

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

əlyazması hüququnda

SƏMƏDOV TURAN İNQİLƏB oğlu

“MÜASİR BAZAR İQTİSADİYYATI ŞƏRAİTİNDƏ MALİYYƏ
RESURSLARININ İDARƏOLUNMASI PROBLEMLƏRİ”

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisas: 060403

Maliyyə

İxtisaslaşma

Maliyyə nəzarəti və audit

Elmi rəhbər

Magistr proqramının rəhbəri

i.e.d.,prof. Xudiyev N.N.

i.e.d.,prof. Kərimov A.M.

Kafedra müdiri

i.e.d.,prof. Həsənli M.X.

B A K I – 2015

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....	3
I FƏSİL. SİĞORTA BAZARINDA MALİYYƏ RESURLARININ İDARƏOLUNMASININ KONSEPTUAL-NƏZƏRİ ƏSASLARI.	
1.1 Sığorta resurslarının iqtisadi məzmunu, tərkibi və strukturu.....	7
1.2 Maliyyə sistemində sığortanın yeri, rolu, formaları və növləri.....	16
1.3 Sığorta bazarında maliyyə resurslarının formalaşmasının hüquqi əsasları.....	26
II FƏSİL. MÜASİR DÖVRDƏ AZƏRBAYCANDA SİĞORTA RESURLARININ FORMALAŞMASI VƏ İNKİŞAFI PROBLEMLƏRİ.	
2.1 Ölkədə sığorta sisteminin inkişafı və onun resurs bazasının formalaşması xüsusiyyətləri.....	35
2.2 Müasir dövrdə Azərbaycanda sığorta sisteminin maliyyə potensialının təhlili və onun qiymətləndirilməsi.....	42
III FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA SİĞORTA BAZARININ RESURS TUTUMU VƏ ONUN ARTIRILMASI İSTİQAMƏTLƏRİ.	
3.1 Azərbaycan Respublikasında sığorta sisteminin təkmilləşdirilməsi yolları....	57
3.2 Milli sığorta bazarında maliyyə resurslarının səmərəliliyinin artırılması və dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi.....	67
3.3 Azərbaycan Respublikasında sığorta resurslarının təşkilində dünya təcrübəsinin tətbiqi yolları.....	79
Nəticə və təkliflər.....	84
İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı.....	88
Referat.....	90
PE3IOME.....	94
SUMMARY.....	95

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Sığorta sahəsində həyata keçirilən müasir islahatların əsas məqsədi və vəzifələri, hər şeydən əvvəl milli sığorta bazarının möhkəmlənməsi və onun qloballaşan dünya sığorta sisteminin layiqli üzvünə çevrilməsindən ibarətdir.

Sığorta sistemi bazar iqtisadiyyatının dinamik inkişaf edən sahələrindən biridir. Özünün obyektiv qanunları olan bazarın mövcud olduğu yerdə mütləq risk vardır. Risk olan yerdə isə sığorta olmalıdır.

Bazar münasibətlərinin yeni şəraitində sığorta sisteminin təşkili prinsiplərində köklü şəkildə dəyişiklik edilməsi, sığorta bazarının formalaşması, sığorta sistemində inhisarın aradan qaldırılması, əhali arasında sığorta xidmətlərinin genişlənməsi və onun keyfiyyətinin hərtərəfli yüksəlməsi mühüm rol oynayır.

1995-ci ildə Londonda, Adam Smit universitetində çıxışı zamanı, xalqımızın ümumimilli lideri möhtərəm Heydər Əliyev sığorta barəsində demişdir: “Sığorta – Azərbaycan üçün nisbətən yeni və axıra qədər öyrənilməyən sahədir. Biz şübhəsiz ki, sığorta sistemini inkişaf etdirməliyik, lakin bu işi düzgün və peşakarcasına yerinə yetirməliyik.”

Son illərdə maliyyə münasibətlərinin mühüm tərkib hissəsi olan sığorta sistemində maraq xeyli artmışdır, ölkədə sığorta xidmətləri bazarının tənzimlənməsi və nəzarəti sahəsində dəyişikliklər edilmişdir. Azərbaycanda 28 sığorta şirkəti fəaliyyət göstərir. 2014-cü ilin yanvar-oktyabr ayları üzrə

Azərbaycanda sığorta bazarı üzrə sığorta yığımları 359,619 mln. manat olmuşdur. Ötən ilin analoji dövrü ilə müqayisədə bu rəqəm 25.72% artmışdır.

Lakin, bütün bunlara baxmayaraq, ölkəmizdə sığorta sisteminin inkişafı səviyyəsini hələdə qənaətbəxş hesab etmək olmaz. Bu səviyyənin həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət baxımından təkmilləşməyə böyük ehtiyacı vardır. Bu baxımdan sığorta sisteminin təşkili məsələlərinin öyrənilməsi aktuallığı özünü çox kəskin formada ortaya qoyur. Ona görə də tədqiqat mövzusu aktuallıq daşıyır və praktik əhəmiyyət kəsb edir.

Sığorta bazarının inkişafını təmin edən başlıca amillərin ölkənin güclü iqtisadi potensiala malik olmasından, sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təmin edilməsindən, sığorta xidmətlərinin səviyyəsindən və çeşidindən, bu sahədə ixtisaslı və peşəkar mütəxəssislərin hazırlanmasından, habelə sığorta münasibətlərini tənzimləyən qanunvericilik bazasının mövcudluğundan, inkişaf etmiş dövlətlərin təcrübəsinin daxili bazara inteqrasiya olunmasından, həmçinin sığorta bazarının dövlət tənzimlənməsindən ibarət olduğu nəzərə alınaraq Maliyyə Nazirliyi tərəfindən bir sıra məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirilir. Sığorta sisteminin inkişafını dayandıran əsas səbəblərdən biri bu sahədəki inhisarçılıqdır. Bazarda dövlət inhisarının qalması xidmətlərin çeşidinin, keyfiyyətin artımına, sağlam rəqabətə, yeni sığorta şirkətlərinin yaranmasına əngəl yaradır, inhisarçı şirkətlərin məqsədli qiymət endirimləri vasitəsilə rəqiblərini sıxışdırmalarına səbəb olur.

Hazırda qarşıda duran məsələlərdən ən mühümü və ən aktualı sığortaçıların ödəmə qabiliyyətinin gücləndirilməsini təmin etməkdən ibarətdir. Belə ki, bazar münasibətləri inkişaf etdikcə sığorta sistemi sahəsinə də tələb artmaqda davam edir və məlum olduğu kimi, tələb və təklifin uyğunlaşdırılması bazar iqtisadiyyatının vacib prinsiplərindəndir. Hazırki şəraitdə sığortaya olan tələbin səviyyəsi, yəni sığorta risklərinin məbləği on milyon manatlarla ölçülür və respublikanın sığorta təşkilatları belə risklər üzrə sığortalılar qarşısında öhdəliklərə etibarlı təminat yaradılması məqsədilə onları xaricə təkrar sığortaya vermək məcburiyyəti qarşısında qalırlar.

Azərbaycanda sığortanın inkişaf etməsi üçün sığorta qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi, sığorta şirkətləri üzərində nəzarəti gücləndirməklə yanaşı, həm də sığorta etdirənlərə, o cümlədən, cəmiyyətə sığortanın mahiyyəti düzgün izah edilməli, sığorta müqaviləsi bağlayarkən nələrə diqqət etmələrinin lazım olduğunu və sığorta müqaviləsi bağlandıqdan sonra sığortaçının və sığortalının üzərində hansı hüquq və vəzifələrin qoyulduğunu bilməlidirlər. Bunun üçün isə sığortalıların öz hüquq və vəzifələrini bilmələri gərəkməkdədir.

Tədqiqatın predmet və obyektı. Tədqiqatın predmeti sığorta sistemində maliyyə resurslarının formalaşması, onun iqtisadi və hüquqi aspektləridir. Tədqiqat obyektı kimi isə milli sığorta bazarı seçilmişdir.

Tədqiqatın əsas məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin məqsədi sığorta fəaliyyətinin nəzəri-metodoloji və praktiki tədqiqi əsasında milli iqtisadiyyatın formalaşdığı şəraitdə sığorta sisteminin maliyyə resurs tutumunun inkişafı və onun hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi məqsədilə tövsiyyə və təkliflər işləyib hazırlamaqdan ibarətdir. Qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

- milli iqtisadi inkişaf modelinin təşəkkülündə sığorta sisteminin rolu və yerinin müəyyən edilməsi;
- sığorta sisteminin təşkili zamanı xarici ölkələrin, o cümlədən, MDB məkanı ölkələrinin təcrübəsinin öyrənilməsi;
- sığorta sisteminin maliyyə resurslarının təşkili zamanı hüquqi bazanın öyrənilməsi;
- respublikamızda milli sığorta bazarının formalaşması və tənzimlənməsinin spesifik xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi və qiymətləndirilməsi;
- müasir şəraitdə sığorta sisteminin maliyyəsinin təşkili prosesində bazarın kompleks-sistemli həyata keçirilməsi zərurətinin öyrənilməsi.

Tədqiqatın informasiya bazası və işlənməsi metodları. Tədqiqatın informasiya bazasını Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin illik məcmuə və hesabatları, Mərkəzi Bankın, Maliyyə nazirliyinin, o cümlədən Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidmətinin ümumiləşmiş illik hesabatları, həmçinin, milli sığorta şirkətlərinin illik maliyyə və uçot məlumatları, habelə müxtəlif dövrü nəşrlərdə və

internet resurslarındakı məlumatlar, müasir dövrün görkəmli iqtisadçı alimlərinin tədqiqat əsərlərində işlənmiş sığorta nəzəriyyəsi, respublika Prezidentinin və hökumətinin sığorta üzrə qəbul etdiyi qərarlar və sərəncamlar, Milli Məclisin qəbul etdiyi qanunlar, habelə sığorta sisteminin fəaliyyətini tənzimləyən digər normativ aktlar, təlimatlar, qaydalar təşkil edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqat işinin elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- Sığorta sisteminin inkişafı, milli sığorta bazarının formalaşması prosesində sığorta sisteminin maliyyəsinin təşkilinin kompleks – sistemli halda həyata keçirilməsi zərurəti sübut edilmiş;
- Müxtəlif mərhələlərdə dövlətin rolu və iştirakının qabaqcıl təcrübədən yararlanmaqla təkmilləşdirilməsi mexanizmi əsaslandırılmış;
- Sığorta qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi və bazar münasibətlərinə adekvat Sığorta Məcəlləsinin hazırlanmasına ehtiyac duyulduğu üzrə çıxarılmış;
- Bir tərəfdən qanunvericilikdəki boşluqları aradan götürmək, digər tərəfdən isə sığorta risklərinin kompleks əhatə olunması istiqamətində tədbirlər planı irəli sürülmüş;
- Sığorta bazarının sabitləşdirici rolunun artırılmasını təmin etmək məqsədilə bir sıra yeni icbari sığorta növlərinin aparılması (işəgötürənin məsuliyyətinin sığortası, tikinti risklərinin və tikintidə çalışanların sığortası) və mövcud olan, lakin kifayət qədər işləməyən icbari sığorta növlərinin (tibbi sığorta və s.) təkmilləşdirilməsi istiqamətində əsaslı tədbirlər planı irəli sürülmüş;
- Sığorta ehtiyatlarının və nizamnamə kapitallarının investisiyaya yönəldilməsinin artımı və səmərəliliyinin yüksəldilməsində diversifikasiya normalarının tətbiqi üzrə elmi əsaslandırılma həyata keçirilmişdir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin nəticələri respublikada həyata keçirilən sığorta sisteminin təşkili prosesinin təkmilləşdirilməsi zamanı nəzərə alın bilər.

Dissertasiya işinin strukturu və həcmi. Tədqiqat işi giriş, üç fəsil, 8 paraqraf, nəticə və təkliflər və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarət olub, qəbul edilmiş standartlara müvafiq şəkildə ümumi həcmi 95 səhifədir. İşdə 5 cədvəl, 7 diaqram və 2 sxem verilmiş və təhlil edilmişdir.

I FƏSİL. SİĞORTA BAZARINDA MALİYYƏ RESURSLARININ İDARƏOLUNMASININ KONSEPTUAL-NƏZƏRİ ƏSASLARI.

1.1 Sığorta resurslarının iqtisadi məzmunu, tərkibi və strukturu.

Müasir iqtisadi ədəbiyyatda «sığorta resurslarının» tərifinin müəyyən edilməsinə dair bir neçə yanaşma üsulları mövcuddur. Bir çox müasir Rusiya alimləri (həmçinin MDB ölkələrinin müəllifləri) «sığorta resursları» anlayışının məzmununu şərh edərkən, müasir, iqtisadçılar tərəfindən elmi işlərdə geniş istifadə olunan «sığorta ehtiyatları» kateqoriyasına əsaslanırlar.

Məsələn, T.E. Qvarlianinin fikrincə, sığorta resursları dedikdə, yaradılması və istifadəsi sığorta təşkilatlarının fəaliyyətinin əsasını təşkil edən sığorta ehtiyatları başa düşülür(17, 207).

Bəzi hallarda sığorta resurslarının məcmuyunu maliyyə potensialı və müvafiq olaraq sığorta təşkilatının maliyyə ehtiyatları adlandırırlar (12, 62). Lakin etiraf edək ki, daha dəqiq və düzgün definisiyalar elmdə heç də az əhəmiyyət kəsb etmir.

Bizim fikrimizcə sığorta resursları dedikdə sığorta təşkilatlarının sərəncamında olan, həm cari daxilolmaları, həm də sığortaçının xüsusi vəsaitləri və cəlb edilmiş vəsaitlər hesabına yaradılmış fondları əhatə edən pul resurslarının məcmuyu başa düşülür. Sığorta resursları nəinki sığorta fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsində, eyni zamanda, həmçinin, sığortaçının maliyyə və investisiya fəaliyyətinin müxtəlif növlərində yerləşdirilə bilərlər.

Qeyd etmək vacibdir ki, müasir sığorta biznesinin əsas və müəyyənəddici xüsusiyyəti – bu sferada məqsədli təyinatlı spesifik maliyyə ehtiyatlarının

mövcudluğu ilə bağlıdır. Bu resurslar müvəqqəti olaraq, ancaq sığorta müqaviləsinin fəaliyyət göstərdiyi müddət ərzində sığorta kompaniyasının tabeçiliyində olur, daha sonra isə ya sığorta məbləğinin ödənilməsində istifadə edilir, ya gəlir bazasına çevrilir, ya da ki sığorta olunanlara qaytarılır. İ.e. nam. Q. A. Nasırovun qeyd etdiyi kimi, “kapitalın bu hissəsini borc kapitalı adlandırmaq mənasızdır, çünki, əks halda o sığortaçının dövriyyəsiindən tam həcmdə çıxmalı idi”(21, 665).

Lakin sığortanın maliyyə və kredit sistemlərindən ayrılması zərurətini keçən əsrin 50-ci illərinin sonlarında V. P. Dyaçenko, 80-ci illərinin əvvəllərində E.V. Kolomin və 80-ci illərinin sonlarında L.İ. Reytmən kimi alimlər qeyd etmişdirlər. Digər tərəfdən zaman baxımından elə gətirmişdir ki, məhz bazar münasibətləri sisteminə keçid “sığorta təşkilatlarının maliyyəsi” anlayışının reallaşmasına imkan yaratmışdır. Müasir dövrdə o qeyri-mərkəzləşmiş maliyyənin tərkib hissəsi olub, milli maliyyə sisteminin formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Beləliklə, bizcə, sığorta təşkilatlarının maliyyəsi dedikdə, sığortaçının maliyyə potensialının formalaşması və istifadəsi prosesində, pul resurslarının yaradılması, bölüşdürülməsi və yerləşdirilməsi zamanı meydana çıxan spesifik iqtisadi münasibətlər sistemi başa düşülür.

Maliyyə münasibətləri təşkilatın maliyyə fəaliyyətinin reallaşması prosesində, pul vəsaitlərinin hərəkəti zamanı özünü daha qabarıq şəkildə biruzə verir. Bu münasibətlər, pul ifadəsində sığortaçı ilə aşağıdakılar arasında baş vermiş olur:

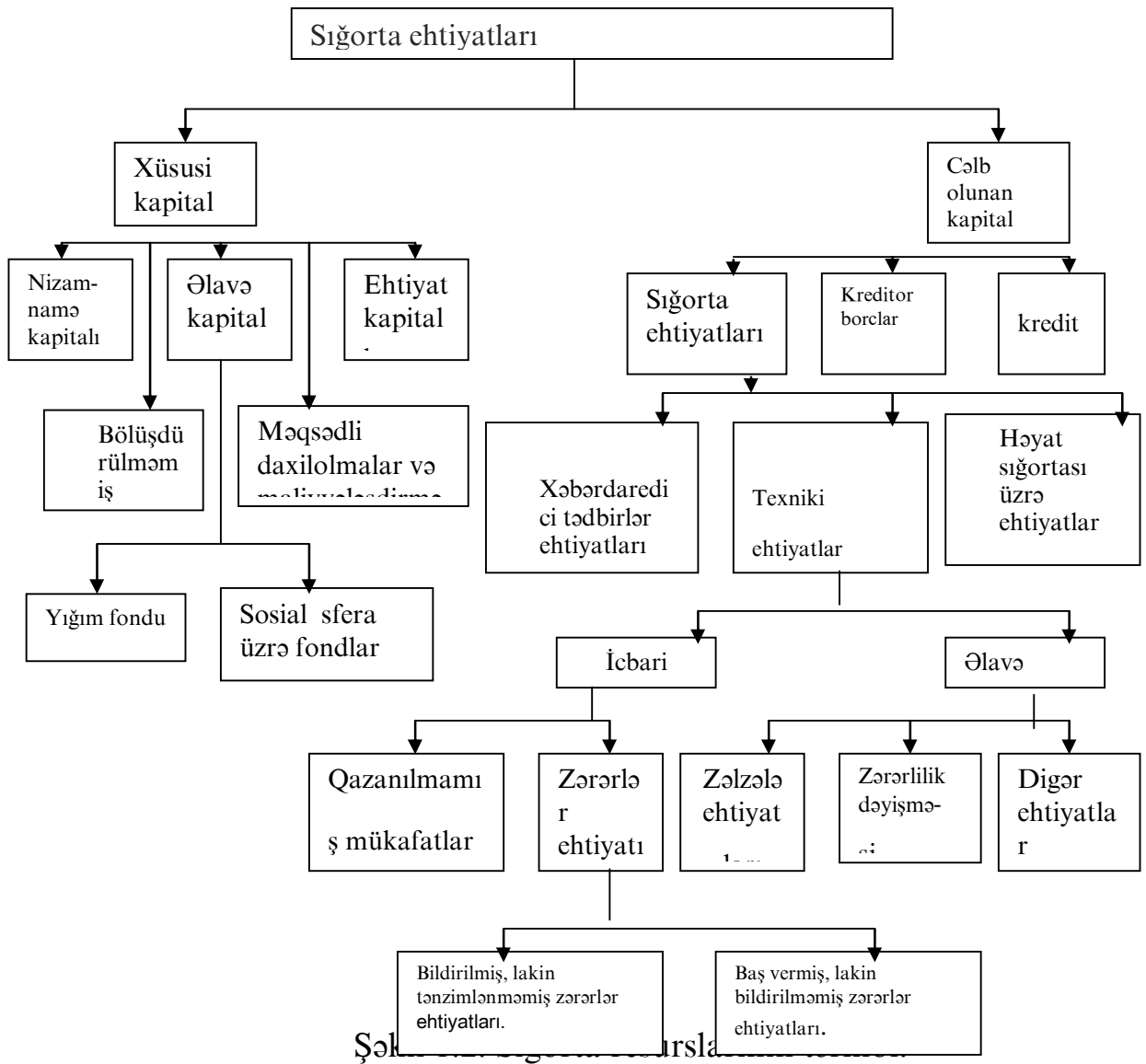
- büdcəyə ödəmələr və büdcədən təxsisat formasında büdcə ilə;
- sığorta müqaviləsinin şərtlərinin pozulmasına görə müəyyən edilmiş cərimələrin alınması və ödənilməsi zamanı sığortalılar ilə;
- sığorta təşkilatlarının mənfəətinin bölüşdürülməsi zamanı;
- maliyyə münasibətlərinə, həmçinin vəsaitlərin investləşdirilməsinin ayrı-ayrı istiqamətlərində və eləcə də investisiyalardan gəlirin əldə olunması

zamanı meydana çıxan pul münasibətlərini də şamil edirlər.

Sığortaçının maliyyə potensialı və müvafiq olaraq sığorta resursları iki əsas hissədən – xüsusi və cəlb olunmuş kapitaldan təşkil edilir. Qeyd edək ki, sığortada ehtiyatların ikinci hissəsi birjiyyə nisbətən həmişə üstünlük təşkil edir. Belə vəziyyət sığortanın sahə spesifikası ilə bağlıdır. Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, sığorta təşkilatının kapitalının tərkibi və strukturu onun fəaliyyətinin sahə istiqamətinə uyğun formalaşır, yəni bu şirkətlərin sığorta fəaliyyətinin hansı növləri ilə məşğul olmasından birbaşa asılıdır.

Müasir sığorta resurslarının tərkibi aşağıdakı şəkildə sxematik olaraq təsvir edilmişdir.

Şəkildən göründüyü kimi, sığorta təşkilatlarının resurslarının müasir

şəraitdə tərkibi çoxşaxəlidir və onun optimal tənzimlənməsi üçün hər bir elementi dərinlən öyrənilməli və təhlil olunmalıdır.

Xüsusi vəsaitlərin müəyyən zəruri həcmnin yaradılması sığorta təşkilatı üçün fəaliyyətin ilk mərhələsində xüsusi aktuallığa malik olur. Çünki, bu mərhələdə onun sığorta portfeli kiçik həcmli və tarazlaşdırılmamış olduğundan o zərərin bölüşdürülməsinə imkan vermir, bu isə öz növbəsində sığorta əməliyyatları üzrə mənfi maliyyə nəticələrinin yaranması imkanını kəskin şəkildə artırır. Sığorta resurslarının qiymətləndirilməsinin əsas meyarı sığortaçıların xüsusi vəsaitlərinin həcmi səviyyəsinə əsaslanmışdır, çünki, məhz bu meyar qəbul olunmuş öhdəçiliklərin və müvafiq olaraq, cəlb olunmuş resursların həcmnin müəyyən olunmasına imkan verir.

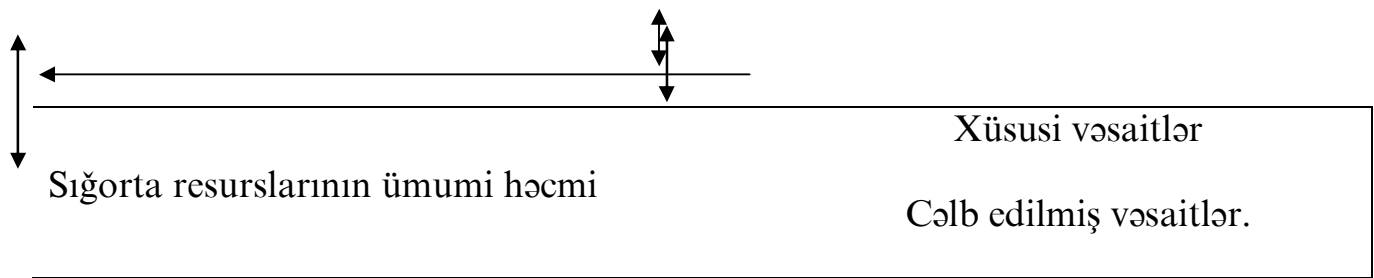
Xüsusi vəsaitlərin çatışmaması zamanı aktiv və öhdəçiliklərin normativ nisbəti pozulur və bu nəzarət orqanlarının sığortaçıların maliyyə sabitliyinin yaxşılaşdırılması tələbi ilə çıxış etməsinə səbəb olur. Bu məqsədlə maliyyə sabitliyinə dair proqram işlənib hazırlanır. Bu planın əsas preroqativi xüsusi vəsaitlərin artırılması yollarının seçilməsinə əsaslanmışdır. Məhz buna görə də mənbələrin kompaniyanın fəaliyyətindən asılı olan və olmayan mənbələrə ayrılması belə bir qənaətə gəlməyə əsas verir ki, əgər təsisçilərin imkanları məhdudlaşmışdırsa, onda xüsusi vəsaitlərin artırılmasının yeganə mənbəyi sığortaçının mənfəəti hesab olunur.

Sığorta təşkilatının xüsusi vəsaitlərinin yaradılmasının əsasını təsisçilərin nizamnamə kapitalına qoyduqları paylar təşkil edir. Bu kapital payları investləmə kanalları vasitəsilə bölüşdürülür və kompaniyanın əlavə mənfəət mənbəyinə çevrilirlər. Öz növbəsində bu gəlirlərin bir hissəsi növbəti investisiya qoyuluşlarının əsas mənbəyini təşkil edirlər. Nizamnamə kapitalından törəyən digər fond əsas vəsaitlərin yenidən qiymətləndirilməsi nəticəsində formalaşmış əlavə kapitaldan təşkil olunmuşdur. Bundan əlavə təsisçilərin üzvlük haqqı hesabına əsas vəsaitlərin təmirinə sərf olunan məsrəflərin maliyyələşdirilməsi və məzuniyyətin ödənilməsi üzrə ehtiyat fondu

da təsis olunur. Yuxarıda göstərdiyimiz belə struktur xüsusi vəsaitlərin kampaniyanın fəaliyyətindən asılı olan və olmayan vəsaitlərə ayrılmasına imkan verir.

Sığortaçıların xüsusi vəsaitlərinin mövcud vəziyyəti və bu kapitalın onların sığorta resurslarının təşkilində oynadığı rol növbəti paraqrafda daha geniş şərh olunur.

Keçid iqtisadiyyatlı ölkələrdə sığorta şirkətlərinin resurslarının strukturu da xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Formalaşmaqda olan milli sığorta bazarında sığorta resurslarının strukturunu sxematik olaraq aşağıdakı kimi xarakterizə etmək olar.

Şək. 1.3. Sığorta resurslarının sxematik strukturu.

Göründüyü kimi, sığorta təşkilatının məhz cəlb olunmuş vəsaitləri daha böyük xüsusi çəkiyə malikdir.

Xüsusi və cəlb olunmuş pul resursları sığorta təşkilatlarına özlərinin əsas istehsal funksiyasını realizə etməsi üçün lazımdır. Bu resurslar məqsədli təyinatlarına müvafiq olaraq sığorta ehtiyatları adlandırılırlar.

Respublikanın milli sığorta bazarının formalaşması şəraitində sığorta resurslarının təşkili və istifadəsi sığorta təşkilatlarının fəaliyyətinin əsasını təşkil edir. Bununla əlaqədar olaraq, sığorta ehtiyatlarının məzmununun sığorta təşkilatlarının sığorta resurslarının əsas hissəsi kimi müəyyən

olunması, sığorta işinin nəzəriyyəsi və təcrübəsi baxımından aktual problemə çevrilir.

Müasir sığorta işində qəbul olunmuş baxışlar sığorta ehtiyatlarını məqsədli xarakterə malik olan pul vəsaitləri fondu kimi xarakterizə edir. Bu fondlar vasitəsilə zərərin sığorta iştirakçıları arasında bölüşdürülməsi təmin olunur. Lakin belə yanaşma bir sıra, iqtisadçıların fikrincə (21, 669), sığorta ehtiyatlarının məzmunu və əhəmiyyəti haqqında tam təsəvvür yaratmır, onların maliyyə mexanizmini tam şəkildə açıqlamır.

Qeyd etmək lazımdır ki, müasir mərhələdə sığorta işinin qloballaşması şəraitində sığorta təşkilatlarının fəaliyyəti, təkcə sığorta müdafiəsinin təmin olunması ilə məhdudlaşmır. Kifayət qədər müvəqqəti sərbəst pul vəsaitlərinə malik olan sığorta kompaniyası sığorta əməliyyatlarını aparmaqla yanaşı investisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsində də fəal tərəf kimi çıxış edir. Sığorta təşkilatının investisiya fəaliyyəti sığorta resurslarının yerləşdirilməsi mexanizminə əsaslanmışdır. Öz fəaliyyəti spesifikasiyasına uyğun olaraq sığorta şirkətləri əldə olunan sığorta mükafatını müxtəlif maliyyə (banklarda, investisiya şirkətlərində və s.) təsisatlarında investləşdirmək məcburiyyətində olurlar. Belə ki, sığorta mükafatlarının investləşdirilməsi uzunmüddətli həyat sığortasının, pensiya sığortası və sığortanın digər növlərinin zəruri elementi hesab olunur. Bundan əlavə, sığorta ehtiyatları və xüsusi vəsaitlərin investisiya edilməsi sığortaçıların gəlirlərin əlavə mənbəyi kimi çıxış edir. İnkişaf etmiş sığorta bazarının fəaliyyət göstərdiyi Qərbi Avropa ölkələrinin bəzi sığorta şirkətlərində bir sıra onilliklər ərzində müvəffəqiyyətli investisiya fəaliyyəti nəticəsində sığorta fəaliyyətinin illik gəlirindən yüz dəfələrlə çox olan külli vəsaitlər toplanmışdır. Bununla əlaqədar olaraq bu cür sığortaçılarda illik gəlirin artırılması, sığorta bazarının genişləndirilməsi istiqamətində deyil, məhz, investisiyaların ağıllı şəkildə idarə olunması əsasında əldə edilmişdir.

Tamamilə aydın məsələdir ki, vəsaitlərin optimal şəkildə investləşdirilməsi investisiya və sığorta risklərinin mövcudluğu, eləcə də

investisiyaların gəlirlilik proqnozuna dair aydın təsəvvürlərin olmaması şəraitində tamamilə qeyri- mümkündür. Digər tərəfdən sığortaçının investisiya siyasəti onun ödəniş qabiliyyətli olmasına, perspektivdə isə rəqabət qabiliyyətli olmasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmək iqtidarındadır. Məhz buna görə də investisiyaların etibarlılığı, bu investisiyaların etibarlılığı üçün şərait yaradan likvidlik qabiliyyəti, gəlirlilik və qayıtma xarakteri bir qayda olaraq sığorta təşkilatının aktivlərinin yerləşdirilməsinin əsas prinsipləri kimi qiymətləndirilir.

. Normal təkrar istehsal prosesinin ən zəruri şərtlərindən biri istehsalın fasiləsizliyidir. Əgər ictimai istehsal prosesi təbiət qüvvələrinin və digər zərərli hadisələrin nəticəsində dayanırsa, onda cəmiyyət üçün belə hallardan zərər çəkməmək məqsədilə əvvəlcədən tədbirlərin görülməsi vacibdir. Çünki ictimai istehsal riskli xarakter daşıyır. Bu risk ilk növbədə özünü insanlar və təbiətin dağıdıcı qüvvələri arasındakı ziddiyyətlərdə göstərir. Belə hallar insan iradəsindən asılı olmayaraq baş verir və onların ağır nəticələrini aradan qaldırmaq məqsədilə sığorta müdafiəsindən istifadə olunur. Bu, ilk növbədə, özünü ictimai istehsalın sığortalanması və ya müdafiəsi formasında biruzə verir. (5)

İqtisadi anlayış olan sığorta maliyyə kateqoriyasının tərkib hissəsidir. Bununla yanaşı, maliyyə ümumilikdə gəlirin və yığımların bölgüsü və yenidən bölgüsü ilə əlaqədardır, onda sığorta ancaq yenidən bölgü münasibətlərini əhatə edir. İqtisadi anlayış olan sığortanın özünəməxsusluğunu xarakterizə edən aşağıdakı mahiyyət əlamətlərini göstərmək olar:

1. Sığortalama zamanı pulun yenidən bölgüsü münasibətləri meydana çıxır ki, bu da kənar, gözlənilməz və güclü hadisələrin mövcudluğu ilə şərtlənir. Bu hadisələrin nəticəsində milli iqtisadiyyata və əhaliyə maddi və digər zərərlər dəyir.

2. Sığorta zamanı sığorta iştirakçıları arasında dəymiş zərərin aradan qaldırılması həyata keçirilir. Sığorta iştirakçıları dedikdə, sığorta olunanlarla sığorta edənlər başa düşülür. Bu cür yenidən bölgü münasibətləri, bir qayda olaraq bütün təsərrüfatı və bütün ölkə ərazisini deyil, ictimai həyatın müəyyən hissələrini

əhatə edən zərərin təsadüfi xarakter daşması ilə şərtlənir. Bu zaman sığorta iştirakçılarının sahəsi nə qədər geniş olarsa, onda zərərin aradan qaldırılmasında hər bir sığortaçıya o qədər az pul düşər. metoddur.

3. Sığorta zərərlərin ərazi vahidləri arasında həm də vaxtında bölüşdürülməsini təmin edir. Bu zaman bir il ərzində sığorta fondunun vəsaitlərinin səmərəli ərazi bölgüsü üçün çox böyük ərazi və kifayət qədər sığorta obyektinin olması lazımdır. Zərərlərin vaxtında aradan qaldırılması fəvqəladə halların təsadüfi xarakteri ilə əlaqədardır. Çünki belə fəvqəladə hallar hər il baş verir və onların baş verməsinin dəqiq vaxtı məlum deyildir.

4. Zərərin qapalı şəkildə aradan qaldırılması sığorta fondunda səfərbərliyə alınmış vəsaitlərin bilavasitə geri qaytarılmasını şərtləndirir. Hər bir sığorta olunanın sığorta fonduna ayırdığı sığorta ödənişlərinin ancaq bir məqsədi var ki, o da müəyyən ərazidə və müəyyən vaxt müddətində zərərin həqiqi məbləğinin ödənilməsidir. Ona görə də sığorta ödənişlərinin məbləği dəymiş zərərin ödənilməsi formasında geri qaytarılır.

İqtisadi kateqoriya olan sığorta təcrübədə sığorta fondunun yaradılması və istifadəsi metodlarından biri kimi meydana çıxır. Bundan başqa, digər metodlar da mümkündür ki, bunlar da əsasən mərkəzləşdirilmiş metodlardan ibarətdir. Mərkəzləşdirilmiş və mərkəzləşdirilməmiş metod birbaşa qanunvericilik yolu ilə milli gəlirdən və milli sərvətdən müəyyən maliyyə ehtiyatları fonduna, o cümlədən sığorta fonduna vəsaitlərin ayrılması yolu ilə əlaqədardır. Məhz bu metodun köməyi ilə dövlət büdcəsinin ehtiyat fondu və qızıl valyuta ehtiyatları formalaşdırılır. Mərkəzləşdirilməmiş maliyyə ehtiyatları maddi istehsal sahəsində, ilk növbədə isə kənd təsərrüfatında fəaliyyət göstərən birliklərdə və müəssisələrdə təşkil edilir ki, bundan da məqsəd yerli zərərlərin və müxtəlif ziyanların ödənilməsidir.

Sığorta fondunun yaradılması və istifadə olunması üçün məhz sığorta kateqoriyasından istifadənin iqtisadi zəruriliyi özünü onda göstərir ki, dövlət təsərrüfat subyektləri – müəssisələr, təşkilatlar, cəmiyyətlər, kooperativlərin və daha çox ayrı-ayrı vətəndaşların maliyyə ehtiyatları ilə geniş surətdə manevr etmək

imkanından məhrum olur. Sığorta müdafiəsinin obyektlərindən – maddi qiymətlilərdən, dəyərlilərdən, adamların həyat, sağlamlıq və əmək qabiliyyətliliyindən asılı olaraq sığorta bir tərəfdən maddi zərərlərin ödənilməsi, digər tərəfdən isə ailə gəlirlərindəki itkilərlə əlaqədar ola bilər. Ailə gəlirlərindən itkilər xəstəliklər, əlillik, bədbəxt hadisələrdən alınan zədənin müalicəsi və s. dövrlərdə əmək qabiliyyətinin itirilməsi nəticəsində meydana çıxır. Ona görə də bu gəlirlərin sığortalanması və ya sığorta müdafiəsi, ilk növbədə, cəmiyyətin hesabına sosial sığortanın təşkil edilməsi yolu ilə həyata keçirilir.

Sığortanın lazımı səviyyədə həyata keçirilməsi cəmiyyətin hər bir inkişaf mərhələsində dövlətin maliyyə imkanları ilə bağlıdır. Dövlət sosial sığortanın köməyi ilə zərərlərlə üzləşmiş ailələrin və ya vətəndaşların müəyyən, heç olmasa minimum həyat səviyyəsini saxlamağa çalışır. Bu, dövlətin sosial siyasətinin əsas istiqamətlərindən birini təşkil edir.(2)

Sığortanın iqtisadi mahiyyəti, onun ictimai məqsədlərində ifadə olunan funksiyalarında daha da açılır. Funksiyalar sığortanın maliyyə sisteminin bir həlqəsi kimi xüsusiyyətlərini aydınlaşdırmağa imkan verən təzahür əlamətləridir. Maliyyə anlayışı öz iqtisadi mahiyyətini hər şeydən əvvəl bölgü funksiyası vasitəsilə ifadə edir. Bu funksiya özünü sığortanın funksiyalarında göstərir. Sığortanın əsas etibarilə dörd əsas funksiyası var. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir:

- risk funksiyası;
- xəbərdarlıq funksiyası;
- əmanət funksiyası;
- nəzarət funksiyası.

Əsas funksiya kimi risk funksiyası çıxış edir. Belə ki, zərər həmişə meydana çıxmağa bilər və hətta hər il təkrar oluna bilər. Sığortanın qarşısında qoyulan məqsədlərə uyğun olaraq sığortaçı təşkilat zərərçəkmiş təsərrüfat subyektlərinə pul yardımını göstərməlidir. Bu çərçivədə fəaliyyət göstərən sığorta riski funksiyası yenidən bölgü münasibətlərini həyata keçirir. Dəyərin pul formasında yenidən bölgüsü, təsadüfi sığorta hadisələrinin baş verməsilə əlaqədar olaraq sığorta iştirakçıları arasında aparılır. Yenidən bölgü münasibətləri sığortanın mahiyyətini

əks etdirməklə yanaşı, sığortanın risk funksiyasının həyata keçirilməsində əsas rol oynayır.

Sığortanın xəbərdarlıq funksiyası əsasən sığorta fondunun vəsaitlərinin müəyyən hissəsi hesabına sığorta risklərinin azaldılması tədbirlərinin müəyyənləşdirilməsinə istiqamətlənir. Xəbərdarlıq və ya qabaqcadan xəbər vermə funksiyası, əhalinin və ya təsərrüfat subyektlərinin öz mümkün itkilərinin nəticələrini aradan qaldırmağa çağırış olmaqla bütün əmlakın, fəaliyyətin, həyatın və s. sığortalanmasını ifadə edir. Yəni sığorta ehtimal olunan itkilərin zərərsizləşdirilməsidir. Sığortaya görə ayırmalar sığorta fonduna cəlb olunduğu üçün sığorta həm də yığım funksiyasını həyata keçirir. Sığortanın köməyi ilə xeyli miqdarda pul vəsaitlərinin toplanılmasının maliyyə siyasəti baxımından çox böyük əhəmiyyəti var.

Sığorta münasibətlərinin əmanət xarakteri daşması və onun əmanət funksiyası sığorta ayırmaları hesabına sığorta fonduna külli miqdarda pul vəsaitinin toplanması ilə əlaqədardır. Bu isə maliyyə siyasəti baxımından əhəmiyyətlidir.

Sığortanın başqa bir funksiyası olan nəzarət funksiyası yuxarıda göstərilən üç funksiyanın nəticəsi kimi çıxış edir və konkret sığorta münasibətləri zamanı həmin funksiyalarla birlikdə meydana çıxır. Nəzarət funksiyası sığorta fondu vəsaitlərinin formalaşdırılması və istifadəsi ilə əlaqədardır. Sığorta nəzarətinin qanunvericilik sənədləri əsasında həyata keçirilməsi maliyyə nəzarətinin həyata keçirilməsinin tərkib hissəsi kimi çıxış edir.

Sığortanın ictimai istehsalın fasiləsizliyinin təmin olunmasında və ictimai istehsalın balanslaşdırılmasında rolu özünü əsas etibarlı ilə sığortanın aparılmasının son nəticələrində göstərir. Son nəticə dedikdə əsasən sığorta sahələrinin optimallaşdırılması, sığorta əməliyyatlarının inkişaf göstəriciləri, zərərlərin vaxtında aradan qaldırılmasında və s. nəzərdə tutulur. (14)

1.2. Maliyyə sistemində sığortanın yeri, rolu, formaları və növləri.

Sığorta cəmiyyətin ictimai-iqtisadi həyatının bütün tərəflərini əhatə etməklə əhalinin maddi rifahının və sahibkarlıq riskinin zəmanətçisi kimi çıxış edir, gözlənilməz və fəvqəladə hadisələr zamanı əmlak mənafeələrinin qorunmasına, dövlətin maliyyə sisteminin möhkəmləndirilməsinə təsir göstərir. O, nəinki sığorta hadisələri zamanı büdcəni dəyən zərərlərin ödənilməsindən azad edir, hətta uzunmüddətli investisiyaların mənbəyinə çevrilir.

Sığorta ixtisaslaşdırılmış sığorta təşkilatları tərəfindən həyata keçirilir. Bu təşkilatlar dövlət və qeyri-dövlət təşkilatları ola bilər. Onların fəaliyyət sahəsi daxili (məhdud), xarici və yaxud qarışıq sığorta bazarlarını əhatə edir. (1) Sığorta bazarının yüksək inkişafı şəraitində sığorta həm ölkə daxilində, həm də xaricdə həyata keçirilə bilər. Bu sığortanın təşkilatı təsnifləşdirilməsidir.

İstənilən təsnifləşdirilmənin əsası elə əlamətlərdən ibarət olmalıdır ki, bu bütün həlqələrin qarşılıqlı əlaqələrini təmin etsin. Təsnifatın əsasında iki əlamətin nəzərə alınması mümkündür: sığorta obyektlərinin və sığorta məsuliyyətinin səviyyəsində fərqlər. Bunlara uyğun olaraq iki təsnifləşdirmə tətbiq edilir: sığorta obyektləri üzrə və təhlükəlilik səviyyəsi üzrə. Birinci təsnifat ümumidir, ikincisi isə yalnız əmlak sığortasını əhatə etməklə sahə xarakteri daşıyır.

Sığorta münasibətləri məcburi və könüllü formalarda həyata keçirilir. Məcburi sığorta dövlət tərəfindən qanunvericilik əsasında həyata keçirilməklə cəmiyyətin maraqlarının təmin edilməsi üçün hüquqi və fiziki şəxslərin sığorta edilməsidir. Bu müvafiq sığortalanmış qrupların qəti müəyyən olunmuş sığorta ödənişinin həyata keçirilməsi deməkdir.

Yəni maddi zərərlərin ödənilməsi və yaxud digər pul yardımı göstərilməsi lazım gəldikdə bu, təkcə konkret zərərçəkənin marağına deyil, ictimai marağa da xidmət edir.

Başqa sözlə desək, sığortanın məcburi forması sığortaçıyı müdafiə edir. Ona görə də sosial sığorta, hərbi xidmətçilərin sığortası və digər bir neçə sığorta forması bizim ölkədə məcburi sığortadır. Hər bir ölkədə məcburi sığorta obyektləri müxtəlifdir. Məcburi sığortada aşağıdakı prinsiplər fərqləndirilir:

- Sığorta edən müvafiq obyektlərin sığortası üçün məcburi sığorta qanunu tətbiq edir, sığorta olunanlar isə sığorta ödənişlərini ödəməlidir. Qanun, adətən, aşağıdakı məsələləri nəzərə alır:

1. məcburi sığortaya aid edilən obyektlərin siyahısı;
2. sığorta məsuliyyətinin səviyyəsi;
3. tarif dərəcələrinin tətbiq olunma qaydaları;
4. sığorta ödənişlərinin aparılması dövrü;
5. sığorta edənin və sığorta olunanın əsas hüquq və vəzifələri.

- Qanunda göstərilmiş obyektlərin məcburi sığortasının bütünlüklə əhatə olunması. Məcburi sığorta qanununun həyata keçirilməsi bir qayda olaraq dövlət sığorta orqanlarına tapşırılır. Bunun üçün sığorta orqanları hər il bütün ölkə üzrə sığortalanmış obyektlərin qeydiyyatını aparır, sığorta ödənişlərinin hesablanmasını və müəyyən olunmuş müddətə yığılmasını həyata keçirir.

- Qanunda göstərilmiş məcburi sığorta obyektlərinin avtomatik olaraq əhatə olunması. Yəni heç bir məcburi sığorta obyektinə kənar qala bilməz.

- Sığorta ödənişlərinin ödənilməsindən asılı olmayaraq məcburi sığortanın fəaliyyət göstərməsi. Sığortalananlar, hesablanmış sığorta ayırmalarını ödəmədiyi hallarda məsələyə məhkəmə qaydasında baxılır.

- Məcburi sığortanın müddətsizliyi. Sığortaçının sığortalanmış əmlakdan istifadə etdiyi bütün dövr ərzində məcburi sığorta fəaliyyətdə olur. Yalnız sahibsiz və köhnəlmiş əmlak bu sığortaya aid edilmir. Əmlakın başqasına keçməsi vaxtı sığorta dayandırılır. Bu sığorta yalnız sığortalanmış əmlak öldükdə və ya məhv olduqda öz qüvvəsini itirir.

Məcburi sığortadan fərqli olaraq sığortanın könüllü formasında sığortaçılarla sığorta olunanlar arasında müqavilə könüllü olaraq bağlanılır. Qanunvericiliyə uyğun olaraq könüllü sığortanın hər bir növü üzrə qaydalar müəyyənləşdirilir, dövlət sığorta nəzarəti orqanları tərəfindən lisenziya verilir. Bir qayda olaraq könüllü sığorta müqaviləsi əvvəlcədən müəyyən edilmiş sığorta müddəti üçün bağlanılır. Könüllü sığorta forması aşağıdakı prinsipləri özündə birləşdirir:

- Könüllü sığorta qanuni yolla və könüllü əsaslarla fəaliyyət göstərir. Qanun könüllü sığortaya aid olan bütün obyektləri müəyyənləşdirir. Konkret şərait sığorta qaydaları vasitəsilə tənzimlənir;

- Sığortada könüllü iştirak. Əgər sığortalama şərtlərinə zidd deyilsə, onda sığortaçının obyektinə sığorta etməməyə haqqı yoxdur. Həmin prinsip sığortalanma haqqında ilk tələbdən sonra sığorta müqaviləsinin bağlanmasına təminat verir;

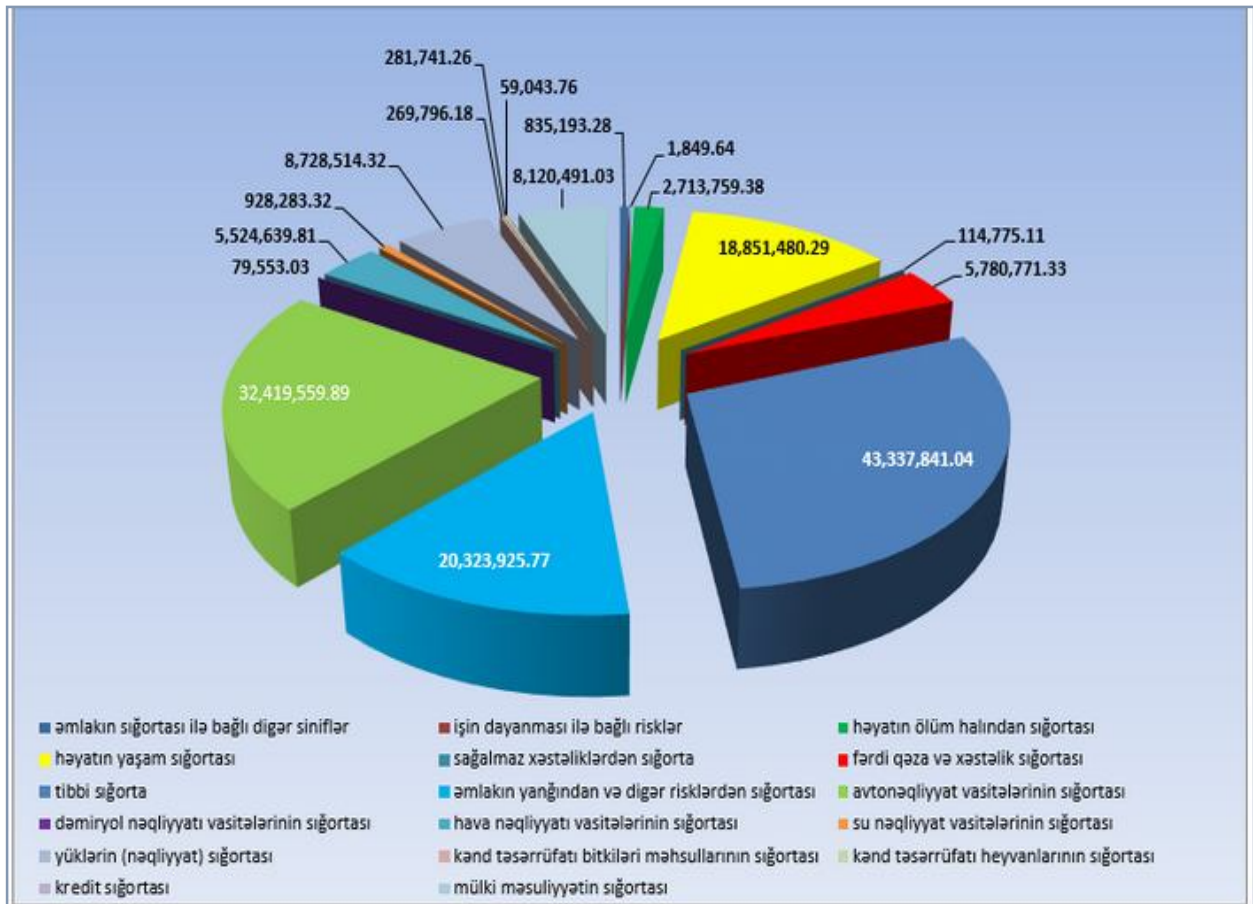
▪ Könüllü sığorta obyektlərinin müəyyən hissəsini əhatə edir. Belə ki, heç də bütün şəxslər sığortada iştirak etməyi arzulamır. Bundan başqa, sığorta şərtlərinə uyğun olaraq sığorta müqaviləsinin bağlanması üçün bəzi məhdudiyyətlər mövcuddur;

▪ Könüllü sığorta həmişə sığorta müddəti ilə məhdudlaşdırılır. Müqavilədə müddətin başlama və sona çatma vaxtı xüsusi olaraq müəyyənləşdirilir. Könüllü sığortada fasiləsizlik yalnız müddət bitməmişdən qabaq təkrar müqavilənin bağlanması yolu ilə müəyyən edilir;

▪ Könüllü sığorta, sığorta ayırmalarının həm bir dəfəyə, həm də dövrü olaraq ödənilməsi şəraitində fəaliyyət göstərir. Könüllü sığorta müqaviləsi yalnız sığorta ayırmalarının bir dəfəlik və ya dövrü olaraq ödənilməsi şəraitində qüvvəyə minir. Sığorta ayırmalarının ödənilməsi uzunmüddətli sığorta müqaviləsinin fəaliyyətinin dayandırılmasına səbəb olur. Könüllü sığorta növündə sığorta sinifləri üzrə proporsiyalar aşağıdakı diaqramda verilmişdir.

Diaqram 1.1

Könüllü sığorta növündə sığorta sinifləri üzrə proporsiyalar

Mənbə: www.banker.az (37)

«Sığorta fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən sığorta iki əsas sahədən: həyat və qeyri-həyat sığortası sahələrindən ibarətdir. Sığortaçılar bu sahələrdən biri və ya hər ikisi üzrə fəaliyyət göstərə bilirlər.(6)

Həyat sığortası – sığortalının ölümü, sağlamlığının, iş qabiliyyətinin qocalığa yaxud əlilliyə görə tamamilə və ya qismən itirilməsi halları üçün aparılan sığortadır. Həyat sığortası üzrə müqavilə müddəti bitdikdə və ya sığorta hadisəsi baş verdikdə sığorta məbləği sığorta müqaviləsində müəyyən edilmiş qaydada və şərtlərlə sığortaçıya və ya onun varisinə ödənilir. Həyat sığortası müqavilələri uzun müddətə bağlanılır və bu müddətdə yaranmış inflyasiya sığortalıya təminatın verilməsinə maneçilik yarada bilər. Bu baxımdan sığorta şirkəti öz fəaliyyətini elə qurmalıdır ki, sığorta müqavilələri üzrə qəbul etdiyi öhdəlikləri müqavilə ilə müəyyən olunmuş şərtlər çərçivəsində həyata keçirə bilsin.(11)

İcbari sığorta – vətəndaşların sosial maraqlarının və dövlət maraqlarının təmin edilməsi məqsədilə icbari sığorta qanunları əsasında həyata keçirilir. İcbari sığortanın növləri, həyata keçirilmə qaydaları Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunları əsasında müəyyənləşir. Ölkədə icbari formada 9 sığorta həyata keçirilir. Dövlət qulluqçularında müəyyən kateqoriyaların, həyatın, sağlamlığın və əmlakın sığortalanması və s. icbari dövlət sığortaları birliklərin, icra hakimiyyəti orqanlarının müvafiq büdcə vəsaitləri hesabına həyata keçirilir.

İcbari sığortaya yuxarıda deyilənlərlə yanaşı bunlar da aiddir:

- vətəndaşların icbari tibbi sığortası; hava, dəmir yolu, dəniz, daxili su və avtomobil nəqliyyatından, bədbəxt hadisələrdən.
- icbari şəxsi sığortası; Azərbaycan Respublikası dövlət vergi xidməti əməkdaşlarının icbari dövlət şəxsi sığortası və s.
- vətəndaşların əmlakının icbari sığortası (ev, bağ evləri, qarajlar, təsərrüfat tikililəri və s.)

Qeyri-həyat sığortası – sığorta hadisəsi baş verdiyi zaman sığortaçıya vurulan zərər ödənilməklə onun məsuliyyəti, əmlakı və əmlak mənafehi ilə bağlı risklərin sığortasıdır.(4)

Sığorta münasibətləri əsasən beş növə ayrılır:

- əmlak sığortası;
- sosial sığorta;
- şəxsi sığorta;
- məsuliyyət sığortası;
- sahibkarlıq risklərinin sığortası.

Əmlak sığortası – qrup sığorta hadisələrindən və ya sığorta etdirənlərlə sığortaçı arasında bağlanmış sığorta müqaviləsində razılaşdırılmış fərdi sığorta hadisələrindən sığortalanmaqla həyata keçirilir. Bu sığortada sığorta obyektləri kimi hüquqi və fiziki şəxslərin əmlakı nəzərdə tutulur. Bu zaman təsərrüfat subyektləri üzrə təsnifləşmə aparılır:

- tikililərin sığortası;
- heyvanların sığortası;
- ev əmlakının sığortası;
- nəqliyyat vasitələrinin sığortası;
- kənd təsərrüfatı məhsullarının sığortası.

Respublikamızda əmlak sığortasının ən mühüm sferalarından biri də kənd təsərrüfatı sığortası hesab olunur. Kənd təsərrüfatı sığortası bu istehsal sahəsinin bütün hissələrini əhatə edir. Kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsulları, kənd təsərrüfatı heyvanları, ev quşları, dovşanlar, xəzdərili vəhşi heyvanlar, arı ailələri, habelə kənd təsərrüfatı təyinatlı binalar, tikililər, qurğular, avadanlıqlar, maşınlar, nəqliyyat vasitələri və digər əmlak (azqiymətli və tezköhnələn əşyalar və təbii biçənəklərin məhsulları istisna olmaqla) sığortanın obyektləridir. (42) Kənd təsərrüfatında əmlakın sığortasının subyektləri müvafiq icra hakimiyyəti orqanları, sığorta sahəsində Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq fəaliyyət göstərən sığortaçılar, sığortalılar və sığorta müqavilələrindən irəli gələn vəzifələri həyata keçirən digər hüquqi və fiziki şəxslərdir.

Sosial sığorta – sosial təminatın tərkib hissəsi olmaqla onun formalarından biridir. Sosial sığorta dövlətin sosial sahədəki siyasətinin ayrılmaz tərkib hissəsidir.

Sosial sığorta əhalinin müəyyən təbəqəsinin maddi təminatı üçün pul vəsaiti fondlarının formalaşdığı və istifadə edildiyi münasibətlər sistemidir.

Sosial təminat və vətəndaşların maddi təminatı və onlara xidmət

göstərilməsi üçün milli gəlirin müəyyən hissəsi hesabına ictimai istehlak fondlarının yaradılması və istifadəsi prosesində yaranan bölgü münasibətləri sistemidir.

Sosial sığorta sistemi iki hissədən ibarətdir:

- birinci hissə müalicəvi tədbirlərin həyata keçirilməsi də daxil olmaqla işçilərin əmək qabiliyyətinin qorunması və bərpaını təmin edir;
- ikinci hissə əmək qabiliyyəti olmayan və əmək qabiliyyətini itirmiş şəxslərin maddi ehtiyaclarını təmin edir.

Azərbaycan Respublikasında sosial sığortanın növləri aşağıdakılardır:

- yaş həddinə görə təqaüdlərin sığortalanması;
- əlillik təqaüdləri;
- müxtəlif sosial əhali qrupları arasında münasibətlərin sığortası;
- ailə başçısının itirilməsi üzrə sığorta və s.

Şəxsi sığorta – vətəndaşların həyat sığortasını, uşaqların sığortasını, nigahadək sığortanı, bədbəxt hadisələrdən sığorta və hava, dəniz, dəmir yolu və avtomobil nəqliyyat vasitələrindən istifadə edən sərnəşinlərin sığortasını əhatə edir. Sığorta sistemində dövlət şəxsi sığortası aparıcı yer tutur. Sığortaçıların şəxsi sığortaya olan marağı onunla izah olunur ki, burada sığorta münasibətləri zəhmətkeşlərin yığımının özünəməxsus təşkili formasını özündə əks etdirir.

Şəxsi sığortanın xüsusiyyətlərindən biri ondan ibarətdir ki, bir tərəfdən sığorta olunmuş əhali müxtəlif gözlənilməz hadisələr baş verərkən müəyyən maddi məlumat əldə edirlər. Başqa sözlə desək, risk xarakterli sığorta münasibətləri göz qabağındadır. Belə ki, sığorta etdirənin zədə alması, yaxud ölümü nəticəsində vətəndaşlara ödəniş verilir.

Digər tərəfdən şəxsi sığorta müqavilələri üzrə sığorta münasibətlərinin əmanət xarakteri ondan ibarətdir ki, hər bir sığorta etdirənə imkan verilir ki, əvvəlcədən müəyyən olunmuş müddətə pul (sığorta) məbləği toplansın. Bundan başqa, şəxsi sığortanın əmanət xarakteri ondan ibarətdir ki, ayrı-ayrı müqavilələr üzrə sığorta məbləğlərinin ödənişi əvvəlcədən şərtləndirilmiş hadisələr ərəfəsində (həddi-buluğa çatmaq, nigah) nəzərdə tutulur.

Azərbaycan Respublikasında şəxsi sığortanın növləri aşağıdakılardır:

- uşaqların sığortası;

- vətəndaşların həyat sığortası;
- nigahadək sığorta;
- bədbəxt hadisələrdən sığorta;
- sərnəşinlərin sığortası;
- əmək qabiliyyətinin itirilməsi üzrə sığorta və s.

Məsuliyyət sığortası – bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində ölkəmiz üçün yeni sığorta sahəsi olub, müxtəlif fəaliyyət nəticəsində üçüncü şəxslərə vurulacaq zərər məsuliyyəti bir sığorta obyektini kimi çıxış edir. Əmlak və şəxsi sığortadan fərqli olaraq məsuliyyət sığortasının əsas məqsədi üçüncü şəxslərin iqtisadi maraqlarının sığorta müdafiəsinin təşkil edilməsindən ibarətdir. Göstərilən sığorta sahəsinin xarakterik xüsusiyyəti odur ki, burada sığortaçı və sığorta olunanlarla yanaşı əvvəlcədən məlum olmayan fiziki və hüquqi şəxslər də sığorta münasibətlərinin subyektinə çevrilir.

Sahibkarlıq risklərinin sığortası – digər sığorta növləri kimi bu da yaranacaq hər hansı bir riskə, hadisəyə və dəyəcək zərəmə qarşı əvvəlcədən görülmüş tədbir kimi başa düşülür.

Bu beş əsas sığorta növündən başqa digər törəmə sığorta növləri də vardır ki, onlar aşağıdakılardır:

Kənd təsərrüfatı bitkiləri məhsullarının doludan sığortası, hava gəmilərinin sığortası, montaj sığortası, dəzgah sınıması sığortası, oğurluq sığortası, neft və qaz yataqlarında kəşfiyyat və hasilat işlərinin aparılması sığortası, şüşə sınımasına qarşı sığorta, yanğın və digər əlavə risklərlə əlaqədar gəlir itkisi sığortası, elektron cihaz sığortası, gəmi sığortası, inşaat sığortası, qiymətli əşyaların daşınması sığortası, nəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin könüllü sığortası, bank fəaliyyəti sığortası, xaricə gedən şəxslərin və bədbəxt hadisə sığortası, könüllü tibbi sığorta, fərdi qəza sığortası, əmlakın yanğından və digər əlavə risklərdən sığortası, yanğından icbari sığorta, üçüncü şəxslər qarşısında mülki məsuliyyət sığortası, sərnəşinlərin icbari sığortası, işəgötürənin məsuliyyətinin sığortası və s.

(8) Qısaca sığortanın növləri dedikdə, tarif dərəcələri üzrə müəyyən həcmdə sığorta məsuliyyətinə uyğun olaraq, mahiyyətə həmcins olan konkret obyektlərin sığortası nəzərdə tutulur. Sığortaçılarla sığorta olunanlar arasında sığorta

münasibətləri müəyyən növlərə uyğun olaraq həyata keçirilir. Bunlar yuxarıda qeyd olunan sığorta növləridir.

Sığorta şirkətlərinin investisiya fəaliyyətinin mahiyyəti onların öz vəsaitinin və sığorta ehtiyatlarının “qaytarılma”, “diversifikasiya”, “gəlirlilik” və “likvidlik” şərtləri ilə yerləşdirilməsindən ibarətdir. Bu dörd prinsip hazırda beynəlxalq təcrübədə qəbul edilmiş prinsiplərdir. Odur ki, bu prinsiplərin hər biri üzərində ayrılıqda dayanmaq zəruridir.

- Qaytarılma prinsipi (bu prinsipi beynəlxalq təcrübədə həm də “təminatlılıq prinsipi” adlandırırlar) investisiyaya qoyulmuş vəsaitlərin tam həcmdə qaytarılması təmin edilməklə, həmin vəsaitlərin ən etibarlı yerləşdirilməsini nəzərdə tutur.

- Diversifikasiya prinsipi (və ya “qarışdırma və səpələmə” prinsipi) investisiya portfelinin ümumi riskini və gəlirlərin itkisini azaltmaq məqsədi ilə həmin portfelin bilavasitə bir-biri ilə əlaqədar olmayan müxtəlif aktivlərdən yaradılmasını nəzərdə tutur. Beləliklə, diversifikasiya prinsipi investisiya risklərinin paylanması təyinatına malik olmaqla, aktivlərin müxtəlif istiqamətlərdə investisiya edilməsini, həmçinin həmin aktivlərin bir istiqamətdə investisiya edilmiş hissəsinin bir neçə investisiya obyektində yerləşdirilməsini əks etdirir.

- Likvidlik prinsipi sığorta müqavilələri üzrə investisiyaya yönəldilmiş aktivlərin sığorta ödənişlərinin verilməsi ilə əlaqədar sığortaçının vəzifələri yarandıqda onların nominal dəyəri saxlanılmaqla tez bir zamanda nəgd pula çevrilmək imkanını nəzərdə tutur. Qeyd edək ki, ən yüksək likvidliyə malik olan vəsait sığortaçının kassasında olan pul vəsaiti hesab edilir.

- Gəlirlilik prinsipi əvvəlki prinsiplərin gözlənilməsi şərti ilə investisiyaya yönəldilmiş aktivlərin daimi və yüksək gəlir gətirməsini nəzərdə tutur. Bu prinsipi həm də “rentabellilik” prinsipi adlandırırlar. Maliyyə və fond bazarlarının yaxşı inkişaf etmiş olduğu ölkələrdə sığortaçıların investisiya fəaliyyəti onların inflyasiya nəticəsində itkilərini əvəz etməyə imkan verir.

Bölgü prosesində reallaşan sığorta xidmətinin göstərilməsi prosesi sahibkarlıq fəaliyyətinin digər növlərində olan oxşar proseslərdən fərqlənir. Doğrudan da, məhsul istehsal edən istehsalçı istehsal olunan məhsul istehlakçının mülkiyyətinə keçdikdən sonra istehlakçıdan ödəniş alır. Sığorta xidmətinin göstərilməsi prosesi isə başqa şəkildə yerinə yetirilir. Yəni, sığorta etdirən sığorta müqaviləsinin müddətinin başlanğıcında sığortaçıya sığorta haqqı (sığorta xidmətinin qiymətini) ödəyir. Sığortaçı isə sığorta xidmətinin göstərilməsini

sığorta hadisəsinin baş verməsindən asılı olaraq müəyyən müddət keçdikdən sonra həyata keçirə bilər. Bu deyilənlərdən aşağıdakı nəticələr alınır:

1) Sığortaçılar müvəqqəti sərbəst vəsaitlərə (sığorta ehtiyatlarına) malik olur və bu vəsaitlər əlavə gəlir əldə etmək üçün investisiyaya yönəldilir.

2) Sığorta ehtiyatları sığorta etdirənlərin vəsaiti olduğundan və sığorta etdirənlər sığortaçının həmin vəsaitləri necə istifadə etməsi üzərində nəzarətdən obyektiv surətdə məhrum olduqlarından müvəqqəti sərbəst vəsaitlərin investisiyaya yönəldilməsi sığortaya nəzarət edən orqanın şəxsində dövlət tərəfindən ciddi tənzimlənməlidir.(18)

Sığortaçıların maliyyə sabitliyinin təmin edilməsində onların öz vəsaitinin də çox mühüm əhəmiyyətə malik olmasını nəzərə alaraq sığorta qanunvericiliyi ilə bu vəsaitlərin yerləşdirilməsi tələbləri də müəyyən edilir.

Beləliklə, sığorta şirkətlərinin investisiya fəaliyyətinin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi zəruridir və həmin tənzimləmə mexanizmi onların ödəniş qabiliyyətliliyinə təminat verilməsi təyinatına malikdir. Milli sığorta bazarında sığortaçıların öz vəsaitinin və sığorta ehtiyatlarının investisiyaya yönəldilməsi barədə tələblər sığorta sahəsində Azərbaycan Respublikasında mövcud qanunvericilik aktlarında öz əksini tapmışdır. Sığortaçı öz vəsaiti hesabına hər hansı hüquqi şəxsin bilavasitə və ya dolayı yolla təsisçisi ola bilər.

Sığorta ehtiyatlarının vəsaiti sığortaçının seçimi ilə aşağıdakı qaydada yerləşdirilə bilər (investisiya edilə bilər):

- dövlət qiymətli kağızlarının satın alınması - 70 faizədək;
- bank və digər kredit təşkilatlarının depozit hesablarında - 80 faizədək;
- daşınmaz əmlakın və torpaqların, habelə onlardan istifadə hüquqlarının satın alınması - 50 faizədək;
- qeyri-dövlət qiymətli kağızlarının, xarici valyutanın və onunla ifadə edilmiş qiymətli kağızların satın alınması - 30 faizədək;
- cari sığorta ödənişlərinin verilməsi üçün bankdakı hesablaşma hesabında sığorta ehtiyatlarının 5 faizdən az olmayan məbləğ;
- digər investisiya sahələrinə -10 faizədək.

Bir bankda və ya kredit təşkilatında bütün sığorta ehtiyatlarının 40 faizindən artıq vəsait saxlanıla bilməz. Sığorta ehtiyatlarının vəsaiti yerləşdirilən daşınmaz

əmlakın və torpaqların dəyəri onların bazar qiymətinin 80 faizi miqdarında qəbul edilir.

Beləliklə, milli sığorta qanunvericiliyinə əsasən sığorta ehtiyatlarının investisiyaya yönəldilməsi sığortanın sahəsindən və növündən asılı olmur və investisiyaların müxtəlif istiqamətləri üzrə yalnız maksimum normalar müəyyənləşdirilir.

Bundan başqa, diversifikasiya prinsipi sığorta ehtiyatlarının investisiyasının mümkün istiqamətlərindən yalnız birinə (depozitlərə investisiya qoyuluşlarına) şamil edilir.

Sığorta şirkətlərinin ödəniş qabiliyyətinin təmin edilməsi baxımından sığorta ehtiyatlarının yerləşdirilmə müddətləri sığorta müqavilələri üzrə qəbul edilmiş öhdəliklərin müddətlərinə uyğun olmalıdır.

Şübhəsiz ki, qeyd olunan məsələlər respublika Prezidenti cənab İ.Əliyev tərəfindən davam etdirilən düzgün və dolğun iqtisadi siyasət, iqtisadiyyatın bütün sahələrinə, o cümlədən sığorta sisteminin inkişafına ayırdığı xüsusi diqqət və qayğı nəticəsində yaxın gələcəkdə öz həllini tapacaqdır.(26)

1.3 Sığorta bazarında maliyyə resurslarının formalaşmasının hüquqi əsasları.

Sığorta sahəsində münasibətlər «Sığorta fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Azərbaycan Respublikasının digər normativ hüquqi aktları və beynəlxalq müqavilələri, habelə Maliyyə Nazirliyinin normativ hüquqi aktları ilə tənzimlənir.(6)

«Sığorta haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu sığorta sisteminin inkişaf etdirilməsinə və etibarlı şəkildə həyata keçirilməsinə, sığortalıların hüquq və mənafelərinin qorunmasına yönəldilir, sığortaçıların maliyyə sabitliyinin təmin edilməsini, sığorta sahəsində fiziki və hüquqi şəxslərin peşəkar fəaliyyəti (ekspert, aktuar, agentlik, broker və prodüktor fəaliyyətini) göstərmələrini tənzimləyir,

sığorta sahəsində dövlətin səlahiyyətlərini müəyyən edir.

Sığorta müqaviləsindən irəli gələn münasibətlərin tənzimlənməsi üçün həmçinin Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 50-ci (Sığorta) fəslində geniş müddəalar nəzərdə tutulmuşdur.(6)

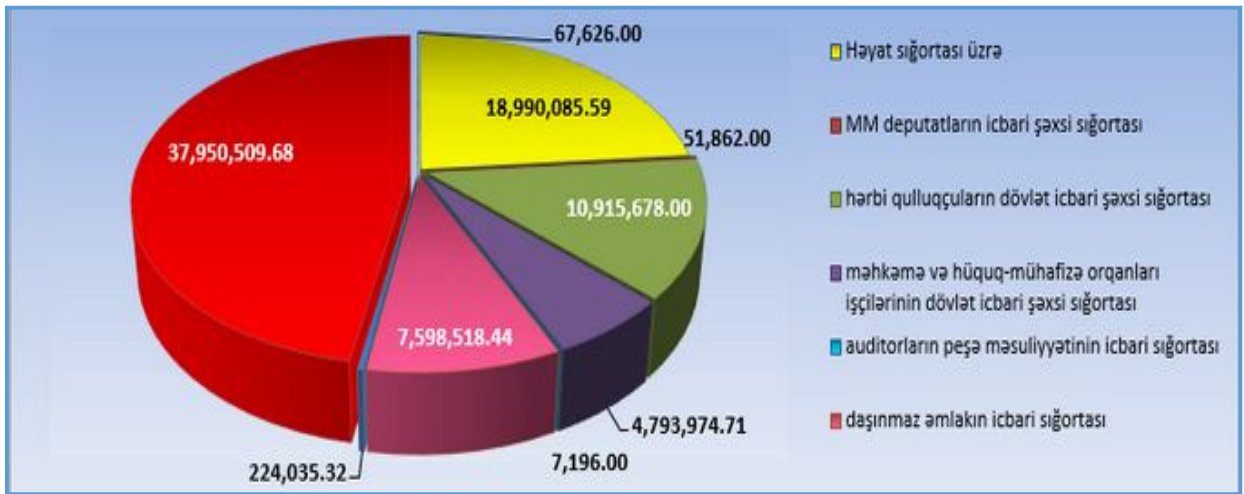
Qeyd etmək lazımdır ki, mövcud qanunvericiliyə əsasən sığortanın zəruri hesab edilən müəyyən növləri icbari qaydada həyata keçirilə bilər və belə icbari sığortaların aparılması Azərbaycan Respublikasının müvafiq icbari sığorta qanunları ilə nəzərdə tutulmalıdır. İcbari sığorta müqavilələrindən irəli gələn münasibətlər müvafiq icbari sığorta qanunları ilə tənzimlənir. Hazırda Azərbaycanda aşağıdakı qanunlar əsasında icbari qaydada 10 sığorta həyata keçirilir:

1. «Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi deputatının statusu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
2. «Azərbaycan Respublikasında nəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
3. «Əhaliyə tibbi yardımın göstərilməsi, virusologiya məsələləri üzrə elmi tədqiqatların aparılması və virus preparatlarının istehsalı ilə məşğul olan işçilərin öz xidməti vəzifəlinin yerinə yetirilməsi zamanı insanın immunçatışmazlığı virusunun törətdiyi xəstəliyə (AİDS) tutulma, habelə bununla əlaqədar baş vermiş əlillik və ölüm hadisələrinin dövlət icbari sığortası qaydaları haqqında» Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu; «Hərbi qulluqçuların dövlət icbari şəxsi sığortası haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu; «Məhkəmə və hüquq-mühafizə orqanları işçilərinin dövlət icbari şəxsi sığortası haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu; «İcbari ekoloji sığorta haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu; «Dövlət qulluqçularının icbari sığortası haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu; «Sərnişinlərin icbari sığortası haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu; «Yanğından icbari sığorta haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu; «Azərbaycan Respublikasının xarici əlaqələrdə və beynəlxalq təşkilatlarda

fəaliyyət göstərən diplomatik nümayəndəliklərində qulluq edən şəxslərin icbari sığortası haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu. (4)

Diaqram 1.2

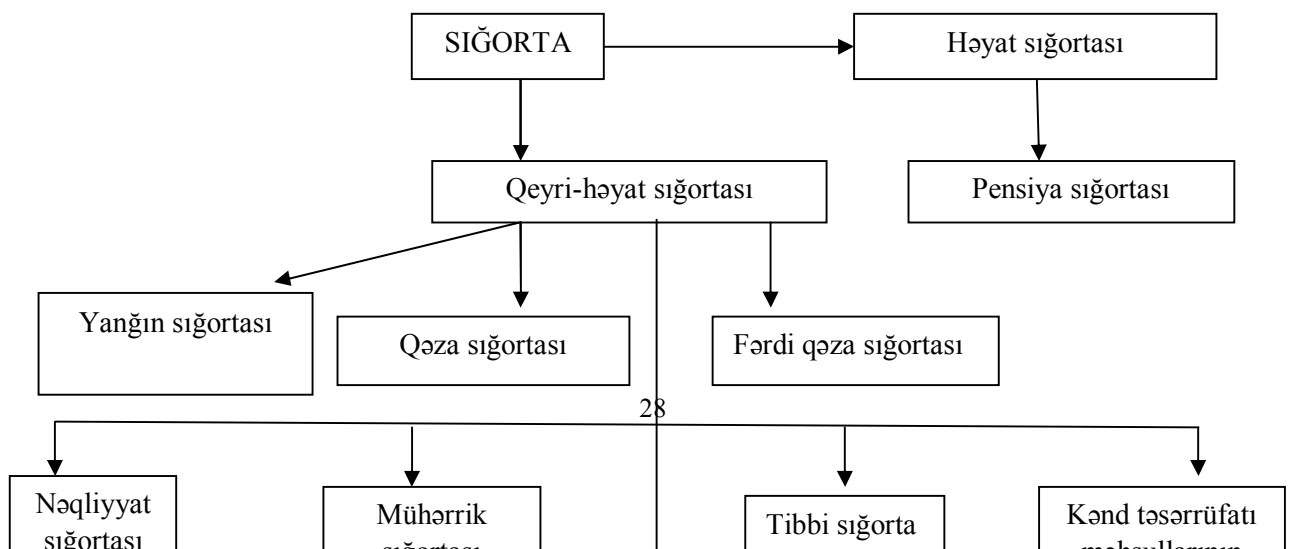
İcbari sığorta üzrə bazardakı vəziyyət

Mənbə: www.banker.az (37)

Biz sığortaya maddi və yaxud başqa zərərlərin aradan qaldırılması və sığorta olunanlara pul yardımı göstərilməsi ilə əlaqədar olan yenidən bölgü münasibətlərinin xüsusi sahəsi kimi baxmışdıq. Bu münasibət sığorta prosesində müvafiq sığorta fondunun yaradılması və istifadəsi zamanı bütün sığortaçıları əhatə edir. Hər bir sığortalanan sığorta ayırmalarını ödəyir

Sxem 1.1

Mənbə: www.sigorta.maliyye.gov.az/ (Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidməti) (31)

Bununla yanaşı, sığortanın praktik olaraq həyata keçirilməsi üçün hər bir sığorta obyektinə ilə konkret və fərdi sığorta münasibətləri vacibdir. Bu isə yalnız qanunvericilik aktları və müəyyən sığorta münasibətini tənzimləyən bilən metodik materialların köməyi ilə mümkündür. Başqa sözlə desək, iqtisadi fəaliyyət olan sığorta münasibəti praktik olaraq həyata keçirilmə vaxtı hüquqi forma alır, hüquqi normalar çərçivəsində həyata keçirilir.

Sığorta münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsi sığortada iştirak edən tərəflərin hüquq və vəzifələrini əhatə edir. Tərəflər dedikdə, hər şeydən əvvəl, sığorta edənlər və sığortalananlar başa düşülür. Bundan başqa, sığortada başqa hüquqi və fiziki şəxslər iştirak edir.

Sığortanın aparılması ilə bağlı olan bütün hüquqi münasibətləri iki qrupa bölmək olar: sığorta fondunun yaradılması və istifadəsi prosesini tənzimləyən hüquqi münasibətlər və sığorta sisteminin təşkili, daha doğrusu, sığortaçıların fəaliyyəti, onların banklarla, büdcələrlə, dövlət idarəetmə orqanları ilə əlaqədar meydana çıxan hüquqi münasibətləri. Hər iki hüquqi münasibət qanunvericilik və digər hüquqi aktlarla tənzimlənir. Bununla yanaşı, qeyd edək ki, birinci qrup hüquqi münasibətlər mülki hüququn sahələrini, ikinci qrup hüquqi münasibət isə dövlət, inzibati, maliyyə, ticarət, vergi, cinayət, prosessual və digər hüquq sahələrini əhatə edir.

Biz, hər şeydən əvvəl, sığorta münasibətlərinə mülki hüquq sistemində baxmalıyıq. Mülki hüquq və daha doğrusu, vətəndaş qanunvericiliyi vətəndaş hüququnun subyektləri arasında meydana çıxan əmtəə-pul və digər əmlak və qeyri-

əmlak münasibətlərini tənzimləyir. Vətəndaş (mülki) hüququn subyektləri kimi, fiziki şəxslər (vətəndaşlar), müəssisə, idarə və hüquqi şəxslər (təşkilatlar) və həmçinin dövlət hakimiyyət orqanları çıxış edir. Vətəndaş hüququnun obyektləri maddi və pul qiymətliləri, o cümlədən yaradıcılıq və intellektual əmək predmetləri hesab edilir.

Sığorta münasibətlərinin obyektləri kimi maddi və pul qiymətliləri (əmlak, gəlir, sahibkarlıq riskləri, vətəndaş məsuliyyəti), həmçinin insanın mənəvi rifahı – həyatı, sağlamlığı, əmək qabiliyyətliliyi və s. çıxış edir. Sığorta münasibətlərinin subyektləri sığortada iştirak edən tərəflər – sığorta edənlər, sığortalananlar və başqa şəxslərdir. Bütün bunlar sığorta münasibətlərinin vətəndaş hüquqi sahəsinə məxsus olduğunu sübut edir.

Sığortada iştirak edən tərəflərdən biri olan sığorta edən üzərinə sığorta riski götürür. Buna müvafiq olaraq, sığorta edən müqavilədə nəzərdə tutulmuş halların baş verməsi zamanı nəticələrin aradan qaldırılması üçün sığorta olunana və ya digər şəxsə sığorta məbləğini ödəmək vəzifəsini, digər tərəf olan sığortalanan isə sığortaçıya müəyyən olunmuş sığorta ayırmalarını ödəmək və sığorta ilə əlaqədar olan digər fəaliyyətləri yerinə yetirmək öhdəliyini öz üzərinə götürür. Sığorta xidmətinə görə sığortalanan sığortaçıya müəyyən məbləğdə (sığorta ayırmaları) pul ödəyir. Bu vəziyyət sığorta anlayışının mahiyyətindən irəli gəlir ki, bu da sığorta ayırmalarından daxilolmalar hesabına sığorta pul fondunun formalaşması üzrə münasibətlərdə ifadə olunur.

Sığorta edən təşkilatın vəzifələri çoxcəhətlidir. Sığorta edənlər maddi dəyərliləri sığortaya qəbul etmək üçün müvafiq əmlaka baxış və sığorta qiymətləndirməsini həyata keçirir, hesablanmış sığorta ödənişlərini alır və hesablayır, sığortalananlara sığorta şəhadətnaməsi verir. Sığorta hadisələrinin baş verdiyi vaxt – bu hüquqi faktın baş verməsi haqqında sığorta aktları tərtib edir, onun səbəblərini və şəraitini, zərərin məbləğini və sığorta ödənişi məbləğini məhkəmə qaydasında günahkar şəxslərdən tələb edir və s. Şəxsi sığorta üzrə də sığortaçı analoji fəaliyyəti həyata keçirir.

Sığorta olunan da öz növbəsində sığorta haqqında ərizə verir (əgər könüllü

sığortadırsa), sığorta ayırmalarını birdəfəlik, yaxud dövrü olaraq ödəyir, sığortaçıya lazımi məlumatı verir, sığorta şəhadətnaməsini qoruyub saxlayır və s. Sığorta hadisələrindən sonra sığorta olunanlar bu barədə hökmən sığortaçıya məlumat verməlidir.

Sığorta hüquqi münasibətləri müqaviləsiz (məcburi sığorta) və müqavilə ilə ola bilər. Hər iki halda hüquqi münasibətlər yazılı formada olmalıdır.

Könüllü müqavilələrin əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onlar rəsmi olaraq ikitərəfli qaydada və bəzi hallarda çoxtərəfli qaydada başlanılır. Şəxsi sığorta üzrə sığorta məbləğini alan şəxs kimi həm sığortalanan, həm sığortalanmış, həm də ölmüş sığorta olunanın qanuni vərəsəsi çıxış edə bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, sığorta müqaviləsinin bağlanması vaxtı könüllülük prinsipi tam mənada sığorta olunanların idarəsindən asılıdır. Yəni əsas sığorta olunanların idarəsi, arzusu, istəyidir.

Sığorta müqaviləsi təkcə mülkiyyətçilərlə deyil, əmlak sahibləri ilə də bağlana bilər. Məsələn, mülkiyyətçidən etibarnamə almış və avtomobildən istifadə edənlər avtomobilin sığortası müqaviləsi, yaxud dövlətdən əlilliyə görə istifadə etmək üçün avtomobil almış şəxslərlə avtomobil sığortası müqaviləsi və s.

Həm sığorta edən, həm də sığortalanan sığorta hüququ münasibətlərində iştirak etmək üçün hüquqi səlahiyyətlərə malik olmalıdır. Sığorta edən təşkilatın qüvvədə olan Nizamnaməsi və müvafiq lisenziyası sığorta fəaliyyəti üçün etibarlı olmalıdır. Sığortalanan öz vətəndaşlıq statusu və yaşına uyğun olaraq sığorta müqaviləsinə girmək üçün hüquqi səlahiyyətə malik olmalıdır. Bundan başqa, sığortalananlar sığorta ayırmalarını ödəmək üçün kifayət qədər və sabit gəlir mənbələrinə malik olmalıdırlar.(3)

Sığortanın bütün bu məsələləri dövlət tərəfindən qəbul olunmuş qanunvericilik aktları ilə tənzimlənir. Dövlət icra hakimiyyətinin sığorta nəzarəti orqanının hüquqi formasını, onun yerini və funksiyalarını dövlət hüququ tənzimləyir. Sığorta hüququnun əsas mənbələri bunlardır: «Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası», «Sığorta haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin fərmanları, sərəncamları və

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamları.

"Sığorta fəaliyyəti haqqında", "Hərbi qulluqçuların icbari sığortası" haqqında qanun layihələrinə dəyişikliklərin edilməsi, Mülki Məcəllədə dəyişikliklər, "İstehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri nəticəsində peşə əmək qabiliyyətinin itirilməsi hallarından icbari sığorta haqqında" və İnzibati Xətalər Məcəlləsində dəyişikliklərin edilməsi.(6)

Azərbaycanda sığorta bazarı son 10 il ərzində yüksək nailiyyətlər əldə edib: Sığorta bazarına həm daxili, həm də xarici amillərin təsiri vardır. Bu amillərin ana xəttini də müsbət dəyişikliklər təşkil edir.

Azərbaycanda 5 yanvar 1993-cü ildə qəbul olunmuş ilk "Sığorta" haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun qüvvəyə minməsi sığorta bazarında vəziyyəti köklü surətdə dəyişdi. Sığortanın, sığorta fəaliyyətinin əsas parametrləri və onun həyata keçirilmə formaları dəqiq müəyyən olundu. Bu qanun müəyyən dərəcədə öz vəzifəsini - ölkədə sığorta sisteminin formalaşmasını yerinə yetirdi.

25 iyun 1999-cu ildə köhnə qanundan xeyli fərqlənən "Sığorta" haqqında yeni Qanun qəbul edildi. Həmin qanuna müvafiq olaraq, nizamnamə kapitalının miqdarı xeyli artırılmışdı. Əgər əvvəllər o, 500 min manat idisə, 1999-cu ilin iyun ayından 200 mln. manat təşkil etdi və ya 400 dəfə artırıldı. Bu, ilk növbədə, sığorta bazarının maliyyə təhlükəsizliyi üçün edildi, çünki həmin bazar biznesin çox riskli növüdür. Ona görə də, bu gün sığorta bazarının maliyyə sabitliyini təmin etməyə imkan verən nizamnamə kapitalına malik sığorta şirkətləri lazımdır.

Azərbaycan Respublikasının milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatlarında aparılan sığorta xidmətləri işinin dünya standartlarına uyğun inkişaf etdirilməsi üçün daha geniş imkanlar yaranmışdır.

Sığorta bazarının inkişafını təmin edən başlıca amillərin ölkənin güclü iqtisadi potensiala malik olmasından, sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin təmin edilməsindən, sığorta xidmətlərinin səviyyəsindən və çeşidindən, bu sahədə ixtisaslı və peşəkar mütəxəssislərin hazırlanmasından, habelə sığorta münasibətlərini tənzimləyən qanunvericilik bazasının mövcudluğundan,

inkışaf etmiş dövlətlərin təcrübəsinin daxili bazara inteqrasiya olunmasından, həmçinin sığorta bazarının dövlət tənzimlənməsindən ibarət olduğu nəzərə alınaraq Maliyyə Nazirliyi tərəfindən bir sıra məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirilir. Məhz sözü gedən tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə bu gün Azərbaycanın sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatları bir neçə il öncəki dövrlə müqayisədə xeyli inkışaf etmişdir.

Dövlət Sığorta Nəzarəti funksiyası Maliyyə Nazirliyinə verildikdən sonra Milli Sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatları tərəfindən aparılan sığorta xidmətləri sisteminin dünya standartlarına uyğun inkışaf etdirilməsi üçün daha geniş imkanlar yaranmış və ötən dövr ərzində nazirlik tərəfindən bu istiqamətdə bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir ki, bu da milli sığorta bazarının inkışafına öz müsbət təsirini göstərmişdir.(7)

Diqram 1.3

Sığorta bazarının 2007-2012-ci illər ərzində böyümə dinamikası

Mənbə: www.banker.az (37)

Yeni sığorta normativ-hüquqi aktları ilə sığorta fəaliyyətinin genişləndirilməsi nəzərdə tutulur: “Qanunvericiliyə edilən dəyişikliklərdən sonra Azərbaycanda fəaliyyət göstərən sığorta şirkətləri öz sığorta məhsullarını internetlə də sata biləcəklər.”

Kənd təsərrüfatı məhsulları və kənd təsərrüfatı sahəsinin sığortalanması ilə bağlı aspektlərdə öz əksini tapır: “Azərbaycanın Şəki-Zaqatala zonasında baş verən son zəlzələ sübut edib ki, heç bir sığorta şirkəti ziyan çəkmiş sakinlərə sığorta ödənişi aparmayıb və bütün məsuliyyəti Azərbaycan dövləti öz üzərinə götürüb. Bütün dünyada kənd təsərrüfatı sahəsi dotasiya ilə saxlanılır. Bu səbəbdən də Azərbaycanda kənd təsərrüfatının sığortalanmasına daha böyük önəm vermək lazımdır.”

İnzibati Xətalər Məcəlləsinə edilən dəyişikliyə görə, icbari sığorta qanunvericiliyinə əsasən müvafiq riskləri icbari qaydada sığorta etdirmək vəzifəsi müəyyən edilmiş fiziki və ya hüquqi şəxslər tərəfindən sığortaçı ilə icbari sığorta müqaviləsinin bağlanmamasına görə fiziki şəxslər 10 manat miqdarında, vəzifəli şəxslər 60 manatdan 80 manatadək, hüquqi şəxslər 150 manatadək cərimə ediləcək. Bununla yanaşı, "İstehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri nəticəsində peşə əmək qabiliyyətinin itirilməsi hallarından icbari sığorta haqqında" qanuna əsasən müvafiq riskləri icbari qaydada sığorta etdirmək vəzifəsi müəyyən edilən fiziki və ya hüquqi şəxslər tərəfindən sığortaçı ilə icbari sığorta müqaviləsinin bağlanmamasına görə fiziki şəxslər 500 manat, vəzifəli şəxslər 1500 manat, hüquqi şəxslər isə 5000 manat miqdarında cərimə edilir. Dəyişikliklər sığorta olunanlar və sığortalıların hüquqlarının qorunması ilə əlaqədar inzibati məsuliyyətin gücləndirilməsi məqsədi ilə edilir.(4)

II FƏSİL. MÜASİR DÖVRDƏ AZƏRBAYCANDA SIĞORTA RESURSLARININ FORMALAŞMASI VƏ İNKİŞAF PROBLEMLƏRİ.

2.1 Ölkədə sığorta sisteminin inkişafı və onun resurs bazasının formalaşması xüsusiyyətləri

Respublikada milli sığorta sisteminin yetkin şəkildə formalaşması müstəqillik dövrünə təsadüf etsə də, sığortanın yaranma dövrü 19-cu əsrin axırlarına təsadüf edir. Bu dövrdən etibarən Azərbaycanın neft sənayesinə xarici investorların cəlb edilməsi nəticəsində sığorta sisteminin inkişafında tərəqqi başlanır, ilk neft və gəmiçilik şirkətləri meydana gəlir. Sənayeçilərin qarşılıqlı sığortası, yanğından sığorta, vətəndaşların şəxsi əmlakının sığortası geniş yayılır. Azərbaycanda əsasən dəniz gəmilərinin sığorta edilməsi üzrə ixtisaslaşmış ingilis şirkəti «Lloyd»un filialları, habelə «Rus Lloyd»un və Almaniyadan olan ingilis şirkətinin iki nümayəndəliyi, Rusiya və İranın sərhəd limanlarına qədər daşınan yüklərin sığortası ilə məşğul olan «Repman və Rust» ticarət evi ilə təqdim edilən «Şimali Alman Lloyd», həmçinin gəmilərin və yüklərin sığortasını apan «Alman, Livantiya xətti» Cəmiyyəti fəaliyyət göstərməyə başlayırlar.

Azərbaycanda sığorta sistemi 1990-cı ildən sonra müstəqil inkişaf etməyə başladı. 1991-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Dövlət Sığorta Nəzarəti yaradıldı. Bu təşkilatın vəzifəsi ölkəmizdə sığorta xidmətləri bazarının inkişafının tənzimlənməsi, sığortaçıların, sığortalıların və dövlət mənafeyinin müdafiəsi, metodiki rəhbərliyin həyata keçirilməsi, müvafiq normativ hüquqi sənədlərin hazırlanması və s. olmuşdur.

Hazırda sığorta bazarı Azərbaycanda özünün inkişaf mərhələsindədir. Sığorta şirkətləri 40-dan çox icbari və könüllü sığorta növlərini təklif edirlər. Lakin

bu hələ də kifayət deyil. Müqayisə üçün deyək ki, inkişaf etmiş ölkələrdə 300-dən çox müxtəlif sığorta xidməti göstərilir.

Sığorta sistemi Bakıda inqilabdan qabaqkı dövrdə inkişaf etmiş sahələrdən biri idi. Demək olar ki, Bakıda 1910-cu ildə 18 sığorta cəmiyyəti fəaliyyət göstərirdi. Ən böyük sığorta təşkilat isə «Rus sığorta cəmiyyəti» idi. Bakıda sığorta sisteminin əsasını Xəzər dənizində üzən gəmilərin sığortası təşkil edirdi. Bakı vasitəsilə Rus-İran dəniz ticarəti praktiki olaraq həyata keçirilirdi.

Bir sıra rus şirkətlərinə sığorta biznesində böyük yer verilmişdir. 1912-ci ilin məlumatlarına görə Bakıda 30 sığorta cəmiyyəti və agentliyi fəaliyyət göstərmişdir. Məhz bu dövrdə ingilis, alman şirkətləri və başqa böyük şirkətlərin filialları, habelə bir sıra Rusiya sığorta təşkilatları fəaliyyətə başlamışdır. Azərbaycanda sığorta sisteminin ilk başlanğıcında görkəmli sənayeçilər, Dövlət Bankı şöbəsinin uçot-ssuda komitəsinin üzvləri: Hacı Zeynalabın Tağıyev, Musa Nağıyev, Ələkbər Dadaşov, Mustafa Rəsulov və başqaları dururdular. Keçmiş SSRİ-nin başqa respublikalarında olduğu kimi, Sovet hakimiyyəti illərində Azərbaycanda da dövlət sığorta sistemi təşkil edilmişdir.

Respublikada sığorta sisteminin inkişafında müəyyən rol oynamış Azərbaycan SSR Dövlət Sığortası Baş İdarəsi və SSRİ «Inqosstrax»nın Bakı şöbəsi fəaliyyət göstərirdi. Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra isə 1922-ci ildən başlayaraq bütün SSRİ-də sığorta dövlət inhisarına alındı. Bu dövrdə əhaliyə göstərilən sığorta xidmətləri məhdud xarakter daşıyırdı, daha doğrusu dövlət sosial təminat sisteminə əlavə kimi fəaliyyət göstərirdi. Müasir günə kimi dövlət sığortasının inkişafında müvəffəqiyyətlərlə yanaşı çox böyük əyintilərdə baş vermişdir. Belə ki, 30-cu illərdə ölkədə mövcud olan kooperativ və səhmdar fondları inzibati yolla ləğv edilmiş, yerində ancaq dövlət sığortası yaradılmışdır. Bu isə sığorta sistemində rəqabətin olmamasına və obyektiv inkişafın ləngiməsinə səbəb olmuşdur. Respublikamızda dövlət sığortası 1923-cü ildən aparılır. Respublikada sığorta sisteminin rəhbərliyi dövlət sığortası idarə heyətinə rəhbərlik edir. Yerlərdə isə sığorta agentlikləri fəaliyyət göstərir.

Kooperativ sığorta Sentrsoyuzun istehlak kooperasiyası vasitəsilə həyata keçirilirdi, 1931-ci ildə isə onun fəaliyyəti dayandırıldı. Bundan sonra isə sığorta əməliyyatları Dövlət Sığortasında cəmlənməyə başladı. 80-ci illərin axırınadək respublikada sığorta sistemi iki sığorta təşkilatının və Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sığorta Şirkətinin və SSRİ-nin xarici dövlət sığorta təşkilatının Bakı şəhərindəki şöbəsinin inhisarı altında idi. Onların fəaliyyət dairəsi qanunvericilik tərəfindən bölüşdürülmüşdür.

1988-ci ilin 26 mayında “SSRİ-də Kooperasiya haqqında” qəbul edilmiş qanuna görə kooperativlərə və onların ittifaqlarına kooperativ sığorta təşkilatları yaratmağa, sığortanın qaydasını, növlərini müəyyən etməyə icazə verildi. Ölkədə komməriya sığorta təşkilatları və səhmdar cəmiyyətləri yaradılmağa başladı.

1991-ci ildə Azərbaycanda 62 sığorta təşkilatı, o cümlədən 53 milli, 9 birgə sığortaçı fəaliyyət göstərirdi. Yaradılmış bir çox komməriya sığorta təşkilatları sığorta olunanların etimadını qazana bilmədiklərinə görə, onların 33-ü müflisləşərək öz fəaliyyətini dayandırmışdır.

Milli sığorta bazarı Azərbaycanda 1992-ci ilin əvvəlindən formalaşmağa başlamışdır. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Azərbaycanın tarixində ilk dəfə olaraq 1993-cü ilin yanvar ayında «Sığorta haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununu qəbul etdi. Bu qanunun tələblərinin icra edilməsi üçün sığorta sisteminin inkişafına təkan verən müxtəlif normativ hüquqi sənədlər hazırlanmışdır ki, bu da sığorta xidmətləri həcmının artırılmasına, sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyinin möhkəmləndirilməsinə təkan vermişdir.

Bunlarla yanaşı 1993-cü ildə Azərbaycan Respublika Sığorta Cəmiyyətləri İttifaqı yaradıldı. İttifaqın məqsədi ölkədə sığorta təşkilatlarının səylərini bir arada tutmaq, sığorta bazarının inkişafına kömək etmək, onların bir-biri ilə qarşılıqlı fəaliyyətlərini əlaqələndirmək, dövlət, beynəlxalq və digər təşkilatlarla münasibətlərdə öz üzvlərinin mənafeyini müdafiə etməkdir. Sığortaçılar İttifaqı və Dövlət Sığorta Nəzarəti ölkədə sığorta sistemini tənzimləyən normativ hüquqi sənədləri birgə hazırlayırdılar.

Belə ki, 1996-cı ildə sığortaya aid bir neçə qanunlar “Azərbaycan Respublikasında nəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası haqqında”, 1997-ci ildə “Hərbi qulluqçuların dövlət icbari şəxsi sığortası haqqında”, “Məhkəmə və hakimlər haqqında”, “Rabitə haqqında”, “Azərbaycan Respublikasının Gömrükxanası haqqında məcəllə” qəbul edilmişdir. Dövlət sığorta şirkətləri ilə yanaşı özəl sığorta şirkətlərinin də sayı artmağa başladı. (39)

Keçid mərhələdə respublikada «Milli Bank»ın yarandığı, müstəqil xarici iqtisadi siyasətin yer aldığı, milli valyutanın tətbiq edildiyi bir vaxtda sığorta bazarının inkişafı daha da aktuallaşır və yerli xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla sığorta sisteminin inkişafında kommersiya siyasəti yeritməyə imkan yaranır. Bazar münasibətlərinin yeni şəraitində sığortanın təşkili prinsiplərinin köklü şəkildə yenidən həyata keçirildiyi, onun fəaliyyətində inhisarın aradan qaldırıldığı, sığorta bazarının formalaşdığı, əhali arasında sığorta xidmətlərinin genişləndiyi və onun keyfiyyətinin hərtərəfli yüksəlməsi üçün şərait yarandığı, sığorta şirkətlərinin sabit maliyyə məsələlərinin həll edildiyi bir vaxtda sığortanın rolunu və yerini göstərməyə səy göstərilir.

Sığorta bazarının əsas istiqaməti gələcəkdə onun daha da inkişaf etdirilməsi, iqtisadiyyatın sabitliyi və yüksəlişinin əsas amili iqtisadi proseslərin sığorta təminatı, respublikanın ümumi daxili məhsulunda sığortanın payının artırılmasıdır. Sığorta bazarının inkişafı üçün mülkiyyət formasından asılı olmayaraq müəssisə və təşkilatlara, həmçinin əhaliyə göstərilən sığorta xidmətlərinin həcmının artırılmasında bütün sığorta təşkilatları üçün eyni şərait yaradılmalı, sığortalılar qarşısında öhdəliklərin yerinə yetirilməsi, sığortalıların və sığorta bazarının peşəkar iştirakçılarının, habelə dövlətin hüquq və mənafelərinin qorunması təmin edilməlidir. Sığorta bazarının yaradılmasında əsas məqsəd respublikada sığorta sisteminin inkişafı üçün maliyyə-iqtisadi, normativ hüquqi baza yaratmaqla, iqtisadi sabitliyin və milli iqtisadi təhlükəsizliyin mühüm amillərindən biri kimi sığortanın rolunun yüksəldilməsi, sığorta bazarının, sığorta təşkilatlarının mövcud qanunvericiliyin tələblərinə əməl edilməsi üzrə fəaliyyəti üzərində dövlət nəzarəti sisteminin gücləndirilməsinin təmin edilməsidir. Bundan başqa Azərbaycanda

sığorta və təkrar sığorta müqavilələrinin bağlanması vasitəçilik fəaliyyəti ilə 3 yerli, 3 xarici investisiyalı sığorta broker təşkilatı da fəaliyyət göstərir.

Azərbaycan Respublikasında 2005-ci ildə sığorta xidmətlərindən daxil olan sığorta haqqı 82,6 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da 2000-ci illə müqayisədə 5,4 dəfə çoxdur. Sığorta haqlarının 93,1%-ni könüllü sığortalar, 6,9%-ni isə icbari sığortalar təşkil etmişdir. Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin formalaşmasında sığortanın oynadığı rol heç də az deyil. 2000-ci ildə sığorta şirkətlərindən dövlət büdcəsinə köçürmələr 0,42 mln. manat idisə, 2005-ci ildə bu 5,5 mln. manat təşkil edirdi ki, bu da ümumi büdcə gəlirlərinin 0,27 %-nə bərabər idi.

Sığorta şirkətlərinin 2006-cı ildə ödənilmiş nizamnamə kapitalının həcmi 32,2 mln. manat, o cümlədən xarici investisiyalı birgə sığorta şirkətlərinin nizamnamə kapitalı 4,4 mln. manat təşkil edirdi. 2006-cı ilin əvvəllərində Azərbaycanda qeydiyyatdan keçmiş 29 sığorta təşkilatı fəaliyyət göstərmişdir ki, onlardan 22 özəl, 6 qarışıq mülkiyyət formalı dövlət kommertiya şirkətidir.(31)

Son dövrdə təkrar sığortanın tətbiqi və inkişafı, Avropa İqtisadi İttifaqına inteqrasiya və s. qüvvədə olan qanunun dəyişilməsini tələb edir. Buna uyğun olaraq 1999-cu ilin 25 iyununda Azərbaycan Respublikasının “Sığorta haqqında” yeni qanunu qəbul edilərək qüvvəyə mindi. (8) Respublikada sığorta sisteminin dünya standartlarına uyğun təşkil edilməsi, sığorta münasibətlərinin tənzimlənməsi və təkmilləşdirilməsi hüquqi bazasını yaratmış olan bu qanun sığorta sisteminin inkişafı və həyata keçirilməsini, sığortalıların hüquq və mənafeələrinin müdafiə edilməsini, sığortaçıların maliyyə bazasının möhkəmləndirilməsini, sığorta müqavilələrindən irəli gələn münasibətlərin tənzimlənməsini, sığorta sahəsində müvafiq dövlət orqanlarının səlahiyyətlərinin müəyyən edilməsini nəzərdə tutur.

Hansı mülkiyyət formasında olmasına baxmayaraq fəaliyyət göstərmək üçün sığorta təşkilatları lisenziya almalıdırlar. Respublikada müstəqillik əldə edilənədək müəssisə və təşkilatlar bütövlükdə dövlət mülkiyyətində olduğu üçün onlara məxsus olan əmlakın dövlət tərəfindən sığortalanması həyata keçirilmişdir. Belə ki, dövlət mülkiyyətində olan müəssisə, idarə və təşkilatlara məxsus əmlakın icbari qaydada sığortalanması 1992-ci ildən 1999-cu ilədək dövlətin qəbul etdiyi müvafiq

qərara əsasən dövlət tərəfindən həyata keçirilmişdir. Eyni zamanda vətəndaşların mülkiyyətində olan tikintilərin də icbari qaydada sığortalanması həyata keçirilmişdir. Lakin 1991-ci ildən sonra özəl sığorta şirkətlərinin yaranması dövlət sığorta orqanları ilə rəqabətin baş verməsinə səbəb olmuşdur.

Sığortaçılar öz fəaliyyətlərini əlaqələndirmək, üzvlərinin mənafelərini qorumaq və birgə proqramlarını həyata keçirmək üçün Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq ittifaqlar, assosiasiyalar və digər birliklər yarada bilərlər. Bu birliklər sığorta fəaliyyəti ilə bilavasitə məşğul olmaq hüququna malik deyildirlər. Sığorta birlikləri hüquqi şəxs kimi Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sığorta Nəzarətində qeydiyyatdan keçdikdən sonra öz nizamnamələri əsasında fəaliyyət göstərirlər. Sığorta fəaliyyətinə lisenziya almaq üçün ödənilmiş nizamnamə kapitalının minimum məbləği sığortaçılar üçün 50 manat, təkrar sığortaçılar üçün isə 350 mln. manat məbləğində müəyyən edilirdi. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 20 sentyabr 2001-ci il tarixli 152 sayılı qərarı ilə nizamnamə kapitalının minimum məbləği sığortaçılar üçün 2 mlrd. manat, təkrar sığortaçılar üçün isə 5 mlrd. manat müəyyən edilmişdir. Mövcud qanunvericilik sığorta şirkətinin yaranması zamanı həm milli, həm də xarici kapitalın cəlb edilməsinə şərait yaradır. “Sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanununa əsasən sığorta şirkətinin nizamnamə kapitalında xarici kapitalın iştirakı 49%-dən artıq ola bilməz.(6)

Azərbaycanda sığorta fəaliyyətini aparmağa lisenziya almış ən iri sığorta şirkəti “Azərisığorta” dır. “Azərisığorta” qədim və tam etibarlı dövlət sığorta şirkətidir və onun Respublikanın bütün yerlərində filialları mövcuddur.

Dövlət sığorta təşkilatları hüquqi şəxs statusuna malikdir, öz fəaliyyətində nisbətən müstəqildir, təsərrüfat prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərir. Onların gəlir və xərclər üzrə maliyyə planını sərbəst tərtib etməklə, ştat siyahısını və göstəricilərini təsdiq edirlər. Səhmdar və özəl sığorta şirkətləri bir qayda olaraq nizamnamə kapitalı və sığorta xidmətinin həcminə görə xeyli kiçikdir. Sığorta müqaviləsi yazılı formada bağlanmalıdır. Yazılı formaya əməl olunmadıqda sığorta müqaviləsi etibarsız sayılır (icbari dövlət sığortası müqaviləsi istisnadır).

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinə müvafiq olaraq, tərəflərin öz aralarında razılaşmalarına əsasən müqavilə başqa şərtlər altında da göstərilə bilər. Sığorta müqaviləsinin bağlanması üçün sığortalı müqavilə bağlamaq niyyəti barəsində sığortaçıya yazılı şəkildə təklif verir, ya da bu məqsədini şifahi olaraq bildirir. Müqavilə və ya qanunla başqa hal nəzərdə tutulmuşdursa, sığorta müqaviləsi müqavilənin bağlandığı gün qüvvəyə minir.

Sığorta müqaviləsi bir sənədin tərtibi və yaxud sığortaçının sığortalıya onun yazılı ərizəsi və ya şifahi müraciəti əsasında sığortaçı tərəfindən imzalanmış sığorta polisi (şəhadətnamə) təqdim etmək yolu ilə bağlana bilər. Sonuncu halda sığortalının sığortaçının təklif etdiyi şərtlər əsasında müqavilənin bağlanmasına sığortalının razılığı sığortaçıdan alınmış polislə birlikdə təsdiq edilir.

Əmlak sığortası müqaviləsi bağlanan zaman sığortalı ilə sığortaçı arasında aşağıdakı məsələlər üzrə razılığa nail olunmalıdır: sığorta obyektini olan müəyyən əmlak haqqında, baş verəcək sığorta hadisəsinin xarakteri haqqında, sığorta məbləğinin miqdarı haqqında, müqavilənin fəaliyyət müddəti haqqında.

Sığorta sistemində mühüm məsələlərdən biri «Sığorta daxili»nin yaradılmasıdır. «Sığorta daxili» - müəyyən risklərin birgə sığortalanması üçün sığorta şirkətlərinin birliyidir. «Sığorta daxili» əsasən təhlükəli, iri və təcrübədə yeni olan risklərin sığortaya qəbul edilməsi zamanı yaradılır. Hazırda respublikada əmlakın sığortalanması üzrə sığorta daxili fəaliyyət göstərir. Gələcəkdə sığortanın digər növləri üzrə sığorta daxilinə yaradılması üzrə işlər davam etdiriləcəkdir. Bu da sığorta sisteminin respublikada dünya standartlarına uyğun inkişaf etdirilməsi, sığorta münasibətlərinin tənzimlənməsi və təkmilləşdirilməsinin hüquqi bazasını yaratmışdır.

Ölkəmizdə sığorta sisteminin təşkili dövrün iqtisadi və sosial tələblərinə uyğun olaraq həmişə yenidən qurulmuş və təkmilləşdirilmişdir. Sığorta sisteminin indi fəaliyyətdə olan əsasları 1958-ci ildə qoyulmuşdur. Son 30 il ərzində dövlət sığortası sistemində həqiqətən böyük iqtisadi və sosial əhəmiyyət kəsb etmiş irəliləyişlər və dəyişikliklər baş vermişdir.

Belə ki, sığorta sisteminin respublikamızın əhatə dairəsinə aid edilməsi yeni könüllü sığorta növlərinin inkişafına və onlar üzrə əməliyyatların həcminin artmasına təkan vermişdi. Lakin müttəfiq respublikaların dövlət sığortası sistemindəki tam müstəqilliyi uzun sürməmiş və 1968-ci ildən etibarən dövlət sığortası sistemi ittifaq-respublika əhəmiyyətli orqana çevrilmişdir.

Yenidənqurma şəraitində regionların və rayonların tam təsərrüfat hesabı və özünümaliyyələşdirmə prinsipinə keçməsi bütün maliyyə-kredit sisteminin, o cümlədən dövlət sığortasının həmin prinsiplərə uyğun şəkildə qurulmasını tələb etmişdi.

Respublikada və hər bir regionda sığorta sisteminin müvəffəqiyyətli inkişafı onun müstəqil fəaliyyəti ilə bağlıdır. Dövlət sığortası münasibətləri inhisarsızlaşdırma və əks inhisar prinsipləri əsasında təkmilləşdirilməlidir. Respublika ərazisi daxilində sığorta obyektlərini və növlərini müstəqil müəyyən etmək, elmi hesablamalara əsaslanmaqla qiymət dərəcələrini müəyyənləşdirmək sahəsində ona tam sərbəstlik verilmişdir.

Respublikada vahid, müstəqil sığorta sisteminin yaradılması, onu dünya sığorta münasibətləri sistemindən qətiyyən ayırmamalıdır.(31)

2.2 Müasir dövrdə Azərbaycanda sığorta sisteminin maliyyə potensialının təhlili və onun qiymətləndirilməsi.

Sığorta bazarı özü-özlüyündə başqa amillərdən və bazarlardan, xüsusilə bank bazarı, maliyyə sektoru, ayrı-ayrı vətəndaşların rifahı və şirkətin maliyyə sabitliyindən asılıdır. Sığorta bu gün bizim iqtisadiyyatda müşahidə etdiyimiz proseslərin bir növ rentgenidir. Sığorta sisteminin inkişafının ləngiməsinə səbəb olan başlıca amillər:

1. Ölkənin sosial-iqtisadi vəziyyəti;
2. Sığorta sistemi ilə bağlı qanunvericilikdə olan boşluqlar;

3. Dövlət tərəfindən sığorta bazarında xarici kapitalın iştirakına qoyulmuş məhdudiyyətlər;
4. Sığorta bazarında dövlət inhisarçılığının davam etməsi;
5. Müstəqil sığorta şirkətlərinin kapital təminatında banklardan asılı olması;
6. Əhalinin sığorta şirkətlərinə inamsızlığı.

Sığorta sisteminin inkişafını dayandıran əsas səbəblərdən biri bu sahədəki inhisarçılıqdır. Bazarda dövlət inhisarının qalması xidmətlərin çeşidinin, keyfiyyətin artımına, sağlam rəqabətə, yeni sığorta şirkətlərinin yaranmasına əngəl yaradır, inhisarçı şirkətlərin məqsədli qiymət endirimləri vasitəsilə rəqiblərini sıxışdırmalarına səbəb olur. Məsələn, bütün dövlət təşkilatlarında çalışanların icbari sığortası «Azərsığorta» Dövlət Şirkəti vasitəsilə həyata keçirilir. Sektorun əsas problemləri siyahısına vətəndaşların məlumatlılıq səviyyəsinin aşağı olmasında daxildir. Əhalinin məlumatlılığı bazarın inkişafına təsir edir. Sığorta müqaviləsi imzalayan insanlar bir çox hallarda imzaladıqları müqavilənin mətni ilə tanış olmur, müqavilə üzrə hüquq və vəzifələrini aydın şəkildə bilmirlər. Əhalinin məlumatlılığında təkəcə onların bu təşəbbüslərinin az olması deyil, sığorta şirkətlərinin məlumatlandırma kompaniyası aparmaması böyük rol oynayır. Beləki, şirkətlər reklam işləri ilə müqayisədə potensial müştərilərini məlumatlandırmaq fəaliyyətinə daha az önəm verirlər. Və buna daha az vəsait xərcləyirlər. Nəticədə Azərbaycanda könüllü şəkildə hər hansı sığorta məhsulundan istifadə edən vətəndaşa nadir halda rast gəlmək olur. Sığorta şirkətlərinin könüllü məhsullar üzrə müştəri bazasını əsasən banklar təmin edir. Araşdırmalar və təhlillər göstərir ki, Azərbaycanda sığorta bazarı Türkiyə, Rusiya, hətta Qazaxıstan kimi ölkələrlə müqayisədə zəif inkişaf edib. Bu həm sığorta mükafatlarının həcminə, həm də sığorta məhsullarının sayına görə müşahidə olunur. Məsələn, Qazaxıstanda 2008-ci ildə sığorta mükafatlarının ümumi həcmi 1 237 milyon dollar olub. Azərbaycanda isə bu rəqəm 1 179 milyon təşkil edib.

Digər tərəfdən inkişaf etmiş sığorta bazarlarında icbari pensiya, icbari tibbi və işəgötürənin mülki məsuliyyətinin icbari sığortalarını dövlətlə yanaşı, həyat sığortası sahəsində ixtisaslaşmış sığorta şirkətləri də həyata keçirir ki, bu da onların sığorta bazarında paylarının yüksək olmasına əhəmiyyətli təsir edir. Bu gün Azərbaycanda icbari pensiya sığortası yalnız dövlət tərəfindən həyata keçirilir. Lakin onu da qeyd etmək lazımdır ki, hazırda sığorta bazarında həyat sığortası məhsulları satan sığortaçıların texniki imkanları bu növ sığortaları həyata keçirmək üçün kifayət etmir. Beynəlxalq təcrübədə həyat sığortası müqavilələrinin əsas xüsusiyyətlərindən biri də uzun müddəti əhatə etməsidir. Azərbaycanın sığorta bazarında bağlanan həyat sığorta müqavilələrinə diqqət yetirsək görərik ki, öhdəliklər əsasən qısa müddətlidir. Burada başlıca səbəb, əhalinin hələdə uzun müddəti əhatə edən həyat sığortası məhsullarına etibar etməməsidir. Sovet dövründə bağlanan uzun müddətli həyat sığortası müqavilələri üzrə öhdəliklərin məlum səbəblərdən yerinə yetirilməməsi, həyat sığortası üzrə güclü kapitala və uzun müddətli bazar strategiyasına malik şirkətlərin mövcud olmaması və mövcud şirkətlərin bazara maraqlı və keyfiyyətli həyat sığortası məhsulları təklif etməməsi etibarsızlığın formalaşmasında rol oynayıb. Digər həlledici amillərdən biri də, yerli bazarda yığım funksiyası daşıyan investisiya alətlərinin strukturunda və keyfiyyətində olan çatışmazlıqdır. Azərbaycanda sığorta tarifləri (avtomobil sığortası istisna olmaqla) inkişaf etmiş, hətta qonşu ölkələrlə müqayisədə aşağıdır.

Xüsusilə nəzərə alsaq ki, sığorta bazarının formalaşmasında sığorta tariflərinin xüsusi rolu var və sığorta fəaliyyətinin nəticəsi bilavasitə tarif dərəcələrinin nə dərəcədə düzgün və real qurulmasından asılıdır, həyat sığortası üzrə sığorta haqlarının aşağı olması sığorta şirkətlərinin ziyanla işləməsinə gətirib çıxarıb. Bu səbəbdən sığorta şirkətləri həyat sığortası ilə bağlı iri şirkətlərin müraciətlərini geri çevirir, müqavilələri pozurlar. Bu sektorda geniş yayılan tendensiyalardan biri sığorta hadisəsinin qiymətləndirilməsi nəticəsində sığorta şirkətlərinin özləri tərəfindən sığorta ödənişinin çox aşağı göstərilməsidir. Çünki qanunvericiliyə əsasən sığorta şirkətlərinin bağladıkları bir sığorta müqaviləsinin dəyəri onların nizamnamə kapitalının həcmi ilə əlaqədar məhdudlaşır. Lakin buna

baxmayaraq son illər sığorta bazarında canlandırmanı da müşahidə etməmək olmaz. (18)

2004-cü ildə Azərbaycanın sığorta bazarının inkişafı 0,7 faiz idisə, 2011-ci ildə bu göstərici 6,7 faiz olub. 2012-ci ilin 9 ayında isə bütün sığorta şirkətləri tərəfindən 100 milyon manat sığorta haqqı toplayıblar ki, bu da ötən ilki səviyyədən 60 faiz çox deməkdir. Maliyyə Nazirliyinin məlumatına görə, qeyd edilən dövrdə sığorta ödənişlərinin həcmi də 35 faiz azalaraq 24 milyon manata enib. Lakin bütün bunlarla yanaşı, sığortanın yetərli inkişafından danışmaq mümkün deyil. Belə ki, 2013-ci ilin yekunlarına görə, Azərbaycanda adambaşına 13 dollar sığorta mükafatı düşüb. Halbuki inkişaf etmiş ölkələr üzrə bu göstərici 500 dollardan yuxarıdır. Bu fakt MDB-də ən müasir hesab olunan Azərbaycanın sığorta bazarının problemlərdən xali olmadığını göstərir. Sığorta sistemində mövcud olan problemlərin birincisi ölkədəki sosial-iqtisadi vəziyyətdir.

Əmlakın könüllü sığortası üzrə yığımların strukturunda böyük hissəni avtomobil nəqliyyatı vasitələrinin sığortası üzrə 21,41 milyon manat həcmində mükafat (4,58 milyon manat dəyərində ödəniş olmaqla), hava-nəqliyyat vasitələrinin sığortalanması üzrə ödəniş olmamaqla 5,51 milyon manat mükafat, habelə yanğın və digər risklərdən əmlakın sığortalanması üzrə 3,19 milyon manat mükafat (1,11 milyon manat həcmində ödənişlər), yüklərin sığortalanması üzrə 6,65 milyon manat mükafat (0,3 milyon manat ödəniş), yüklərin sığortalanması üzrə 2,06 milyon manata mükafat (50,47 min manat ödəniş) və s. təşkil edib.

2014-ci ildə mülki məsuliyyətin sığortalanmasının payına 4,33 milyon manat (0,18 milyon manat həcmində ödənişlər) düşüb. Fərdi sığortalanma üzrə mükafatlar 6,73 milyon manat həcmində ödənişlər olmaqla 33,13 milyon manat təşkil edib. Bununla yanaşı, bədbəxt hadisələr və xəstəliklərdən sığortalanma üzrə yığımlar 1,77 milyon manat (219,67 min manat həcmində ödəniş), könüllü tibbi sığorta üzrə yığımlar 31,37 milyon manat (6,51 milyon manat məbləğində ödəniş), xaricə gedən vətəndaşların sığortalanması üzrə yığımlar 0,22 milyon manat (36,99 min manat həcmində ödəniş) təşkil edib. Bu dövrdə qeyri-həyat könüllü sığorta

üzrə yığımların ümumi həcmi 11,9 milyon manat məbləğində ödənişlər olmaqla (62,88 faiz) 54,36 milyon manat (mükafatların ümumi həcmiminin 59,33 faizi) təşkil edib.

Ümumilikdə könüllü sığortanın bütün növləri üzrə mükafatların xüsusi çəkisi 2014-cü ilin yanvar-fevral aylarında ölkədə sığorta yığımlarının 78,29 faizini, kompensasiyaların payı isə sığortaçıların bütün ödənişlərinin 67,88 faizini təşkil edir.

Sığorta hadisələrinə görə ödənişlər isə 7,000,044.96 manat olmuşdur ki, ötən ilin analoji dövrü ilə müqayisədə 59.11% artım deməkdir. Sığorta hadisələri üzrə ümumi ödənişlər isə, yığımlarla müqayisədə 12.98% olmuşdur.(31)

Sığorta hadisələri üzrə ödənişlərin ümumi həcmi 30,8% artaraq 122,804 mln. manata çatıb. Könüllü sığorta növləri üzrə daxilolmaların həcmi 26% artaraq 270,966 mln. manat təşkil edib. O cümlədən, həyat sığortası üzrə daxilolmaların həcmi 2,9 dəfə artaraq 43,891 mln. manata, qeyri-həyat sığortası üzrə 13,6% artaraq 227,075 mln. manata çatıb. İcbari sığorta növləri üzrə isə daxilolmalar 5,7% artaraq 134,707 mln. manat olub.

Daxilolmaların strukturunda ən çox sığorta haqqı «Avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası» (69,211 mln. manat), «Tibbi sığorta» (65,432 mln. manat), «Avtonəqliyyat vasitələrinin sığortası» (56,859 mln. manat), «Əmlakın yanğından və digər risklərdən sığortası» (47,716 mln. manat), «Həyatın yaşam sığortası» (37,697 mln. manat), «İstehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri nəticəsində peşə əmək qabiliyyətinin itirilməsi hallarından icbari sığortası» (24,885 mln. manat), «Hərbi qulluqçuların dövlət icbari şəxsi sığortası» (17,061 mln. manat), «Yüklərin sığortası» (15,752 mln. manat) növləri üzrə toplanılıb.

2014-cü ilin yanvar-mart ayları üzrə hesablanmış sığorta haqları və sığorta ödənişləri haqqında məlumat aşağıdakı cədvəldə verilmişdir:

Cədvəl 2.1
(manatla)

Sığorta sinifləri	Sığorta haqları	Sığorta ödənişləri
Könüllü sığortalar üzrə - cəmi:	87 139 403,81	19 855 171,16
<i>o cümlədən:</i>		
Həyat sığortası üzrə	20 838 264,44	1 414 978,74
<i>o cümlədən:</i>		
həyatın ölüm halından sığortası	3 218 999,15	165 497,07
həyatın yaşam sığortası	17 606 644,89	1 249 481,67
annuitet sığortası	0,00	0,00
əmək qabiliyyətinin sığortası	0,00	0,00
sağalmaz xəstəliklərdən sığorta	12 620,40	0,00
Qeyri-həyat sığortası üzrə	66 301 139,37	18 440 192,42
<i>o cümlədən:</i>		
Şəxsi sığorta	38 651 258,09	11 020 096,67
<i>o cümlədən:</i>		
fərdi qəza və xəstəlik sığortası	2 489 683,88	308 441,17

Cədvəl 2.1-in ardı

tibbi sığorta	35 795 000,80	10 650 207,28
səfər sığortası	366 573,41	61 448,22
Əmlak sığortası	27 649 881,28	7 420 095,75
<i>o cümlədən:</i>		
Əmlakın sığortası	22 726 075,47	7 148 229,24
<i>o cümlədən:</i>		
əmlakın yanğından və digər risklərdən sığortası	5 213 913,04	397 442,81
avtonəqliyyat vasitələrinin sığortası	8 179 772,20	6 567 767,62
dəmiryol nəqliyyatı vasitələrinin sığortası	45 425,80	0,00
hava nəqliyyatı vasitələrinin sığortası	5 451 585,18	0,00
su nəqliyyat vasitələrinin sığortası	280 346,64	1 750,00
yüklərin (nəqliyyat) sığortası	3 180 346,33	118 045,33
kənd təsərrüfatı bitkiləri məhsullarının sığortası	25 291,00	22 659,00
kənd təsərrüfatı heyvanlarının sığortası	87 541,28	40 564,48
əmlakın sığortası ilə bağlı digər siniflər	261 854,00	0,00
<i>o cümlədən:</i>		

işçilərin dələduzluğu sığortası	261 854,00	0,00
pul və pul sənədlərinin saxtalaşdırılmasından sığorta	0,00	0,00
titul sığortası	0,00	0,00
Mülki məsuliyyətin sığortası	4 915 523,03	271 866,51
<i>o cümlədən:</i>		
avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası	273 190,11	202 477,64
dəmiryol nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası	0,00	0,00
hava nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası	1 803 142,96	0,00
su nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası	586 233,50	0,00
yük daşıyanın mülki məsuliyyətinin sığortası	935,00	0,00
mülki-hüquqi müqavilə üzrə mülki məsuliyyətin sığortası	219 309,37	0,00

Cədvəl 2.1-in ardı

peşə məsuliyyətinin sığortası	50 531,98	0,00
işəgötürənin məsuliyyət sığortası	77 729,15	2 908,97
ümumi mülki məsuliyyətin sığortası	1 904 450,96	66 479,90
hüquqi xərclərin sığortası	0,00	0,00
Kredit sığortası	8 282,78	0,00
<i>o cümlədən:</i>		
kreditlərin sığortası	8 282,78	0,00
ipoteka sığortası	0,00	0,00
Qarışıq maliyyə risklərinin sığortası	0,00	0,00
<i>o cümlədən:</i>		
əmlakın bazar dəyərinin düşməsi riskindən sığorta	0,00	0,00
işin dayanması ilə bağlı risklərdən sığorta	0,00	0,00
İcbari sığortalar üzrə - cəmi	30 803 278,37	8 714 576,64
<i>o cümlədən:</i>		
Həyat sığortası üzrə	9 838 664,08	505 623,89
<i>o cümlədən:</i>		

İstehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri nəticəsində peşə əmək qabiliyyətinin itirilməsi hallarından icbari sığorta	9 838 664,08	505 623,89
Qeyri-həyat sığortası üzrə	20 964 614,29	8 208 952,75
<i>o cümlədən:</i>		
nəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası	0,00	7 444,00
sərnişinlərin icbari sığortası	0,00	0,00
icbari ekoloji sığorta	0,00	0,00
yanğından icbari sığorta	0,00	0,00
MM deputatların icbari şəxsi sığortası	0,00	0,00
tibbi personalın AİDS-dən sığortası	0,00	0,00
hərbi qulluqçuların dövlət icbari şəxsi sığortası	3 216 788,00	1 547 270,00
məhkəmə və hüquq-mühafizə orqanları işçilərinin dövlət icbari şəxsi sığortası	2 309 917,00	190 803,00

Cədvəl 2.1-in ardı

dövlət qulluqçuların icbari sığortası	0,00	0,00
diplomatik nümayəndələrin icbari sığortası	0,00	0,00
auditorların peşə məsuliyyətinin icbari sığortası	3 595,50	0,00
daşınmaz əmlakın icbari sığortası	3 325 210,27	408 577,42
daşınmaz əmlakın istismarı ilə bağlı mülki məsuliyyətin icbari sığortası	97 883,70	0,00
avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası	12 009 061,82	6 054 858,33
sərnişinlərin icbari fərdi qəza sığortası	2 158,00	0,00
YEKUN	117 942 682,18	28 569 747,80

Mənbə: www.sigorta.maliyye.gov.az/ (Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidməti) (31)

Ödənişlərdə ən çox vəsait «Tibbi sığorta» (46,162 mln. manat), «Avtonəqliyyat vasitələrinin sığortası» (27,960 mln. manat), «Avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası» (26,900 mln. manat)

növləri üzrə ödənilib. Son 10 il ərzində toplanan sığorta haqları 8 dəfə, həmçinin sığorta ödənişləri 14 dəfə artmışdır. Bundan başqa, adambaşına düşən sığorta haqları 5 manatdan 37 manata kimi artmışdır. Əlbəttə, bütün bu göstəricilər Azərbaycan iqtisadiyyatının dinamik və davamlı inkişafı üçün düzgün seçilmiş strategiyanın, siyasi və iqtisadi kursun nəticəsidir. Hazırda Azərbaycanın sığorta bazarında 643 şəxs sığorta agentliyi fəaliyyət göstərir. Hazırda agent fəaliyyətilə 46 hüquqi, 597 fiziki şəxs məşğul olur.

2011-ci ildən etibarən sığorta agentlərinin sayı artmağa başlamış və bu da bilavasitə “İcbari sığortalar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun qəbul edilməsi ilə əlaqədar olmuşdur. 2009-cu ildə 14 hüquqi, 187 fiziki, 2010-cu ildə 1 hüquqi, 62 fiziki, 2011-ci ildə 11 hüquqi, 108 fiziki, 2012-ci ilin ötən dövründə isə 20 hüquqi, 240 fiziki şəxs lisenziya alaraq sığorta agentliyi kimi fəaliyyətə başlamışdır.

Ayrı-ayrı şirkətlərə gəldikdə isə, ən çox ödəniş edən şirkət “Paşa Sığorta” şirkəti ASC 1,142,828.60 manat olmuşdur. Şirkəti yığımlar ilə müqayisədə isə, 5.11% olmuşdur. İkinci yerdə isə Azərbaycan Respublikası DSK şirkəti (1,020,827.00 manat) olmuşdur.

Ötən il Azərbaycanda fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatları tərəfindən toplanan sığorta haqlarının ümumi həcmi 405,673 mln. manat təşkil edib ki, bu da 2012-ci illə müqayisədə 18,4% çoxdur.(40)

Cədvəl 2.2

(manatla)

SIĞORTA ŞİRKƏTLƏRİ	ŞİRKƏTLƏR ÜZRƏ NİZAMNAMƏ KAPİTALLARI
«A-Qroup Sığorta Şirkəti» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	7 300 000,00
«Çartis Azərbaycan» Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyət	6 786 500,00
«Alfa» Sığorta Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	7 780 000,00
«Paşa Həyat Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	22 500 000,00
«Atəşgah» Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	4 837 000,00

«Atəşgah Həyat» Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	4 375 000,00
«AtaSığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	4 800 000,00
«Royal » Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	5 500 000,00
«Azərsığorta» Dövlət Sığorta Kommersiya Şirkəti	4 971 000,00
«Azərqarant Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	4 010 000,00
«AzSığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	20 300 000,00
«Azərbaycan Sənaye Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	8 600 000,00
«BakıSığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	6 523 840,00
«Beynəlxalq Sığorta Şirkəti» Açıq Səhmdar Cəmiyyət	8 800 000,00
«Başak-İnam Sığorta» (Azərbaycan-Türkiyə) sığorta və təkrar sığorta Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	8 930 924,45
«MEQA Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	10 500 000,00
<i>Cədvəl 2.2-nin ardı</i>	
«Qala Həyat» Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	5 005 000,00
«Qarant Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	4 000 000,00
«Era Trans Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	6 068 449,00
«Əmrah Sığorta» sığorta şirkəti	7 780 000,00
«Silkway» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	12 092 000,00
«Günay Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	4 000 000, 00
«Rəvan Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	10 000 000, 00
«Xalq Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	28 450 000,00
«AXA MBASK» Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	8 300 000,00
«PAŞA Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	40 000 000,00
«Standard Insurance» Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	11 000 000,00
«Buta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	7 300 000, 00

Mənbə: www.sigorta.maliyye.gov.az/ (Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidməti) (31)

Hazırda sığorta şirkətlərinin xidmət paketinə 40-a yaxın sığorta növü daxildir. Bununla belə, Azərbaycanda təklif olunan sığorta xidmətləri inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə azlıq təşkil edir.

Çünki son illər dünyada sığorta elementlərinin tətbiqi mülkiyyətin bütün formalarını, ailə münasibətlərini əhatə edərək sığorta ilə maraqlananlar arasında xeyli genişləniş. İnkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə Azərbaycanda sığorta məhsullarının çeşidinin az olması sığorta istehlakçıları üçün bu məhsulların cəlb ediciliyini azaldı. Şirkətlərin təklif etdikləri sığorta xidmətləri:

1. AXA MBASK şirkəti 29 sığorta növünü həyata keçirmək üçün lisenziyaya malikdir;

2. «Alfa Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti 13 sığorta növünü həyata keçirir;

3. Azərbaycan Respublikası Dövlət Sığorta Kommersiya Şirkəti 39 sığorta növünü həyata keçirir;

4. «AtaSığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti 28 növ sığorta xidmətləri, onlardan 23-ü könüllü və 5-i icbari sığorta xidmətidir;

5. «Atəşgah» Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti – avtomobilin könüllü sığortası, vətəndaşların əmlakının yanğın və digər risklərdən sığortası, yüklərin sığortası, məsuliyyət sığortası, və digər növ əmlak sığortalarına diqqət göstərir. Bununla yanaşı, şirkət tibbi sığorta, bədbəxt hadisələrdən, yerüstü, dəniz neft qaz əməliyyatlarının axtarışı və işlənilib hazırlanması ilə bağlı enerji risklərindən sığorta xidmətləri təqdim edir;

6. «Atəşgah Həyat» Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti həyat sığortası üzrə ixtisaslaşmış;

7. «Başak İnam Sığorta Şirkəti» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti sığorta növünü həyata keçirir;

8. «Beynəlxalq Sığorta Şirkəti» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti könüllü və məcburi sığortanın 37 növü üzrə xidmət göstərir;

9. «Paşa sığorta» QSC 31 növ üzrə icbari və könüllü sığorta xidmətləri göstərir;
10. «Standart Insurance» Məhdud Məsuliyyətli Sığorta Şirkəti 5 növ icbari və 24 növ könüllü sığorta xidməti göstərir;
11. «BakıSığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti 27 növ sığorta xidməti (24 könüllü və 4 icbari) həyata keçirir;
12. «AzSığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti sığortanın 35 növü üzrə xidmət təklif edir.
13. «Rəvan Sığorta Şirkəti» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti 19 sığorta növü üzrə fəaliyyət göstərir;
14. «Meqa Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti 25 könüllü, 4 icbari sığorta növü üzrə fəaliyyət göstərir;
15. «Qala Həyat» Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti həyat sığortasına aid könüllü və icbari sığorta növlərini həyata keçirir;
16. «Qarant Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti 18 könüllü və 4 icbari sığorta növü üzrə xidmət təklif edir;
17. «Era Trans Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti 22-i könüllü, 4-ü icbari olmaqla 26 sığorta növü həyata keçirir;
18. «Fidan Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti 15 könüllü və 4 icbari olmaqla 19 sığorta növü üzrə fəaliyyət göstərir;
19. «Günay Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti 23 sığorta növü həyata keçirir;
20. «Azərbaycan Sənaye Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti öz müştərilərinə 32 növ sığorta xidməti təklif edir (27-i könüllü, 5-i icbaridir);
21. «A – Group Sığorta Şirkəti» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti 3 icbari, 14 könüllü sığorta növü üzrə xidmət göstərir.

2011-ci ilə qədər ümumi sığorta fəaliyyəti və həyat sığortası üzrə birgə fəaliyyət aparan sığortaçılar hər bir sahə üzrə ayrıca tələb olunan kapitalla malik olmalı idilər. «Sığorta fəaliyyəti haqqında» qanuna uyğun olaraq yalnız ixtisaslaşmış şirkətlər həyat sığortası ilə məşğul olurlar. Hazırda sığorta sektorunda həyat sığortası üzrə 3 şirkət «Atəşgah Həyat» və «Qala Həyat», «PAŞA Həyat Sığorta» life şirkəti fəaliyyət göstərir. Lakin ixtisaslaşmış şirkətlərin yaranması heç də sektorun irəliləyişi demək deyil. Bazarın araşdırılması şirkətlərin təklif etdikləri sığorta xidmətlərinin bir çoxunun formal xarakter daşdığını göstərir. Bu sahədə eyni zamanda inhisarlaşma böyükdür. Məsələn, 2010-2011-ci illərdə Mərkəzi Bankı bütün sığorta məhsulları ilə «Paşa Sığorta»nın təmin etməsi qərara alınıb. «Paşa Sığorta» artıq tibbi sığorta ilə yalnız Mərkəzi Bankı deyil, eyni zamanda «Bank Respublika», «Bank Avrasiya», «AccessBank» və «Dəmirbank»ın heyətini də təmin edir. Maraqlıdır ki, «Bank Respublika» özü Bakı Sığorta Şirkətinin 51% səhminin sahibi, həmçinin Bankın səhmdarlarının da həmin Sığorta Şirkətində səhm payı olduğu halda işçilərinin tibbi sığortası üçün «Paşa Sığorta»nı seçib. Eyni zamanda ölkədə fəaliyyət göstərən nəhəng şirkətlər – SOCAR, BP Azərbaycan, Coca-cola kimi şirkətləri də sığorta məhsullarına olan ehtiyaclarını ödəmək üçün «Paşa Sığorta» ilə müqavilə imzalayıblar.

Rəsmi statistikaya görə, sığorta bazarı son 6-7 ildə öz fəaliyyətinin intensiv inkişaf dövrünü yaşayıb. (5)

2014-cü ilin yanvar-mart ayları üzrə hesablanmış sığorta haqları və sığorta ödənişləri haqqında məlumat aşağıdakı cədvəldə verilmişdir:

Cədvəl 2.3
(*manatla*)

Sığortaçının adı	Sığorta Haqları	Sığorta Ödənişləri
“A-Qroup Sığorta Şirkəti” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	1 621 088,42	1 441 656,02
“AXA MBASK” Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	4 135 630,92	2 195 792,66

“Alfa Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	1 195 144,16	435 387,04
“AtaSığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	2 098 830,79	758 649,03
“Atəşgah Həyat” Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	15 050 314,59	1 417 569,75
“Atəşgah” Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	7 325 472,77	2 970 437,00
“AzSığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	8 746 924,75	2 073 309,58
Azərbaycan Respublikası Dövlət Sığorta Kommersiya Şirkəti	8 037 075,00	2 940 365,00
“Azərbaycan Sənaye Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	2 364 237,14	657 319,83

Cədvəl 2.3-ün ardı

“Azərqarant Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	304 417,16	47 418,42
“Bakı Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	560 104,46	588 889,53
“Başak İnam Sığorta Şirkəti” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	933 664,09	443 573,89
“Beynəlxalq Sığorta Şirkəti” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	2 849 082,76	1 540 807,27
“Buta Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	1 159 894,03	632 304,86
“Era Trans Sığorta” Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	238 593,22	102 993,73
“Günay Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	97 081,29	16 720,42
“Mega Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	2 550 452,21	259 735,44
“Paşa Həyat Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	9 091 802,43	432 803,88
“Paşa Sığorta” Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	27 422 010,79	6 387 872,39
“Qala Həyat” Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	6 534 811,50	70 229,00
“Qarant Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	1 195 928,06	528 992,46
“Rəvan Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	669 589,94	220 294,45
“Standard Insurance” Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	3 312 835,69	1 605 521,58
“Xalq Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	2 670 874,79	668 261,72
“Çartis Azərbaycan” Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	40 395,21	272,00
“İPƏK YOLU SİĞORTA” ASC	7 522 408,24	9 562,63

“Əmrah Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	211 762,97	114 694,25
"Royal Sığorta" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	2 254,80	8 313,97
YEKUN	117 942 682,18	28 569 747,80

Mənbə: www.banker.az (37)

2014-cü ilin ilk rübündə Azərbaycanın 28 sığorta şirkəti tərəfindən 117,94 milyon manat sığorta haqları hesablanıb. Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidmətinin hesabatına görə, hesablanmış sığorta haqları ötən ilin analoji dövrü ilə müqayisədə 15,74 milyon manat və ya 15,4% çoxdur. Birinci rübdə sığorta şirkətlərinin ödənişləri 25,4 milyon manat təşkil edib, bu da ötən ilin birinci rübü ilə müqayisədə 3,16 milyon manat və ya 12,4% çoxdur.

Yanvar-mart ayları ərzində könüllü sığortalar üzrə 87,14 milyon manat, icbari sığortalar üzrə isə 30,8 milyon manat sığorta haqları hesablanıb. Ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə könüllü sığortalar üzrə hesablanmış sığorta haqları 13,1 milyon manat və ya 17,7%, icbari sığortalar üzrə isə 2,62 milyon manat və ya 9,3% artıb.

Sığorta bazarında artım əsasən könüllü həyat və tibbi sığortanın hesabına baş verib. Birinci rübdə könüllü həyat sığortası üzrə hesablanmış sığorta haqları 20,8 milyon manat təşkil edib ki, bu da ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 8,7 milyon manat və ya 72% çoxdur. Tibbi sığorta üzrə hesablanmış sığorta haqları isə müqayisə olunan dövrdə 4,2 milyon manat və ya 13,3% artıb.

2013-cü ilin ilk rübündə Azərbaycanın sığorta şirkətləri avtonəqliyyat vasitələrinin sığortası üzrə 8,18 milyon manat sığorta haqları toplayıblar. Bu da 2013-cü ilin birinci rübü ilə müqayisədə 25,2% azdır. Halbuki, sığorta şirkətləri ötən ilin ilk rübündə avtonəqliyyat vasitələrinin sığortası üzrə 10,94 milyon manat sığorta haqqı toplayıblar. (37)

III FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA SIĞORTA BAZARININ RESURS TUTUMU VƏ ONUN ARTIRILMASI İSTİQAMƏTLƏRİ.

3.1 Azərbaycan Respublikasında sığorta sisteminin təkmilləşdirilməsi yolları.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində bazar infrastrukturunun yaranması, əmtəə istehsalçılarının müstəqilliyi, istehsal münasibətlərinin inkişafında və maddi nemətlərin bölgüsündə dövlətin inzibati təsirinin kəskin surətdə azaldılması, milli sığorta bazarının yaranması prosesini, onun tərkibini və inkişaf istiqamətlərini kəskin surətdə dəyişdirdi.

Sığorta bazarının əsas istiqaməti gələcəkdə onun daha da inkişaf etdirilməsi, iqtisadiyyatın sabitliyi və yüksəldilməsinin əsas amili iqtisadi proseslərin sığorta təminatı, respublikanın ümumi daxili məhsulunda sığortanın payının artırılmasıdır.

Ölkədə sığorta xidmətinin təkmilləşdirilməsində sığorta bazarının formalaşması və hüquqi bazasının yaranması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Müstəqillik dövründən başlayaraq Azərbaycanda Dövlət Sığorta Kommersiya Şirkəti ilə yanaşı özəl sığorta cəmiyyətləri və şirkətləri formalaşmaqla, yaranmağa və ilbəl inkişaf etməyə başladı. 1993-cü ildə qəbul olunmuş “Sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu ölkəmizdə sığorta sistemini inkişaf etdirilməsi üçün geniş imkanlar açdı. Lakin sığorta bazarı inkişaf etdikcə bu qanunun dəyişdirilməsi və təkmilləşdirilməsi zəruriliyi ortaya çıxdı və 1999-cu ildə

ölkədə sığorta bazarının tələb və təkliflərini nəzərə almaqla “Sığorta haqqında” yeni qanun qəbul edildi. Bu qanun ölkədə sığorta sisteminin inkişafı və həyata keçirilməsini, sığortalıların hüquq və mənafeələrinin müdafiə edilməsini, sığorta təşkilatlarının maliyyə bazasının möhkəmləndirilməsini, sığorta sahəsində fəaliyyət göstərən fiziki və hüquqi şəxslərin peşə fəaliyyətinin, sığorta müqavilələrindən irəli gələn münasibətlərin tənzimlənməsini və sığorta sahəsində müvafiq dövlət orqanlarının səlahiyyətlərinin müəyyən edilməsini özündə əks etdirmişdir.

Sığorta bazarının inkişafı üçün mülkiyyət formasından asılı olmayaraq müəssisənin əhaliyə, təşkilatlara, həmçinin əhaliyə göstərilən sığorta xidmətlərinin artırılmasında bütün sığorta təşkilatları üçün eyni şərait yaradılmalı, sığortalılar qarşısında öhdəliklərin yerinə yetirilməsi, sığortalıların və bazarının peşəkar iştirakçılarının, habelə dövlətin hüquq və mənafeələrinin qorunması təmin edilməlidir.

Bunun üçün maliyyə-iqtisadi, normativ-hüquqi baza yaratmaqla, iqtisadi sabitliyin və milli iqtisadi təhlükəsizliyin mühüm amillərindən biri kimi sığortanın rolunun yüksəldilməsi, sığorta bazarının, sığorta təşkilatlarının mövcud qanunvericiliyinin tələblərinə əməl edilməsi üzrə fəaliyyəti üzərində dövlət nəzarəti sisteminin gücləndirilməsinin təmin edilməsidir.

Milli sığorta bazarının qarşısında duran vəzifələrindən biri də sığortanın icbari və könüllü növlərinin inkişafı və stimullaşdırılmasıdır.

İcbarı sığorta sistemi büdcə vəsaitlərinin minimum xərclənməsi ilə dövlətin maraqlarını təbii fəlakətlərdən və qəzalardan effektiv müdafiəsini nəzərdə tutmalıdır. Bu məqsədlə müvafiq obyektlərin inventarizasiyasını aparmaq, onların dəyərlərini və sığorta müdafiəsinin həyata keçirilməsi mənbələrinin axtarılması zəruridir.

İcbari sığorta olunanlara və fayda götürənlərə zərərlərin ödənilməsinin təmin etmək üçün sığorta ehtiyatlarının yaradılması və sığorta etdirənlərin vəsaitləri hesabına təşkilatların təsərrüfatsızlıq faktlarının gizlədilməsinə yönəldilmiş

hərəkətlərin maliyyələşdirilməsi tədbirlərini istisna etmək prinsipinə əsaslanmalıdır.

İcbari sığorta üzrə ödənişlərin təmin edilməsi məqsədi ilə mərkəzləşdirilmiş təminat fondları yaradıla bilər. İcbari sığortanın inkişafının əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

- Dövlət icbari sığortasının , o cümlədən icbari sığortanın aparılması üzərində nəzarətin gücləndirilməsi;

- Böyük icbari sığortasının, o cümlədən icbari sığortanın aparılması üzərində nəzarətin gücləndirilməsi;

- Böyük risklərə və zərərlərə məruz qalmış obyektlərin təbii fəlakətlər və qəzalar nəticəsində böyük zərərlər vurulmuş vətəndaşların və hüquqi şəxslərin icbari sığortası növlərinin aparılması (sənaye obyektlərin texnogen xarakterli qəzalardan sığortası, əmlakın yanğından və təbii fəlakətlərdən sığortası, təhlükəli yüklərin yerinin dəyişdirilməsi zamanı nəhəng qəzalar nəticəsində zərər vurulması halından sığorta və s.)

İcbari sığorta üzrə sığorta ödənişlərinin təmin edilməsi məqsədi ilə mərkəzləşdirilmiş təminat fondları yaradıla bilər.

Sahibkarlığın inkişafı məhsul istehsalı, işlərin yerinə yetirilməsi və xidmətlərin göndərilməsi nəticəsində üçüncü şəxslərə zərər vurulması ilə bağlı məsuliyyət sığortasının, həmçinin həkimlərin, rielterlərin, auditorların, iqtisadi idarəedicilərin peşə məsuliyyətinin sığortasının aparılmasını tələb edir. Məhsul istehsalçıların və xidmət göstərənlərin ayrı-ayrı kateqoriyalarının məsuliyyət sığortasının aparılması onların fəaliyyət üzərində effektiv nəzarətin həyata keçirilməsinə, xidmətlərin dövlət nəzarətinin dəqiq və effektiv mexanizmlərinin olmadığı sahələrdə istehsalçıların hüquqlarının müdafiəsini təmin etməyə imkan verəcəkdir. (4)

Sığorta xidmətləri bazarının əsasını və onun inkişafını ehtiyatlı könüllü sığorta sistemi təşkil edir. Könüllü şəxsi sığorta sisteminin inkişafında üstünlük təşkil edən sığorta növləri həyat sığortası və pensiya sığortası olmalıdır.

Həyat sığortası sığorta sisteminin mühüm sahəsidir, iqtisadiyyatın uğurla inkişaf etməsini şərtləndirən böyük investisiya ehtiyatlarının ənənəvi və sabit mənbəyidir. Ölkəmizdə qismən zəif inkişaf etmiş həyat sığortasına diqqəti artırmaq. Hazırda inkişaf etmiş ölkələrdə investisiyaların 80%-dən çoxu həyat sığortasının payına düşür. Ölkə fond bazarında qiymətli kağızların meydana gəlməsi və digər dinamik proseslər Milli iqtisadiyyata investisiya qoyuluşunu genişləndirir. Uzunmüddətli həyat sığortasının inkişafı üçün stimül sığorta müqavilələri üzrə yığılan məbləğlərin sığorta olunanlar və sığorta etdirənlər tərəfindən alınmasına təminat sisteminin yaradılmasıdır. Həyat sığortasının inkişafı sığortaçıların yalnız ixtisaslaşmasına deyil, həm də aktuallar institutunun yaranmasına və sığorta tariflərinin, sığorta ehtiyatlarının hesablanması, investisiya proqramlarının təhlil və proqnozlaşdırılması ilə əlaqədar aktual fəaliyyətin əsaslarının qanunvericiliklə müəyyən olunmasının dəqiqliyinə aparır.

Diaqram 3.1

Həyat sığorta bazarında pay sahibi olan sığorta sinifləri

Mənbə: www.banker.az/ (40)

Sığortanın inkişafının mühüm istiqamətləri icbari tibbi sığorta sisteminin təkmilləşdirilməsidir. O, sosial istiqamətə malik olmaqla, icbari sosial sığorta və sosial təminat sistemini tamamlayır. Sığorta pensiya islahatlarında əhəmiyyətli rol oynayacaqdır. Qeyri-dövlət pensiya fondları ilə yanaşı sığortaçıların da sığortanın hüquqi tənzimlənməsi xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla icbari pensiya sığortasında iştirakı sığorta sisteminin subyektlərinin qanunvericiliklə müəyyən edilmiş vahid prinsiplərinə əməl olunmasını nəzərdə tutur.

Sığorta sisteminin digər böyük sahəsi olan əmlak sığortasının respublikamızda inkişafı perspektivləri hədudsuzdur. Həm istehsal, həm də qeyri-istehsal sahələrinin inkişafı bu sığorta növləri üçün geniş sığorta obyektləri yaradır. Tikililərin sığortası, yüklərin sığortası, kənd təsərrüfatı obyektlərinin sığortası, nəqliyyat vasitələrinin sığortası, avadanlıqların, yeni texnika və texnologiyalarının sığortası, xammal və məhsulların sığortası və s. sığorta növləri respublikamızda perspektivli sahələr hesab olunmalıdır. Vəzifənin mümkün həlli taktiki addımlar müstəvisində reallaşmalıdır.

Hazırda qarşıda duran məsələlərdən ən mühümü və ən aktualı sığortaçıların ödəmə qabiliyyətinin gücləndirilməsini təmin etməkdən ibarətdir. Belə ki, bazar münasibətləri inkişaf etdikcə sığorta sistemi sahəsinə də tələb artmaqda davam edir və məlum olduğu kimi, tələb və təklifin uyğunlaşdırılması bazar iqtisadiyyatının vacib prinsiplərindəndir. Hazırki şəraitdə sığortaya olan tələbin səviyyəsi, yəni sığorta risklərinin məbləği on milyon manatlarla ölçülür və respublikanın sığorta təşkilatları belə risklər üzrə sığortalılar qarşısında öhdəliklərə etibarlı təminat yaradılması məqsədilə onları xaricə təkrar sığortaya vermək məcburiyyəti qarşısında qalırlar. Toplanmış iş təcrübəsi və yerli xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla sığorta şirkətləri əhalinin tələbatına istiqamətlənmiş yeni növ sığortalı inkişaf etdirməlidir. (33)

Sığorta şirkətlərinin üzərilərinə götürdükləri sığorta riskləri üzrə öhdəlikləri ehtiyat fondları və s. aktivlərlə təmin olunur.

Sığorta fondu və ehtiyat fondu prinsipə oxşar anlayışlardır. Sığorta fondu fasiləsiz fəaliyyət göstərsə, ehtiyat fondu bir qayda olaraq il ərzində mövcud olur.

Sığorta fondu ictimai təkrar istehsalın mühüm elementlərindən biri kimi çıxış edir. Sığorta həm maddi, həm də pul ehtiyatları formasında yaradılır. Bu fondlar fəvqəladə dağıntıların, təbii fəlakətlərin, texniki səbəblərdən və başqa müxtəlif növ bədbəxt hadisələrin cəmiyyətə dəymiş zərərlərinin ödənilməsi ilə yaradılır.

Təyinatına, ehtiyat və sığorta fondlarının formalaşdırılması üsullarına görə müxtəlif sistemlər yaratmaq zərurəti ortaya çıxır. Bu zaman dövlət ehtiyatları hesabına deyil, ictimai istehsal iştirakçılarının özlərinin hesabına yaradılan fondlara üstünlük verilir, yerli xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla kommersiya siyasəti yeritməyə imkan yaradılır. Buna görə də təbii və texnoloji qəza hadisələrinin nəticələrinin aradan qaldırılması üzrə dövlət büdcəsinin xərclərini azaltmağa imkan verən vətəndaşların əmlakının sığortalanması sahəsində daha fəal iş aparılmalıdır.

Ehtiyat fondlarının müvəqqəti istifadə olunmayan vəsaiti dövlətin qiymətli kağızlarını, müəssisə və təşkilatların səhmlərini və istiqrazlarını almaq üçün investisiya olunur. Investisiya diversifikasiya formasında olur. Sığortaçının fəaliyyət dairəsinin qeyri-ənənəvi çərçivədə genişlənməsində, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində müəssisələrin və təşkilatların fəaliyyətində birbaşa və ya bilavasitə iştirakında özünü göstərir. Ehtiyatın istifadə olunmayan sərbəst vəsaitini dövlət qiymətli kağızlarının, müəssisələrin səhmlərinin və istiqrazlarının alınmasına yönəltmək olar ki, bu da sığortaçılara əlavə gəlir gətirmiş olar.

Xarici sığorta şirkətləri təcrübəsindən göründüyü kimi rəqabət mübarizə şəraitində mənfəətin əsas hissəsini bilavasitə sığorta əməliyyatlarından, habelə investisiyalardan əldə edirlər. Sığorta təşkilatlarının investisiya mənbəyi sığorta risk növü üzrə ehtiyat fondlarının vəsaiti, habelə həyat sığortasının uzun müddətli növləri üzrə haqların və ehtiyatların sərbəst vəsaitləridir. Vəsaitin investisiyası zamanı onların təminatları və qorunmasını, aktivlərin ləğv olunma dərəcəsini, mənfəətin formasını nəzərə almaq lazımdır.

Sığorta sistemində mühüm məsələlərdən biri “Sığorta daxili”nin yaradılmasıdır. “Sığorta daxili” - müəyyən risklərin birgə sığortalanması üçün sığorta şirkətlərinin birliyidir. “Sığorta daxili” əsasən təhlükəli, iri və təcrübədə yeni olan risklərin sığortaya qəbul edilməsi zamanı yaradılır.

Hazırda respublikada əmlakın sığortalanması üzrə sığorta daxili fəaliyyət göstərir. Gələcəkdə sığortanın digər növləri üzrə sığorta daxilinin yaradılması üzrə işlər davam etdirilməlidir.

Sığorta bazarının inkişafı və tənzimlənməsində peşəkar sığorta kadrlarının olması əsas amillərdən biridir. Bu məqsədlə Maliyyə Nazirliyinin təklifi və təşəbbüsü ilə 2003-cü tədris ilindən başlayaraq Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetində sığorta ixtisası qrupunun yaradılması qərara alınmışdır.

Ölkəmizdə təməli qoyulmuş sığorta bazarının mövcud qanunvericilik aktları əsasında tənzimlənməsi və inkişaf etdirilməsində dövlət siyasətinin düzgün qurulması, əhali arasında kütləvi informasiya vasitələri ilə (mətbuat, radio və televiziya), idarə, müəssisə və təşkilatlarda keçirilən birgə tədbirdə sığortanın

əhəmiyyəti və onun cəmiyyətdə rolu barədə izahat işlərinin təşkili və respublika əhalisinin sosial durumu və iqtisadiyyatın inkişafı mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində ölkə iqtisadiyyatına cəlb olunan xarici investisiyaların ölkə daxilində fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatları tərəfindən sığortalanması üçün onların maliyyə imkanların artırılması və dünya sığorta bazarının ödəmə qabiliyyəti və etibarlıq reytinglərinin artmasının, həmçinin xarici dövlətlərin təkrar sığortaçıları ilə mükəmməl əməkdaşlıqlarının qorunmasını tələb edir.

Müasir dövrdə sığorta sisteminin inkişaf etdirilməsində əhalinin sosial durumunun aşağı olması, fəaliyyət göstərən iri müəssisə və təşkilatların sayının az olması, SSRİ dövründən öz həyatlarını və uşaqlarını sığortalanmış vətəndaşlara indeksləşdirilmiş sığorta məbləğlərinin verilməsi və bunun sayəsində həyat sığortasına inamsızlığın artması, sığorta sahələri üzrə ixtisaslaşdırılmış sığorta təşkilatlarının formalaşmaması, sığorta bazarının peşəkar iştirakçılarının, o cümlədən, sığorta ekspertlərinin, hüquqi şəxs kimi yaradılmış sığorta şəbəkələrinin və vergi ödəyiciləri kimi dövlət qeydiyyatından keçmiş fiziki şəxs sığorta brokerlərinin olmaması və ölkə daxilində təkrar sığorta qurumunun yaradılması əsas problemlərdən biridir.

Sığortanın sisteminin inkişaf etdirilməsinə təsir edən amillərdən biri də regionlarda fermer təsərrüfatlarının zəif inkişafı, əhalinin sosial durumunun və sığorta xidmətlərinin aşağı səviyyədə qurulması təşkil edir. Belə ki, bu regionlarda əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi, şəhər və rayon ərazilərində qəsəbə və kəndlərdə yaşayan vətəndaşların əmlak mənafeələrinin sığortalanması üçün dövlət proqramının qəbul edilməsini və bununla əlaqədar müvafiq qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsini tələb edir.

Ölkəmizdə sığorta xidmətlərini bazar iqtisadiyyatının tələblərinə və sığorta etdirənlərin tələb və təkliflərinin nəzərə alınmaqla həyata keçirilməsi, sığorta məbləğlərinə tətbiq olunan dərəcələrin düzgün seçilməsi, hesablanmış sığorta haqları üzrə güzəşt faizlərinin verilməsi və sığorta bazarı üzrə dövlət

tənzimlənməsinin günün tələblərinə uyğunlaşdırılmaqla gücləndirilməsi sığorta xidmətinin yüksəldilməsinə şərait yaratmışdır.

Sığortaçılara etibarlı sığorta təminatının verilməsinə və sığorta xidmətlərinin dünya sistemə yaxınlaşdırılmasında sığorta risklərinin təkrar sığortaya verilməsi mühüm rol oynayır. Sığortaçıların əksəriyyəti kifayət həcmdə maliyyə vəsaitlərinə malik olmadığından nəhəng risklərin sığortasını həyata keçirə bilmirlər. Lakin risklərin müəyyən hissəsini təkrar sığortaya ötürməklə sığortaçı öz müştəriləri qarşısında yerində yetirilməsinə təminat verə bilər.

Keçid iqtisadiyyatlı ölkələrdə, o cümlədən, respublikamızda Milli sığorta bazarının qorunması aktual məsələlərdən biri hesab olunur. Ona görə də sığorta şirkətlərinin maliyyə gücünün möhkəmləndirilməsi yolu ilə bunu iki istiqamətdə həyata keçirmək olar.

- a) Sığorta daxillərinin yaradılması üzrə məsələlərin nizamlanması;
- b) Milli təkrar sığorta şirkətlərinin yaradılması.

Bir sıra ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, təkrar sığorta daxillərinin yaradılması, sığorta bazarının qorunmasında effektiv rol oynaya bilər. Daxilin təşkilində öz məsuliyyət və mükafat payı çərçivəsində bütün sığortaçılar iştirak edə bilərlər. Sığorta bazarının qorunmasının ikinci istiqaməti təkrar sığorta bazarının həcmində genişləndirilməsində və milli sığorta şirkətinin yaradılması ciddi mübahisələrə səbəb olacaq problem hesab olunur. (1)

İqtisadiyyatda peşəkar təkrar sığortaçılara həmişə ehtiyac olduğu üçün onun təşkili zəruri hesab olunmalıdır. Təcrübə göstərir ki, bir çox ölkələrdə dövlət maliyyəsinin birbaşa yardımı ilə müəyyən mərhələlərlə belə şirkətlər yaradılır. Ona görə də Qərb sığortası bazarında kapitalın təmərküzləşməsi prosesi çox sürətlə irəlilədiyindən belə şirkətlərin yaradılmasına dair dövlət səviyyəsində normativ sənədlərin qəbulu sürətləndirilməlidir. Bütün bu problemlər sığorta nəzəriyyəsində qloballaşma problemi kimi xarakterizə olunur. Bu baxımdan milli sığorta bazarının günün tələbləri səviyyəsində qloballaşan iqtisadiyyata inteqrasiyası təmin olunmalıdır.

Sığorta əməliyyatlarından vergi tutmanın vergi sonrakı təkmilləşdirilməsi zəruridir. Uzunmüddətli sığorta üzrə əməliyyatlardan vergitutma rejimi ən mühüm risklərdən fiziki və hüquqi şəxslərin effektiv müdafiəsinin yaradılması üçün stimullaşdırılmalıdır. Azərbaycan Respublikası sığortaçılarının əməkdaşlığı milli və iqtisadi mənafehləri nəzərə almaqla könüllülük və bərabərlik prinsipləri əsasında qurulmalıdır. Bu istiqamətlərin mühüm vəzifələrindən biri Azərbaycanda və beynəlxalq sığorta bazarının əməkdaşlığının daha da inkişafı və dərinləşməsidir. Həmçinin sığorta bazarını inkişaf etdirmək məqsədilə Azərbaycanın Beynəlxalq Sığorta Nəzarəti Assosiasiyasına üzv qəbul edilməsi yaxşı nəticələr verərdi.

Gözlənilməz təbii fəlakətlər, müxtəlif sferalarda baş verə biləcək qəzalar və bədbəxt hadisələr nəticəsində ölkənin iqtisadiyyatına, eləcə də hüquqi şəxslərin və vətəndaşların əmlakına və əmlak mənafehlərinə vurula biləcək zərərlərin ödənilməsinin təmin edilməsi, bu məqsədlə büdcə xərclərinin azaldılması, sığortalıların hüquq və mənafehlərinin qorunmasına təminatın yaradılması, respublikada sığorta sisteminin inkişaf etdirilməsi və dünya sığortası sistemində inteqrasiya olunması prinsipinin sürətləndirilməsi, eləcə də sığorta işinə nəzarətin gücləndirilməsi məqsədilə sadalanan tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruridir və böyük səy tələb edir. Lakin respublikamızda aparılan böyük islahatlar nəticəsində sığorta sisteminin qismən problemliliyi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İ.H.Əliyevin sığorta sisteminin inkişaf etdirilməsinə dair apardığı siyasəti aşağıdakıları sübut edir.

Cənab Prezident İlham Əliyev 2014-cü ili "Sənaye ili" elan etmişdir. Bu o deməkdir ki, bu ildən sənaye sahəsinə daha çox diqqət ayrılacaq və bu sahə daha çox inkişaf etdiriləcək. Sənaye sahəsi də çoxşahəli sahədir. Bu sahəyə yeni sığorta məhsulları tətbiq edilməlidir. Çünki, rayon əhalisinin sığortaya olan marağı və inamı paytaxtdakı kimi deyil. Burada sığorta şirkətlərinin üzərinə düşən əsas vəzifə bölgələrdə sahibkarlar üçün, ümumiyyətlə bütün əhali üçün təlimlərin keçirilməsidir. Əksər sığorta şirkətlərinin demək olar ki, respublikamızın bütün bölgələrində nümayəndəlikləri fəaliyyət göstərir. Bu öhdəlik də məhz onların üzərinə düşür.

Məlumdur ki, qəbul olunmuş qanuna görə 2015-ci ilə qədər sığorta şirkətlərinin vəsaiti 5 (beş) milyon manata qədər artırılmalıdır. Ekspertlərin fikrincə bu məqam sığorta sahəsinin inkişafına, biznesin şəffaflığına, sağlam rəqabətə, sığortalı və sığortaçı arasında inamın artımına gətirib çıxaracaq.

Sığorta mütəxəssislərinin fikrincə sığorta şirkətlərində əməkdaşların sayının çox olması şirkət daxilində xərclərin artmasına səbəb olur. Buna görə də sığorta şirkətləri əsas keyfiyyət prinsipini üstün tutmalıdırlar, yəni daha professional kadrlarla çalışmalıdırlar və əməkdaşları arasında daha çox marketoloqlara, yardımçı fəaliyyətilə məşğul olan sığorta agentlərinə və brokerlərinə üstünlük verməlidirlər. Çünki, yeni sığorta məhsullarının əhali arasına çıxarılması, tanınması və düzgün aşılması üçün reklama və sığorta vasitəçilərinə ehtiyac vardır. Hazırda sığorta haqlarının adambaşına düşən həcmi təxminən 40 manata bərabərdir və bu göstərici məqbul hesab olunaraq, 2020-ci ilə qədər bu göstəricinin 120-130 manata çatdırılması mümkündür. Sığorta bazarında yığımları 1 milyard manata çatdırmaq üçün yığımların illik 15 faiz artımı kifayət edəcəkdir. Qeyd edək ki, son on il ərzində sığorta haqlarının illik artımı orta hesabla 23 faiz təşkil edib. Eyni zamanda Azərbaycanın ümumi daxili məhsulunun 100 milyard manat olacağı proqnozlaşdırılır və 1 milyard manat yığım hədəfinə nail olunması sığorta haqlarının ümumi daxili məhsulda xüsusi çəkisini hazırki 0,63 faiz səviyyəsindən 1 faizə yüksəlməsini təmin edəcəkdir. Kənd təsərrüfatında məşğul olan insanların əmlaklarının minimal rəqəmlərlə sığortalanması çox böyük effekt verə bilər. Maarifləndirmənin sistemli aparılması və insanların sığorta müqaviləsinin bağlanılmasının vacibliyini dərk etmələri sığorta yığımlarını artıracqdır. Sığorta bazarı investisiya bazarının bir növünə çevrilərək, sığorta sisteminin investisiya vəsaitlərinin formalaşmasında iştirakına səbəb olacaqdır.

Bazar iqtisadiyyatı azad sahibkarlıq və onun müxtəlif formaları, gəlirin artmasını təmin etmək məqsədilə istehsalın və xidmət sahələrinin istehlaka istiqamətlənməsi ilə səciyyələnir. Dövlət əmtəə istehsalı və dövriyyəsi prosesində, istehsalçılar və istehlakçılar arasındakı qarşılıqlı münasibətlərdə heç bir maneəçilik göstərmir, ancaq fəaliyyətin bütün növləri üçün bazar təsərrüfatının vacib

qaydalarını, istehsal və qeyri-istehsal sferasının müəyyən sahələrində xüsusi qaydaları müəyyənləşdirir. Bir sıra tələb xarakterli dövlət sərəncamları maliyyə, vergi, hüquq sisteminə və digər normalara xidmət edir.

Azərbaycan 2018-ci ildə sığorta bazarının həcminə görə MDB ölkələri arasında üçüncü olmağı planlaşdırır. Hazırda sığorta bazarı Azərbaycan iqtisadiyyatının dinamik inkişaf edən sahələrindən biridir və bu sahənin inkişafına böyük diqqət yetirilir: "Məqsəd isə sığortanı ölkə əhalisinə sosial yardımını yaxşılaşdıracaq, maddi zərərləri aradan qaldıracaq əlavə alətə çevirməkdir." (27)

3.2 Milli sığorta bazarında maliyyə resurslarının səmərəliliyinin artırılması və dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığorta bazarı iqtisadi sistemin əsas elementlərindən biridir. Sığorta bazarı – əsas alqı-satqı obyektinə xüsusi xidmət sığorta müdafiəsi olan və tələb-təklif əsasında formalaşan xüsusi pul münasibətləri sahəsidir.

Sığorta bazarının inkişafının obyektiv əsası təkrar istehsal prosesində meydana çıxan fasiləsizliyin təmin edilməsidir ki, bu da mənfi hallar nəticəsində zərər çəkənlərə pul yardımı göstərilməsində özünü göstərir. Sığorta bazarında cəmiyyətin sığorta müdafiəsini təmin etmək üçün sığorta fondunun yaradılması və bölüşdürülməsi həyata keçirilir. Sığorta bazarının subyektləri və ya digər səviyyədə sığorta xidməti göstərilməsində iştirak edən sığorta təşkilatlarıdır. Sığorta bazarı ölkədə əmtəə-pul münasibətlərinin inkişafı gedişində formalaşır.

Ölkənin sığorta sistemində inkişafı tormozlayan daha bir mühüm səbəb qanunvericilikdəki boşluqlarla bağlıdır. Belə ki, ilk əvvəllər qüvvədə olan "Sığorta fəaliyyəti haqqında" qanun 1999-cu ildə qəbul olunub və müasir dövrün tələblərinə cavab vermirdi. Bu problemin aradan qaldırılması perspektivi heç də uzaq olmadı – 25 dekabr 2007-ci ildə yeni və sığortaçıların əksəriyyətinin ürəyincə olan qanun layihəsi hazırlanaraq Milli Məclisin müzakirəsinə təqdim olundu. Onun qəbulu ilə

bir çox problemlər aradan qalxdı, sığortanın xüsusilə avtomobil sığortası növünün daha dinamik inkişafına səbəb oldu. (8) Belə ki, hazırda Azərbaycanda fəaliyyət göstərən 28 sığorta şirkətindən yalnız birinin 11 milyon manatlıq kapitalı var. Şirkətlərin çoxu dövlət tərəfindən nizamnamə kapitalına müəyyənləşdirilmiş minimum məbləği çətinliklə təmin edə bilirlər. Halbuki onlar öz kapitallarının həcmi 2011-ci ilin yanvarına 800 min manat, 2012-cu ilin yanvarına 900 min manat, 2013-cü ilə isə 1 milyon manata çatdırmışdılar.

Sığorta şirkətlərinin kifayət qədər ciddi problemlərindən biri onların çoxunun kapital baxımından banklardan asılı olmalarıdır. Hazırda fəaliyyətdə olan sığorta şirkətlərinin əksəriyyəti öz büdcələrini bankların hesabına, daha doğrusu, avtokreditləşmə (kreditlə satılan avtomobillərin sığortalanması) hesabına tənzimləyirlər. Bu isə onları banklardan asılı vəziyyətə salır. Belə ki, kreditləşməyə biznes kimi baxan banklar hadisələr zamanı onun xarakterinə baxmadan, bütün rıçaqlardan istifadə edərək sığorta şirkətlərinə təzyiq etməklə sığorta ödənişlərinin verilməsinə nail olmağa çalışırlar. Bu isə sonuncuların inkişafına mane olur. Maliyyə hüququ əsası sığorta ehtiyatları olan sığorta təşkilatlarında, o cümlədən, sığorta münasibətləri subyektlərinin məsrəfləri tərkibinin müəyyən edilməsi üzrə münasibətləri, sığortaçıların vergiyə cəlb etmə bazasını, mənfəətdən verginin hesablanması və ödənilməsini, əlavə dəyər vergisini, digər vergi növlərini və məcburi ödənişlərin müəyyən edilməsini, maliyyə fondlarının yaradılması və onlardan istifadə edilməsində sığorta təşkilatları, sığortalılar və dövlət arasında münasibətləri nizamlayır və aşağıda göstərilən əsas normativ aktları birləşdirir.

- Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi;
- «Sığorta təşkilatlarının maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin mühasibat uçotunun hesablar planı və onun tətbiqinə dair» Təlimat;
- «Qeyri-həyat sığortası növləri üzrə sığorta ehtiyatlarının yaradılması və ayırmaların hesablanması» Qaydaları.

Mövcud qanunvericilik imkan verirki, dünyanın bir çox ölkələrindən fərqli olaraq Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən eyni sığorta təşkilatı həm həyat, həm də qeyri-həyat sığortası növü üzrə fəaliyyət göstərsin.

Xüsusi ilə sığorta təşkilatının yaradılmasını və sığorta fəaliyyətinin həyata keçirilməsi hüququnu verən lisenziyanı tənzimləyən normalar üzərində dayanmaq zəruridir. Azərbaycan qanunvericiliyi sığorta müqaviləsi üzrə mülki hüquqi münasibətlərin potensial subyekti kimi sığorta təşkilatının «yaranması»nı 2 pilləli proses kimi nəzərdə tutur. Sığorta təşkilatının «yaranması» prosesi mülki qanunvericilik normaları ilə, sığorta fəaliyyətinin həyata keçirilməsi hüququ verən lisenziyanın verilməsi isə inzibati hüquq normaları ilə tənzimlənir ki, bu da bir-biri ilə dərin qarşılıqlı yaradır və təşkilatın yaradılması anında, onun real tədiyyə ödəmə qabiliyyətli olması və s. bu kimi hallarda təsisçilərin üzərində nəzarət orqanları tərəfindən zəruri nəzarətin həyata keçirilməsini təmin etmir. Bir çox ölkələrdə sığorta təşkilatının qeydiyyatdan keçirilməsi və ona lisenziyanın verilməsi sığorta nəzarətinin vahid orqanında cəmləşdirilmişdir ki, bu da sığorta təşkilatı kapitalının mənbələrinə və onun rəhbərlərinin bacarığına dövlət tərəfindən mükəmməl formada nəzarət etmənin zəruri səviyyə və dərəcəsini təmin etməlidir.

Sığortaçının fəaliyyətinə cari nəzarət etmə sığortaya dövlət nəzarəti orqanı tərəfindən həyata keçirilir. Bu zaman sığortaçı tərəfindən maliyyə əməliyyatlarının, o cümlədən sığorta ehtiyatlarının yaradılması ilə əlaqədar olan əməliyyatları aparması, sığorta ehtiyatlarını örtən aktivlərin yerləşdirilməsi, normativlə müəyyən edilmiş normadan az olmayan miqdarda sərbəst aktivlərin mövcud olmasını təmin etmək, habelə verilmiş lisenziyanın göstərilən fəaliyyətə müvafiq olması nəzarət predmetidir.

İqtisadiyyatın bazar münasibətləri əsasında fəaliyyət göstərən hər bir sahəsi kimi sığorta biznesində son illər ərzində xeyli inkişaf etmişdir. Buna misal olaraq, onlarla sığorta təşkilatlarının, yaranmasını, sığortanın yeni növlərinin tətbiqinin həyata keçirilməsini göstərmək olar. Əhali, müəssisə və dövlətin əmlak maraqlarına sığorta müdafiəsinin tətbiqi olunması üçün böyük

imkanlar yaranır. Azərbaycanın sığorta bazarı potensial imkanlarına görə perspektivli maliyyə bazarlarından biridir. (2)

Sığorta bazarının daha effektiv tənzimlənməsi, bazar iştirakçılarının hüquq və mənafeələrinin daha yaxşı qorunması və iqtisadiyyatın sığortadan maksimum faydalanması üçün yeni qanunlar qəbul edilib və mövcud qanunlar təkmilləşdirilib.

«Sığorta fəaliyyəti haqqında», «Sərnişinlərin icbari sığortası haqqında», «Yanğından icbari sığorta haqqında», «Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrdə və beynəlxalq təşkilatlarda fəaliyyət göstərən diplomatik nümayəndəliklərində qulluq edən şəxslərin icbari sığortası haqqında», «Auditorların peşə məsuliyyətinin icbari sığortası haqqında», «İcbari sığortalar haqqında», «İstehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri nəticəsində peşə əmək qabiliyyətinin itirilməsi hallarından icbari sığorta haqqında» qanunlar qəbul edilərək qüvvəyə minib. Sonuncu qanunun qəbul edilməsi respublikada həyat sığortası şirkətlərinin yaradılmasına və həyat sığortasının inkişafına zəmin yaradıb. Eləcə də, «İcbari sığortalar haqqında» Qanunun tələblərinə müvafiq olaraq «İcbari Sığorta Bürosu» yaradılıb, avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası üzrə məlumat mübadiləsinin və bu sığortanın həyata keçirilməsinə nəzarətin səmərəli təşkili məqsədilə həmin icbari sığorta üzrə statistik və digər məlumatları ehtiva edən vahid Elektron İnformasiya Sistemi qurularaq istifadəyə verilib. (8)

Bununla yanaşı, dövlət inhisarından sığorta bazarının dirçəlməsinə qədər olan transformasiya prosesini əhatə edən Azərbaycanın sığorta sistemi bütövlükdə milli iqtisadiyyatın tələblərindən daha da irəlidedir. Məsələn, hələ də həyatın və pensiyanın uzunmüddətli sığortası vasitəsilə əhalinin pul vəsaitlərinin geniş miqyasda cəlb olunması sistemi işlənib hazırlanır. Nizamnamə kapitalı milli iqtisadiyyatın tələblərinə uyğun olmadığına görə, milli sığortaçıların maliyyə ehtiyatları iri riskləri sığortalamağa kifayət etmir. Öz vəsaitlərinin artırılması, sığorta ehtiyatlarının toplanması, təkcə

iqtisadiyyatın ümumi vəziyyətindən deyil, həm də sığortanın özünün kompleks inkişafından asılı olur.

Sığorta bazarının maliyyə həcminin kifayət qədər olmaması, iri təsərrüfat zərərlərinin ödənilməsinə qismən şərait yaratmır və bu da təbii fəlakət və texnogen qəzaların nəticələrinin kompensasiya edilməsi üçün hələ də büdcə xərclərinin cəlb olunmasını tələb edir.

Sığorta bazarının inkişafının dinamikası, sığorta sisteminin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi dinamikasından xeyli irəlidədir. Dövlətin sığorta siyasətinin müəyyən olunması və həyata keçirilməsində çevik iqtisadi mexanizmin olmaması qismən problem olaraq qalır.

Azərbaycan Respublikası və Avropa Şurası arasında imzalanan əməkdaşlıq haqqında sazişlərin həyata keçirilməsi zamanı sığorta məsələləri aydın şəkildə nəzərdən keçirilir.

Sığorta nəzarətinin mövcud səlahiyyətlərinin statusu və qanunvericilik bazası onların qarşısında duran vəzifələrin və mövcud problemlərin həllinə tam şəkildə imkan yaradır. Əhalinin gəlirlərinin az olması da, sığorta xidmətlərinin genişləndirilməsinə mənfi təsir göstərən obyektiv amillərdən hesab edilir.

Milli sığorta bazarında sığortaçılar 40 - dan çox sığorta növü üzrə fiziki və hüquqi şəxslərə sığorta xidmətləri göstərirlər. Milli sığorta bazarında təqribən 1500 nəfər çalışır. Milli sığorta bazarında 2013-ci ildə 456256 sığorta müqaviləsi bağlanmışdır.

Mühüm problemlərdən biri ölkə iqtisadiyyatına dəyən zərərlərin kompensasiyasıdır. Ölkə iqtisadiyyatındakı risklərin əksər hissəsi ya heç nə ilə təmin olunmur, ya da cüzi şəkildə təmin olunur. Sığortaçılar birliyinin məlumatına görə, 2013-ci ildə 937-dən çox fəvqəladə hadisə və mindən çox yanğın hadisəsi qeydə alınmışdır. Ümumi itki milyardlarla manat həcmində qiymətləndirilir. Baş vermiş hadisələrin əksəriyyəti üzrə itkilər sığorta olunmamış və kompensasiya edilməmişdir.

Sığorta mədəniyyətinin və sığorta ənənələrinin mövcud olmaması bəhanələri inandırıcı deyildir. Əsas səbəb sığortaya olan iqtisadi marağın olmaması və təsərrüfat dövriyyəsini tənzimləyən normal hüquqi bazanın olmaması ilə əlaqədardır. (31)

Mühüm problemlərdən biri də beynəlxalq sığorta bazarına çıxışıdır. Milli sığorta bazarı təkmilləşdikcə, beynəlxalq sığorta qurumları ilə əlaqələr güclənir. Bu baxımdan BMT Avropa İqtisadi Komissiyası yanında nəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin Beynəlxalq, "Yaşıl Kart" sığorta sisteminin Büro Şurasının 3-4 iyun 1999-cu il tarixdə İngiltərənin Oksford şəhərində keçirilmiş Baş Assambleyasında ölkəmiz "Yaşıl Kart" Sığorta bürosuna keçid üzv kimi qəbul edilmişdir. (33)

Sığorta təşkilatlarının respublika ərazisi üzrə qeyri mütənasib yerləşməsi sığorta bazarı üçün problemlərdən birinə çevrilmişdir. Sığorta kompaniyalarının böyük əksəriyyəti maliyyə-sənaye mərkəzi Bakı şəhərində cəmləşmişdir. Bütün toplanmış sığorta mükafatlarında onların payı 99%-i təşkil edir.

Ölkəmizi sığortanın inkişaf etdiyi Qərbi ölkələri ilə müqayisə etmək çox çətindir. Sığorta əməliyyatlarının miqyası və onların tərkibi bir-biri ilə müqayisə edilməzdir. ABŞ-da sığorta mükafatının adambaşına düşən orta məbləği 2000 dollar, İsveçdə 3000 dollar, Yaponiyada 4500 dollar təşkil edərsə, Azərbaycanda bu rəqəm 10 dollardan da azdır. Ölkəmizin bütün sığorta kompaniyalarının ümumi nizamnamə kapitalı, ABŞ-nın bir sığorta kompaniyasının oxşar göstəricisinə uyğunlaşmalıdır.

1991-ci ildən yaradılmış sığorta fəaliyyətinə nəzarət üzrə orqanın funksiyaları, onun hüquqi statusu, tabeçiliyi, maliyyələşmə sistemi düzgün formalaşdırılmadığından, nəzarət funksiyalarının icra edilməsi səmərəli olmamış, həm MDB ölkələrində, həm də bütün beynəlxalq cəmiyyətdə onu beynəlxalq nəzarət orqanlarından təcrid etmişdir.

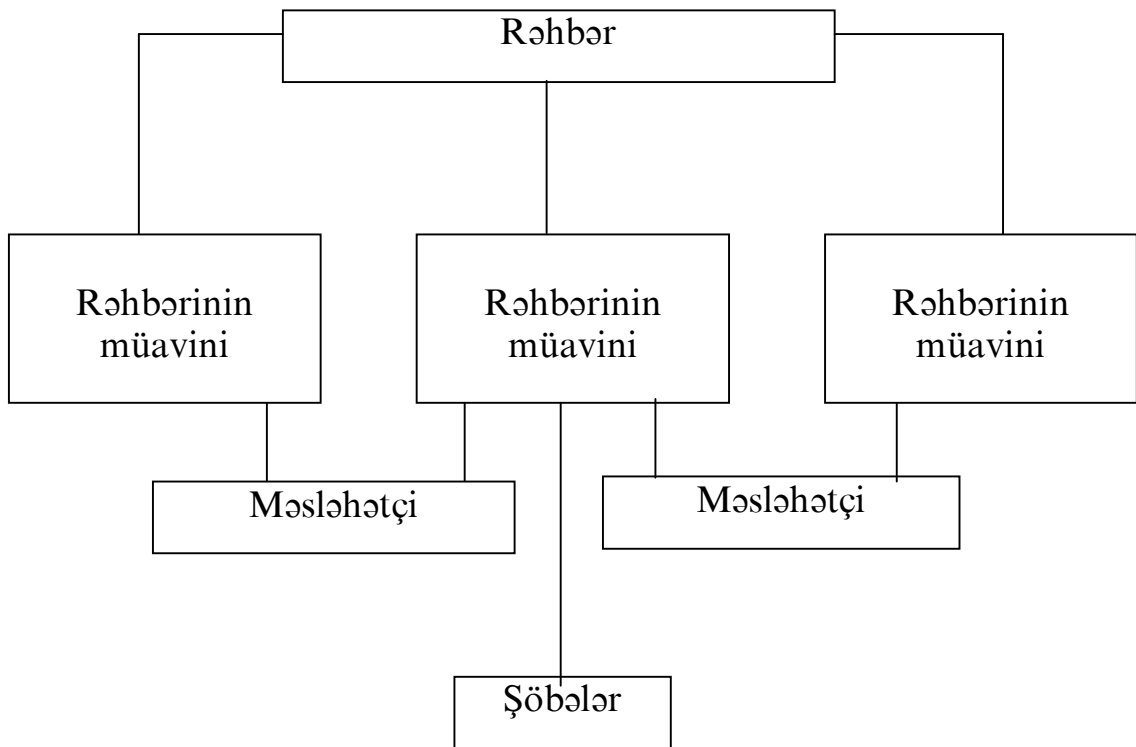
Yenidən sığorta sxeminin tətbiq olunması və ya bu sxemdə dəyişikliklərin edilməsi haqqında təlimatlar da təqdim oluna bilər. Sığorta təşkilatı təqdim

olunmuş təlimatların yerinə yetirməsindən imtina etdikdə və yaxud yoxlamalar nəticəsində aşkar olunmuş qanun pozuntularının qarşısını almadıqda, sığorta nəzarəti verilmiş lisenziyaların fəaliyyətini müvəqqəti olaraq dayandırmaq, lisenziyaları ləğv etmək və ya sığorta təşkilatının fəaliyyətinin tam şəkildə dayandırılması haqqında qərar qəbul etmək hüququna malikdir.

Əksər ölkələrdə Sığorta Nəzarətinin təşkilat strukturu aşağıdakı kimidir:

Sxem 3.1

Sığorta nəzarətinin təşkilat strukturu.

Mənbə: www.sigorta.maliyye.gov.az/ (Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidməti) (31)

Sığorta sektorunda aparılan son islahatları və dəyişiklikləri qeyd etdikdə ölkədə aparılan islahatların, sürətləndirilmiş iqtisadi inkişafın dinamikası ilə sığorta bazarının inkişaf səviyyəsi arasında uyğunsuzluq var. Sığorta sektorunun inkişafı üçün Azərbaycanda yaxşı potensial olsa da, hüquqi və institusional islahatlar

zəifdir. Bu sektorun inkişafı məqsədilə ilk növbədə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi vacib sayılır. Cari ilin əvvəlindən başlayaraq Maliyyə Nazirliyi icbari sığortanın növlərinin tətbiqi istiqamətində qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi təşəbbüsləri ilə çıxış edir. 2011-ci ilin yanvar ayının 1-dən ölkədə «İstehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri nəticəsində peşə əmək qabiliyyətinin itirilməsi hallarından icbari sığorta» haqqında və “İcbari sığortalar haqqında” Azərbaycan Respublikası qanunları qüvvəyə minib. (32) Maliyyə Nazirliyi «Sığortanın icbari növləri haqqında» qanunun bazasında Sığorta Məcəlləsinin yaradılmasını planlaşdırır. Həmçinin Azərbaycanda icbari sığorta sisteminin sabitliyinin və inkişafının təmini, eləcədə sığortaçıların maraqlarının qorunması məqsədilə İcbari Sığorta Bürosunun yaradılması qərara alınıb. İlk qanun layihəsində büronun yalnız avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin sığortası (OSAQQO) ilə bağlı yaradılması nəzərdə tutulsa da, sonradan bunun sığortanın bütün icbari növlərinə şamil edilməsi planlaşdırılıb. Dəyişikliyə zəmin yaradan yeniliklərdən biri də ölkədə ilin sonunadək sığorta müqavilələrinin bağlanmasında elektron imzadan istifadə etməyə imkan verən hüquqi bazanın hazırlanması qərarıdır. Beləki, prezident İlham Əliyevin "İcbari sığortalar haqqında" qanunun tətbiqinə dair fərmanı ilə əlaqədar Maliyyə Nazirliyinə üç ay müddətində qanunvericiliyə dəyişikliklər edilməsi üçün təkliflərin hazırlanması tapşırığı verilib. Həmçinin üç ay müddətində elektron informasiya sistemlərinin sığorta şirkətlərində tətbiqi və sığorta xidmətlərinin elektron vasitələrlə təqdim olunmasının təmini üzrə təkliflərin hazırlanması tapşırılıb. Nəzərə çatdıraq ki, elektron imza ilkin sənədin xüsusi proqram vasitəsilə yenidən təşkil olunması hesabına əldə edilən simvolların müəyyən ardıcılığından ibarətdir. Göndəriş zamanı rəqəmli imzanın ilkin sənədə əlavəsi həyata keçirilir, nəticədə sənəddə olan məlumatın müəllifliyi və dəyişməzliyi öz təsdiqini tapır. İlk sənədə istənilən dəyişikliklərin edilməsilə elektron imza qüvvədən düşür. Rəqəmli imzanın əldə edilməsi internet şəbəkəsi vasitəsilə təşkilatın mübadilə etdiyi sənədlərin müəlliliyi və ehtivasından əmin olmağa imkan verir. Elektron imzanı saxtalaşdırmaq mümkün deyil. Rəqəmli imza ilə imzalanmış sənəd əl imzası ilə

imzalanmış sənədə bərabər tutulur. Beləki, hələ 2004-cü ildə qəbul olunan qanuna görə, «elektron imza» əl imzası ilə eyni hüquqi statusa malikdir. Qeyd edək ki, elektron imzanın tətbiqi müqavilələrin imzalanması üçün xərcləri 20-25 faiz azaldacaq. Vaxt itkisinin qarşısını alacaq, müqavilələrin qısa zamanı kəsiyində bağlanmasını təmin edəcək. (30)

Sığorta sektorunda aparılan son islahatlar və dəyişikliklər hələlik sektorda bu və ya digər şəkildə canlanma yaratmayıb. Bütün dünyada səhiyyə maliyyələşməsinin uğurlu bir modeli hesab olunan icbari tibbi sığortanın Azərbaycanda tətbiqi reallaşmayıb. Baxmayaraq ki, Nazirlər Kabinetinin 11 avqust 2008-ci il tarixində «2008-2012-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında səhiyyənin maliyyələşdirilməsi sisteminin islahatı və icbari tibbi sığortanın tətbiqi Konsepsiyasının həyata keçirilməsi üzrə Tədbirlər Planı»nın təsdiq edilməsi barədə qərarı olub. Həmin qərara görə Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında İcbari Tibbi Sığorta üzrə Dövlət Agentliyi və digər aidiyyəti dövlət orqanları Tədbirlər Planında nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin etməli idilər. Amma nə tədbirlər planından, nə də Nazirlər Kabineti yanında İcbari Tibbi Sığorta üzrə Dövlət Agentliyi barədə məlumat var. Bu agentlik ki, icbari tibbi sığorta üçün baza zərfinə daxil olan xidmətləri və tarifləri tənzimləyən qaydaları işləyib hazırlamalı idi. Lakin proseslər 2008-ci ilin sentyabrından dondurulub və bu istiqamətdə heç bir iş görülmür. (25)

Azərbaycanda aparılan iqtisadi islahatlarla əlaqədar ümumilli liderimiz H.Əliyevin müvafiq fərmanı ilə sığortaya dövlət nəzarəti funksiyasının 2001-ci ilin aprel ayında Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinə həvalə edilməsi Azərbaycanda sığorta sisteminin inkişaf etdirilməsi istiqamətində həyata keçirilən ən əhəmiyyətli tədbirlərdən biri oldu ki, bu da milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatları tərəfindən aparılan sığorta xidmətləri işinin dünya standartlarına uyğun inkişaf etdirilməsi üçün daha geniş imkanlar yaratdı.

Sığorta fəaliyyətinə nəzarət sistemi Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin Dövlət sığorta nəzarəti şöbəsi tərəfindən həyata keçirilir ki, o da sığorta fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılmasından başqa, sığorta qanunvericiliyinin dəyişdirilməsi və ona əlavələr edilməsi üçün təkliflər, sığorta bazarının bütövlüyünə və onun gələcəkdə inkişaf etdirilməsinə təsir göstərən qanunlar və qanunverici aktlar hazırlanıb və tətbiq olunmalıdır.

Qeyd etmək istərdik ki, ötən dövr ərzində Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi tərəfindən ölkəmizin milli sığorta bazarının inkişafı, fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatları tərəfindən aparılan sığorta xidmətləri səviyyəsinin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, həmçinin onların dünyanın sığorta bazarına inteqrasiya etmələri məqsədilə görülmüş tədbirlərin müəyyən mənada müsbət nəticəsi olsa da, bu istiqamətdə uzunmüddətli tədbirlər planının hazırlanaraq həyata keçirilməsinə hələ böyük ehtiyac vardır.

Bu qanun qəbul edildikdən sonra ilk növbədə respublikanın sığorta xidmətləri bazarında mövcud problemlərin aradan qaldırılmasına və sığorta sisteminin Azərbaycan iqtisadi inkişaf səviyyəsinə uyğun inkişaf etdirilməsinə geniş imkanlar yaratmaqla Azərbaycanın Milli Sığorta bazarında əsaslı dönüşün əldə edilməsinə böyük təkan vermiş olacaqdır. Sözügedən qanun layihəsi hazırlanarkən onun Avropa Birliyinin sığorta ilə bağlı direktivlərinə, həmçinin Beynəlxalq Sığorta Nəzarətçiləri Assosiasiyasının prinsip və standartlarına uyğunluğuna xüsusi diqqət yetirilməlidir. Belə ki, qüvvədə olan "Sığorta" haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunundan fərqli olaraq yeni layihədə sığorta şirkətlərində korporativ idarəetməyə, daxili nəzarət sisteminə, maliyyə sabitliyi və ödəmə qabiliyyəti ilə bağlı prudensial tələblərə, rəhbər işçilərin vəzifəyə uyğunluğuna, tətbiq olunan sanksiyalara, nəzarət metodologiyası, və prinsiplərinə, səyyar yoxlamalara və sair məsələlərə beynəlxalq standartlara və təcrübəyə uyğun yanaşılmış, həmçinin sığorta risklərinin xaricdə təkrarsığortalanmasının inzibati metodlar əvəzinə, beynəlxalq təcrübədə geniş tətbiq olunan və risklərin ölkə daxilində və ya ən

yüksək reytingə malik xarici təkrarsığortaçılarda təkrarsığortalanmasını stimullaşdıran iqtisadi metodlarla tənzimlənməsi nəzərdə tutulmuşdur. (8)

Azərbaycan Respublikasının milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatlarının fəaliyyətinə nəzarətin düzgün təşkil edilməsi, sığorta təşkilatları tərəfindən əhaliyə göstərilən xidmətlərin səviyyəsinin yüksəldilməsi, respublikanın bütün bölgələrində sığortaya marağın və inamın artırılmasına nail olunması, icbari sığortalar üzrə bağlanmış sığorta müqavilələrinin bağlanılmasına nail olunması və s. inkişaf etdirilməsi üçün aşağıda göstərilən prinsiplərə riayət olunması zəruridir:

- nəzarət orqanı sisteminin sabitliyi;
- nəzarət funksiyasının həyata keçirilməsini təmin edən qanunvericiliyin sabitliyi, aydınlığı və şəffaflığı;
- qanunvericilikdə müəyyən edilmiş funksiyaların, o cümlədən; nəzarət etmə və idarəçilik üsulunun aydınlığı;
- respublikanın iri şəhərlərində və həmçinin Naxçıvan Muxtar Respublikasında fəaliyyət göstərmələri məqsədilə yeni sığorta təşkilatlarının yaradılması;
- qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq sığorta təşkilatlarının sığorta qanunvericiliyinə əməl etməsi vəziyyətini və onların fəaliyyətinin lisenziya tələblərinə və şərtlərinə uyğunluğunun mütəmadi yoxlanılması;
- qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi məqsədləri ilə icraedici və qanunverici hakimiyyətin başqa orqanları ilə səmərəli qarşılıqlı münasibətlərin təmin edilməsi;
- qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş cərimə və sanksiyaların sığorta təşkilatlarına və onların rəhbər işçilərinə tətbiq edilməsi;
- qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş digər sanksiyaların tətbiq edilməsinin zəruriliyi və labüdlüyü.

Respublikamızda fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin heç də hamısının fəaliyyətini yüksək qiymətləndirmək olmaz. Onlardan xarici hüquqi

şəxslərin iştirakı ilə yaradılan sığorta şirkətlərinin işi nisbətən təqdirə layiqdir. Bunlardan "Günay-Anadolu" Azərbaycan-Türkiyə birgə şirkəti, "Amaz" Amerika-Azərbaycan şirkəti və "Meridian Sığorta Co" İngilis-Azərbaycan səhmdar sığorta şirkətini misal göstərmək olar. Bu şirkətlər öz işlərini dünya standartları səviyyəsində qurmuş və sığortanın, demək olar ki, bütün növlərindən istifadə edə bilirlər. Respublikada sığorta sisteminin təkmilləşdirilməsində və xarici təcrübənin öyrənilməsində "Azərsığorta" şirkəti mühüm yer tutur. Bu şirkət dünyanın ən aparıcı sığorta təşkilatları ilə əlaqələrinin daim genişləndirilməsini həyata keçirir. (35)

1991-ci ildən yaradılmış sığorta fəaliyyətinə nəzarət üzrə orqanın funksiyaları, onun hüquqi statusu, təbəçiliyi, maliyyələşmə sistemi düzgün formalaşdırılmadığından, nəzarət funksiyalarının icra edilməsi səmərəli olmamış, həm MDB ölkələrində, həm də bütün beynəlxalq cəmiyyətdə onu beynəlxalq nəzarət orqanlarından təşkil etmişdir. "Maliyyə Nazirliyi yanında Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidmətinin proqnozlarına görə, 2015-ci ildə bazar 20 faiz böyüyəcək. Daha böyük artım üçün imkanlar mövcuddur. Əgər sığortanın bütün istiqamətləri inkişaf edərsə, artım daha böyük olacaq. Təbii ki, bunun üçün həm institusional inkişaf baxımından, eləcə də əhalinin maarifləndirilməsi nöqteyi-nəzərindən vaxt lazımdır.

Hesab edirik ki, 2018-ci ildə DSNX bazarda uçotun təkmilləşdirilməsi ilə bağlı sığorta bazarında prudensial normativlərin tətbiqinə, uçotun beynəlxalq standartlara, beynəlxalq audit tələblərinə uyğunlaşdırılması, sığorta şirkətlərində daxili auditin effektiv təşkilini və risklərin səmərəli idarə edilməsinə aid olan bir sıra qaydalar qəbul olunacaq.

Lakin bütün bu problemlərə baxmayaraq, elmi cəhətdən düzgün əsaslandırılmış sığorta siyasəti nəticəsində Milli sığorta bazarının gələcək perspektivli inkişafını təmin etmək mümkün olacaqdır.

İnanırıq ki, Azərbaycanın sığorta şirkətləri göstərilən fəaliyyətlərində yeni təcrübələr və imkanlar toplayıb beynəlxalq aləmdə güclü rəqabət qabiliyyətinə malik olan maliyyə qurumlarına çevriləcəklər.(31)

3.3 Azərbaycan Respublikasında sığorta resurslarının təşkilində dünya

təcrübəsinin tətbiqi yolları

Bazar iqtisadiyyatı azad sahibkarlıq və onun müxtəlif formaları, gəlirin artmasını təmin etmək məqsədilə istehsalın və xidmət sahələrinin istehlaka istiqamətlənməsi ilə səciyyələnir. Dövlət əmtəə istehsalı və dövriyyəsi prosesində, istehsalçılar və istehlakçılar arasındakı qarşılıqlı münasibətlərdə heç bir maneəçilik göstərmir, ancaq fəaliyyətin bütün növləri üçün bazar təsərrüfatının vacib qaydalarını və istehsal və qeyri-istehsal sferasının müəyyən sahələrində xüsusi qaydaları müəyyənləşdirir. Bir sıra tələb xarakterli dövlət sərəncamları maliyyə, vergi, hüquq sisteminə və digər normalara xidmət edir.

İnkişaf etmiş ölkələrdə bazar iqtisadiyyatı çox sərt tənzimləmə sistemində malikdir. Sığorta belə şəraitdə bir tərəfdən istehsalın və istehlakın sabitliyinin təmin edilməsində tənzimləmə sisteminin bir elementi kimi, digər tərəfdən isə tənzimləmə obyektinə kimi çıxış edir.

Azərbaycanda təşəkkül tapmaqda olan sığorta bazarı müxtəlif mülkiyyət bazarında formalaşan sığorta qətiyyətləri ilə zənginləşməkdədir. Sığorta sistemində inhisarsızlaşdırmadan sonra dövlət sığortasının fəaliyyət dairəsi xeyli daralmışdır. Lakin bu heç də hələ uzun müddət dövlət sığortasının gələcək inkişaf perspektivlərini kölgədə qoymamalıdır. Çünki sığorta sistemində dövlət sektoru özünün kifayət qədər geniş ərazi strukturuna, böyük həcmli ehtiyat fondlarına və hər şeydən əvvəl isə səmərəli praktik təcrübəyə malikdir. 2010-cu ilin I rübü ərzində daxil olan məlumat əsasında "Azalsığorta" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti respublika sığorta bazarında toplanan sığorta tədiyyələrinin 26,53%-ni öz əlində cəmləşdirir.

Respublikamızın sığorta bazarının kommertiya sektorunda isə 30-dan çox səhmdar sığorta kompaniyası fəaliyyət göstərməklə, müxtəlif növ sığorta xidmətləri həyata keçirirlər. Onların 2012-ci ildə əldə etdikləri sığorta tədiyyəsinin ümumi məbləği 67,40 mln manatdan çox olmuşdur.

Məlum olduğu kimi, respublikamızın iqtisadiyyatının inkişaf tempi ölkə rəhbərliyi tərəfindən həyata keçirilən məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində ildən ilə

artmaqdadır. Sahibkarlığın inkişafının təmin edilməsi istiqamətində ümummilli liderimiz H.Əliyev və onun bariz davamçısı – ölkə Prezidenti cənab İ.Əliyev tərəfindən həyata keçirilən dolğun iqtisadi siyasət nəticəsində iqtisadi infrastrukturun bütün sahələrinin beynəlxalq standartlar səviyyəsində inkişafına nail olunur. Xarici investorların Azərbaycanda biznes maraqları artmaqda davam edir, onların iştirakı ilə yaradılan müəssisələrin sayı durmadan artır. İqtisadi inkişaf hər bir sahədə sığorta sisteminin tətbiqini ön plana çəkir. Beləliklə mövcud şərait, respublikamızda beynəlxalq normalara cavab sığorta bazarının formalaşmasını tələb edir. Belə bir bazarın formalaşması üçün ilkin zəruri şərtlərdən biri sığorta şirkətlərinin dünya standartlarına uyğun əmək şəraitinə - geniş və səliqəli, müasir texniki avadanlıqlarla təchiz edilmiş ofisə malik olmalarıdır

Sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatları, hüquqi şəxs olub, sığorta fəaliyyətinə icazə verən lisenziyaya malik olmalıdırlar. Lisenziya verilməsi, onun ləğvi, sığorta təşkilatlarının fəaliyyəti üzərində konkret nəzarət Azərbaycan Sığorta Nəzarəti orqanı tərəfindən həyata keçirilir. Bu orqan tarif siyasətinə, lazımı ehtiyatların yaradılmasına, sığorta məsuliyyətinin səviyyəsinə, maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsinə və s. məsələlərə nəzarət edir və onları nizamladır.

Məlum olduğu kimi, müstəqil respublikamızda ilk sığorta şirkətləri 1990-cı ildən etibarən yaranmağa başlamışlar. 1993-cü ildə sığorta şirkətlərinin sayı 60-dan artıq təşkil etsə də, sonradan onların sayı get-gedə azalmağa başlamış və bu gün artıq sayı 28 olmuşdur. Keçən müddət ərzində ilk yaranan sığorta şirkətlərindən yalnız bir neçəsi öz mövqelərini qoruyub saxlamış, qalanlarının isə fəaliyyəti dayanmışdır. Qeyd olunan müddət ərzində bazar münasibətləri inkişaf etmiş, tələb və təklif formalaşmış, kəmiyyət keyfiyyətlə əvəz olunmağa başlamışdır. Artıq bu gün sığorta şirkətləri müasir standartlar səviyyəsində yaradılır. Lazımı əmək şəraiti təmin edilməklə, işə sığorta sahəsində ixtisaslaşmış kadrlar cəlb edilirlər.

Azərbaycan Respublikasının prezidentinin 1994-cü ildən başlayaraq ardıcıl həyata keçirdiyi xarici iqtisadi siyasət Azərbaycanın dünyanın bütün ölkələri və beynəlxalq təşkilatları ilə əlaqələrinin genişlənməsinə yönəlmişdir. İqtisadiyyatın

dinamik inkişafına nail olmaq üçün fəal "açıq qapı" siyasətinin həyata keçirilməsi və bu məqsədlə bir tərəfdən, ölkəyə xarici investisiyaların cəlb olunması, digər tərəfdən, xarici partnyorlarla bərabər hüquqlu ticarət və iqtisadi münasibətlərin qurulması, iqtisadi islahatları sürətləndirmək məqsədi ilə beynəlxalq maliyyə və kredit təşkilatları ilə səmərəli əməkdaşlıq edilməsi Azərbaycan dövlətinin xarici iqtisadi siyasətinin əsas istiqamətlərini təşkil edir.(6)

Hal-hazırda Azərbaycan Respublikasında sığorta sisteminin təşkilində dünya ölkələrinin təcrübəsindən geniş istifadə olunur. Bu baxımdan ölkəmizdə sığorta fəaliyyətini həyata keçirən dövlət orqanları beynəlxalq sığorta bazarlarını öyrənir, dünya ölkələrinin sığorta sahəsindəki fəaliyyət prinsipi ilə maraqlanır, onların bu sahədəki nailiyyətləri ilə yaxından tanış olur və ölkəmiz üçün uğurlu nəticə əldə etmək adına bu təcrübələri ölkəmizdə geniş tətbiq edirlər. Dünyada bir çox böyük sığorta bazarları vardır ki, bunların fəaliyyəti ölkəmiz üçün təcrübə qaynağıdır. Beynəlxalq sığorta bazarlarına aşağıdakılar aiddir:

1. *Böyük Britaniyanın sığorta bazarı.* Bu sığorta bazarı ilk sığorta cəmiyyətlərindən biri olmaqla 1680-ci ildə Böyük Britaniyanın paytaxtı olan Londonda təsis edilmişdir. Bu sığorta bazarı uzun illər boyu inkişaf etmiş və hal-hazırda öz böyüklüyünə görə dünyada ilk sıralarda yerləşir. 01 yanvar 2012-ci ilin məlumatlarına əsasən Böyük Britaniya ərazisində 901 sığorta şirkəti sığorta fəaliyyəti həyata keçirmək üçün lisenziya almışdır. 2013-cü ildə Böyük Britaniyada toplanmış məcmu sığorta haqlarının həcmi 215,6 mlrd. funt-sterlinq, o cümlədən avtomobil sığortası 18,9%, yanğın və bədbəxt hadisələri üzrə 21,8%, aviasiya və nəqliyyat sığortası üzrə 1,0%, həyat sığortası üzrə 64,4% təşkil edir. Böyük Britaniyanın sığorta bazarında son illər sığortaçıların çoxlu sayda birləşməsi və qovuşması müşahidə edilməkdədir. Belə ki, bir sıra iri müştərək sığorta cəmiyyətləri sığorta şirkətləri tərəfindən alınmış və öz fəaliyyətlərini dayandırmışlar, məsələn, «Prudential» iri sığorta şirkəti «OBS Scottish Equitable»ni əldə etdi. Böyük Britaniya sığorta bazarının beynəlxalq sığorta bazarındakı yeri və əhəmiyyəti çox böyük və diqqətə layiqdir. Bir çox dünya ölkələrində, o cümlədən, Azərbaycan Respublikasında sığorta bazarının inkişaf

etdirilməsi zamanı bu sığorta bazarının təcrübəsindən geniş istifadə edilmişdir.

2. *Almaniyanın sığorta bazarı.* Sığorta sistemindən geniş istifadə edildiyi bir dövrdə sığorta fəaliyyətindən geniş şəkildə yararlanan ölkələrdən biri də Almaniyaadır. Almaniya sığorta şirkətləri beynəlxalq sığorta şirkətləri sırasında öz həcminə və maliyyə balansına görə ön sıralarda durur. 2012-ci ildə alman sığorta şirkətləri tərəfindən birbaşa sığorta üzrə bütün dünyada toplanmış sığorta haqlarının ümumi həcmi 379,0 mlrd. alman markası, o cümlədən, bədbəxt hadisələrdən və zərərlərdən sığorta üzrə 45,2%, kredit, aviasiya və nüvə sığortası üzrə – 1,0%, könüllü tibbi sığortası üzrə – 19,7%, həyat sığortası üzrə – 43,4% təşkil edir. Almaniya ərazisində sığorta fəaliyyətini həyata keçirmək üçün lisenziya alan 2176 sığorta şirkəti vardır ki, onlardan 32-si təkrar sığorta şirkətidir. Onların fəaliyyəti federal nəzarət orqanları tərəfindən tənzimlənir. Son zamanlar Almaniya banklarının və sığorta şirkətlərinin iştirakı ilə formalaşan bank sığortaçılığı adlanan yeni maliyyə qurumu təşəkkül tapdı. Bunun əsas səbəbi bankların və sığortaçıların sığorta müqavilələrinin satışı sahəsində əməkdaşlığı idi. Almaniyanın sığorta bazarı digər dünya ölkələrinə olduğu kimi Azərbaycana da öz töhfələrini verir və sığorta bazarının inkişafında onun mühüm əhəmiyyəti vardır.

3. *Fransanın sığorta bazarı.* Dünyanın böyük sığorta bazarlarının yerləşdiyi ölkələrdən biridə Fransadır. Fransa sığorta bazarında 598 peşəkar iştirakçı mövcuddur. Onlardan 76-i həyat, 379-ı isə qeyri-həyat sığortası ilə məşğul olan sığorta şirkətləridir. Bundan başqa, Fransada xarici sığorta şirkətlərinin 118 filialı fəaliyyət göstərir ki, bunlardan da 13-ü həyat sığortası üzrə, 112-i isə digər sığorta növləri ilə məşğul olurlar. Fransa ərazisində əldə olunan ümumi sığorta haqlarının 17,6%-i xarici sığorta şirkətlərinin bölmə və filiallarının payına düşür. Bunların 14,2%-i qeyri-həyat sığortasına, 9,5%-i isə həyat sığortasına aiddir.

Fransız sığorta şirkətlərinin və onların xarici filialları ilə birlikdə 2007-ci ildə yığdığı sığorta haqqının ümumi həcmi 976,8 mlrd. Fransa frankı təşkil edir. 2012-ci ildə fransız sığorta bazarı həcminə görə dünyada 5-ci yeri tutub. 2012-ci ildə fransız sığorta şirkətlərinin həyat sığortası üzrə yığdıqları sığorta haqları bu növü üzrə daxil olan məcmu sığorta haqlarının 73,2%, digər sığorta növləri üzrə

30,5% təşkil etmişdir.

4. *Mərkəzi və Şərqi Avropa sığorta bazarı* (Polşa, Slovakiya, Sloveniya, Çex Respublikası, Macarıstan). 80-ci illərin axırlarında bu regionda iqtisadiyyatın bütün sektorlarına, o cümlədən də sığorta sisteminin inkişafına böyük təsir etmiş siyasi, iqtisadi və sosial sahədə kordinal dəyişikliklər baş verdi. Bundan əvvəl isə sığorta sektoru dövlətin nəzarətində idi. Bu ölkələr, sığorta sahəsində tədricən bazar şəraitinə uyğunlaşdırılmış hüquqi aktlar sistemini yaradaraq, sığorta qanunvericiliyi tələblərinə riayət edilməsini təkmilləşdirmək məqsədilə sığorta nəzarəti orqanlarının fəaliyyətini təşkil, sığorta bazarının effektiv inkişafını təmin etdilər. Bu tədbirlər Mərkəzi və Şərqi Avropanın bir çox ölkələri üçün çox vacib idi. Çünki bu Avropa İttifaqına birləşmənin zəruri şərtlərindən biri idi. Bu region ölkələri arasında həyat sığortası üzrə yığılan məcmu sığorta haqlarının 51%-ni və qeyri-həyat sığortası üzrə sığorta haqlarının isə 50%-ni özündə cəmləşdirən Polşa bu ölkələr arasında ən iri bazara malikdir. Bütövlükdə bu regionun bütün haqlarının 50%-i Polşanın payına düşür. Sığorta bazarının həcminə görə Polşadan sonra 2-ci yeri Çex Respublikası tuturdu ki, bu da həyat sığortası üzrə daxil olan sığorta haqlarının 20%-i və qeyri-həyat sığortası üzrə daxil olan sığorta haqlarının isə 21%-i bu ölkənin payına düşür. Region ölkələrinə daxil olan sığorta haqlarının üçdə bir hissəsi həyat sığortasının, üçdə iki hissəsi qeyri həyat sığortasının payına düşür.

5. *MDB sığorta bazarı*. (Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Gürcüstan, Moldoviya, Rusiya, Tacikistan, Türkmənistan, Ukrayna, Özbəkistan, Belarusiya). MDB ölkələri arasında Rusiyanın həm iqtisadi baxımdan, həm də bazarın potensial həcmi baxımından ən inkişaf etmiş sığorta bazarı vardır. MDB ölkələrindən ÜDM-nin 68%-i və regionda toplanmış sığorta haqlarının təxminən 90%-i Rusiyanın payına düşür. Bu regionda böyüklüyünə görə ikinci yeri tutan Ukrayna sığorta bazarı 6,5%-lik paya malikdir. MDB-nin qalan 10 ölkəsinin payına sığorta haqlarının yalnız 4%-i düşür.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Dünya maliyyə böhranı və onun bütün ölkəyə təsiri sığorta bazarında mövcud olan bəzi problemləri üzə çıxardı. Bu problemləri şərti olaraq üç qrupa bölmək olar:

Birinci qrup problem – sığorta bazarında devirsifikasiyanın çox aşağı səviyyədə olması və bu zaman sığortaçıların portfelinin əsasən 2-3 başlıca sığorta növü üzrə formalaşması.

İkinci qrup problem – 10 aparıcı şirkətin bütün qanunları arasında olduqca böyük fərq vardır ki, bu da bazarda nisbətən zəif rəqabətə işarədir.

Üçüncü qrup problem – sığorta şirkətlərinin maliyyə vəsaitlərinin, daha doğrusu sığorta şirkətlərinin kapitallaşmasının aşağı səviyyəsi ilə bağlıdır.

Bu gün sığortanın inkişafı ilə bağlı konsepsiyanın və onun reallaşdırılması üzrə uzunmüddətli proqramın olmaması səbəbindən dövlət hələ də ölkə iqtisadiyyatının inkişaf etdirilməsində sığortanın nə kimi rolu və yeri olduğunu dəqiqləşdirə bilməyib.

Ölkədə mövcud olan ilkin və geniş yayılmış yanaşmalardan biri odur ki, sığorta daha çox büdcə kəsirinin aradan qaldırılmasının taktiki problemlərini həll etmək məqsədilə fiskal məsələlərə xidmət etməlidir. Sığortanın sosial iqtisadi funksiyalarından biri məhz investisiya fəaliyyətini həyata keçirmək, uzunmüddətli kapital qoyuluşlarını reallaşdırmaq məqsədilə maliyyə resurslarının formalaşdırılmasıdır. İnvestisiya defisiti müşahidə olunduqda, eyni zamanda hökumətin strateji məqsədlərindən biri kapitalın maliyyə sektorundan real sektora geniş axınını təmin etmək olduqda, ölkədə sığorta fəaliyyətinə yönələn vergi qoymanın sərtləşdirilməsi rəşional addım hesab edilə bilməz.

Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, Azərbaycanda bu günə qədər Milli Təkrar Sığorta Şirkətinin yaradılması təkrar sığorta sisteminin müasir standartlara uyğun qurulması istiqamətində çətinliklər yaratmaqla bərabər daxili bazarın inkişafını əngəlliyir. Həmçinin yığım xarakteri daşıyan həyat sığortasının inkişaf etdirilməsi

üçün lazımı hüquqi baza yoxdur. Bundan əlavə, sığorta şirkətlərinin sərbəst vəsaitlərini səhmlərin və qiymətli kağızların alınmasına yönəldilməsi sahəsində istənilən şərait yaradılmayıb.

Bütün dünyada səhiyyə maliyyələşməsinin uğurlu bir modeli hesab olunan tibbi sığortanın tətbiqi illərdir reallaşmır. Bu sahədə qanunun qəbul olunmasına baxmayaraq, ciddi irəliləyiş yoxdur. Halbuki tibbi sığorta çox mühüm məsələdir. Tibbi sığortanın tətbiqi maliyyə bazarının canlanmasına, tibbi xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəlməsinə səbəb ola bilər. Bununla yanaşı, tibbi sığorta tibb işçilərinin əmək haqlarının artırılmasında və əhəlinin sosial müdafiəsində böyük rol oynayır. Qeyd edək ki, hazırda səhiyyənin adambaşına düşən xərcləri 40 manatı ötür, halbuki 5 il ərzində onlar 4-5 dəfə artıb. Avropa ölkələrində bu xərclər 2-3 min avroya çatır. Bu gün sığorta bazarının inkişafını zərurətə çevirən bir amil də var.

Ümumdünya Ticarət Təşkilatına (ÜTT) üzv olmağa hazırlaşan Azərbaycan qarşısında qoyulan tələblərdən biri məhz sığorta bazarı ilə bağlıdır. Azərbaycan qanunvericiliyinə uyğun olaraq, sığorta bazarında xaricilərin iştirakına məhdudiyətlər var. Xaricilərin respublikada yaradılacaq sığorta təşkilatlarında nizamnamə kapitalının iştirak payı 30 faizdən çox ola bilməz. Azərbaycana qarşı irəli sürülən şərtlərdə isə bu məhdudiyətin aradan qaldırılması tələbi qoyulur.

Sığorta şirkətlərinin şəffaflığı, rəqabətə davamlılığı və maliyyə sabitliyi məsələsi ÜTT-nin əsas kriteriyalarından biridir. ÜTT standartlarının, kriteriyalarının tələblərinin tətbiqi Azərbaycan sığorta bazarını Avropa və dünya standartlarına bir daha yaxınlaşdırma biləcəkdir.

Sonda belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, Azərbaycanın sığorta bazarının perspektivləri uğurlu görünür, bu sektor hələ ki, yetərincə tutulmamışdır. Bazardan daha səmərəli istifadə etmək üçün sığorta şirkətləri insanların etimadını qazanmalıdır. İnsanlarda formalaşmış düşüncə tərzini dəyişmək üçün maarifləndirmə işinə ehtiyac vardır. Söhbət təkcə paytaxtdakı və şəhərdəki

əhalidən getmir, Azərbaycanın kənd təsərrüfatında da sığorta sahəsinin inkişafı üçün geniş imkanlar və potensial vardır.

Bundan ötrü sığorta şirkətləri öz fəaliyyətlərini maksimum dərəcədə qüsursuz təşkil etməli, müştərilərə qarşı fırıldaqçılıq hallarına yol verməməli, müştərilərin etibarına xəyanət etməməlidir. Hər bir müştərinin qeydinə qalmaqla şirkət ilk növbədə öz nüfuzunu qoruyur.

Təkliflər:

1. Milli sığorta bazarınının beynəlxalq standartlar səviyyəsində inkişafı və dünya sığorta bazarına inteqrasiya olunması prosesini sürətləndirmək məqsədilə Azərbaycan Respublikasının “Beynəlxalq Sığorta Nəzarəti Assosiasiyası”na üzv qəbul edilməsi məsələsinin həlli istiqamətində tədbirlərin görülməsi.

2. Sığorta sahəsində mühasibat uçotunun dünya standartlarına uyğunlaşdırılması və hesabatların şəffaflığını təmin etmək üçün müvafiq tədbirlərin görülməsi.

3. Sığortaçıların maliyyə sabitliyinin və ödəmə qabiliyyətinin yaxşılaşdırılmasını, həmçinin öz üzərində risk saxlama qabiliyyətinin gücləndirilməsini təmin etmək məqsədilə nizamnamə kapitalının artırılması istiqamətində müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi.

4. Tibbi sığorta sistemində mülkiyyət formasına görə daha böyük üstünlük dövlət müəssisələrinə verilməlidir. Perspektivlik və davamlılıq baxımından isə yerli özəl müəssisələrə, qarışıq və hətta xarici firmalara üstünlük verilməsi daha məqsədə uyğundur.

5. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində Azərbaycanda səhiyyənin maliyyələşdirilməsinin proqresiv sığorta sistemində səhiyyənin konservativ tənzimlənməsi mövcud olan şəraitdə keçmək mümkün olmadığından tibbi sığorta sisteminin səmərəli və davamlı fəaliyyət göstərməsini təmin etmək üçün xəstələrin hüquqlarını müdafiə edən institutlar yaradılmalıdır.

6. Əhalinin sağlamlıq səviyyəsini yaxşılaşdırmaq məqsədilə icbari tibbi sığorta sisteminin tətbiqi genişləndirilməlidir.

7. “Kənd təsərrüfatı sığortasının stimullaşdırılması haqqında” AR qanununa əlavə və dəyişikliklər edilməlidir. Sığortalanmasına maliyyə yardımı göstərilən kənd təsərrüfatı əmlakının növləri artırılmalıdır.

8. İcbari ödənişlərin səviyyəsini müəyyən etmək üçün ölkə üzrə gözlənilən əməkhaqqı fondunun səviyyəsi ilə ümumi səhiyyə xərcləri səviyyəsinin dərinədən təhlil olunması, həmçinin dövlətin digər maliyyə imkanları qiymətləndirməklə qərarların qəbul olunması.

9. İcbari tibbi sığorta sisteminin bütün subyektləri tərəfindən resursların məqsədli, səmərəli istifadəsi ilə bağlı effektiv mexanizminin təmin edilməsi.

10. Azərbaycan Respublikasında könüllü tibbi sığorta sisteminin yüksək inkişafını müşahidə etmək üçün, mütləq sahibkarlarda korporativ idarəetmə mədəniyyətinin güclənməsi kimi keyfiyyət parametri gözlənilməlidir.

11. Dövlətin özəl şəffaflığı təmin etməsi, korrupsiyanın aradan qaldırılması, ümumi mənada iqtisadi inkişafı yanaşı, tibbi sığorta sisteminin də inkişafına obyektiv şərait yaradar.

İSTİFADƏ OLUNAN ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Akif Kərimov “Sığorta” Bakı, 2000.
2. B.Xankişiyeu, P.N. Abdullayeu, “Sığorta işi” Bakı, 2004.
3. B.Xankişiyeu “Sığorta fəaliyyətinin əsasları”, Bakı, 2006.
4. «İstehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri nəticəsində peşə əmək qabiliyyətinin itirilməsi hallarından icbari sığorta haqqında» Qanun.2005
5. N.N.Xudiyev “Sığorta işi” Bakı, Azərneşr 2003.
6. “Sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1999
7. “Sığorta” Azərbaycan Respublikasının sığorta sahəsini tənzimləyən normativ hüquqi aktları Toplusu, Bakı, 2012.
8. «Sığorta fəaliyyəti haqqında» Qanun, 2007.
9. «Sərnişinlərin icbari sığortası haqqında» Qanun
10. «Tibbi sığorta haqqında» Qanun 1999
11. Александров А.А. «Страхование», М.Приор, 2008
12. Александрова Т.Г., Мещерякова О.В. «Коммерческое страхование», Москва, 2010
13. Б.Ю.Сербиновский, В.Н.Гарькуша «Страховое дело» Ростов-на-Дону, 2003
14. Балабанов И.Т, «Страхование», 2004
15. Воблий К.Т. «Основы экономики страхования», Москва 2007
16. В.В.Шахов,Ю.Т.Ахбледиани, «Страхование», Москва, ЮНИТИ, 2009
17. Гварлиани А.А «Основы страхования», Москва, 2005
18. Сахирова Н.П. «Страхование» (учебное пособие), Москва 2006.
19. Журавлев Ю.М.Сеперж И.Т. «Страхование и перестрахование» Москва, 2012
20. Л.А. Орланюк – Малицкая, «Платежеспособность страховой организаций», М. «Анкил»,2011

21. Ю.А.Сплетухов, Е.Ф.Дюжиков «Страхование», Москва, ИнфраМ, 2004.
22. Global Health Insurance Advice, Azerbaijan Health Insurance, 2012
23. P. J. Freldstein, Health Care Economics, Thomson Press, 2005
24. R. Rhyne, R.Bogue and others, Community - Oriented Primary Care: Health Care for the 21st Century, АРНС, 2005
25. Compulsory Medical Insurance system in Azerbaijan, Baku 2009
26. «Qarant» sığorta jurnalı, Bakı, 2005
27. “Maliyyə və uçot” jurnalı, Bakı, 2012, 2013
28. “Audit” jurnalı, Bakı, 2013
29. Dövrü mətbuat
30. maliyyə.gov.az (Maliyyə Nazirliyinin İnternet səhifəsi)
31. www.sigorta.maliyye.gov.az
32. <http://www.president.az/> (İcbari sığorta haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu)
33. azerbaijans.com (Insurance in Azerbaijan)
34. <http://www.cia.gov/> (Central İntelligent Agency)
35. finance.caspianenergy.net (New stage of Insurance market of Azerbaijan)
36. www.aia.az
37. www.banker.az
38. www.azstat.org
39. <http://e-qanun.az/>
40. <http://www.sspf.gov.az/>

2636 sayılı qrup magistri Səmədov Tural İncilab oğlunun “Müasir sığorta bazarında maliyyə resurslarının idarə olunması problemləri” mövzusunda magistr dissertasiya işinin

REFERATI

Mövzunun aktuallığı. Sığorta sahəsində həyata keçirilən müasir islahatların əsas məqsədi və vəzifələri, hər şeydən əvvəl milli sığorta bazarının möhkəmlənməsi və onun qloballaşan dünya sığorta sisteminin layiqli üzvünə çevrilməsindən ibarətdir. Sığorta sistemi bazar iqtisadiyyatının dinamik inkişaf edən sahələrindən biridir. Özünün obyektiv qanunları olan bazarın mövcud olduğu yerdə mütləq risk vardır. Risk olan yerdə isə sığorta olmalıdır.

Bazar münasibətlərinin yeni şəraitində sığorta sisteminin təşkili prinsiplərində köklü şəkildə dəyişiklik edilməsi, sığorta bazarının formalaşması, sığorta sistemində inhisarın aradan qaldırılması, əhali arasında sığorta xidmətlərinin genişlənməsi və onun keyfiyyətinin hərtərəfli yüksəlməsi mühüm rol oynayır.

Son illərdə maliyyə münasibətlərinin mühüm tərkib hissəsi olan sığorta sistemində maraq xeyli artmışdır, ölkədə sığorta xidmətləri bazarının tənzimlənməsi və nəzarəti sahəsində dəyişikliklər edilmişdir. Azərbaycanda 28 sığorta şirkəti fəaliyyət göstərir. 2014-cü ilin yanvar-oktyabr ayı üzrə Azərbaycanda sığorta bazarı üzrə sığorta yığımları 359,519 mln. manat olmuşdur. Ötən ilin analoji dövrü ilə müqayisədə bu rəqəm 25.72% artmışdır.

Lakin, bütün bunlara baxmayaraq, ölkəmizdə sığorta sisteminin inkişafı səviyyəsini hələdə qənaətbəxş hesab etmək olmaz. Bu səviyyənin həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət baxımından təkmilləşməyə böyük ehtiyacı vardır. Bu baxımdan sığorta sisteminin təşkili məsələlərinin öyrənilməsi aktuallığı özünü çox kəskin formada ortaya qoyur. Ona görə də tədqiqat mövzusu aktuallıq daşıyır və praktik əhəmiyyət kəsb edir.

Sığorta bazarının inkişafını təmin edən başlıca amillərin ölkənin güclü iqtisadi potensiala malik olmasından, sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin

təmin edilməsindən, sığorta xidmətlərinin səviyyəsindən və çeşidindən, bu sahədə ixtisaslı və peşəkar mütəxəssislərin hazırlanmasından, habelə sığorta münasibətlərini tənzimləyən qanunvericilik bazasının mövcudluğundan, inkişaf etmiş dövlətlərin təcrübəsinin daxili bazara inteqrasiya olunmasından, həmçinin sığorta bazarının dövlət tənzimlənməsindən ibarət olduğu nəzərə alınaraq Maliyyə Nazirliyi tərəfindən bir sıra məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirilir.

Hazırda qarşıda duran məsələlərdən ən mühümü və ən aktualı sığortaçıların ödəmə qabiliyyətinin gücləndirilməsini təmin etməkdən ibarətdir. Belə ki, bazar münasibətləri inkişaf etdikcə sığorta sistemi sahəsinə də tələb artmaqda davam edir və məlum olduğu kimi, tələb və təklifin uyğunlaşdırılması bazar iqtisadiyyatının vacib prinsiplərindəndir. Hazırki şəraitdə sığortaya olan tələbin səviyyəsi, yəni sığorta risklərinin məbləği on milyon manatlarla ölçülür və respublikanın sığorta təşkilatları belə risklər üzrə sığortalılar qarşısında öhdəliklərə etibarlı təminat yaradılması məqsədilə onları xaricə təkrar sığortaya vermək məcburiyyəti qarşısında qalırlar.

Azərbaycanda sığortanın inkişaf etməsi üçün sığorta qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi, sığorta şirkətləri üzərində nəzarəti gücləndirməklə yanaşı, həm də sığorta etdirənlərə, o cümlədən, cəmiyyətə sığortanın mahiyyəti düzgün izah edilməli, sığorta müqaviləsi bağlayarkən nələrə diqqət etmələrinin lazım olduğunu və sığorta müqaviləsi bağlandıqdan sonra sığortaçının və sığortalının üzərində hansı hüquq və vəzifələrin qoyulduğunu bilməlidirlər. Bunun üçün isə sığortalıların öz hüquq və vəzifələrini bilmələri gərəkməkdədir.

Tədqiqatın predmet və obyektı. Tədqiqatın predmeti sığorta sistemində maliyyə resurslarının formalaşması, onun iqtisadi və hüquqi aspektləridir. Tədqiqat obyektı kimi isə milli sığorta bazarı seçilmişdir.

Tədqiqatın əsas məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin məqsədi sığorta fəaliyyətinin nəzəri-metodoloji və praktiki tədqiqi əsasında milli iqtisadiyyatın formalaşdığı şəraitdə sığorta sisteminin maliyyə resurs tutumunun inkişafı və

onun hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi məqsədilə tövsiyyə və təkliflər işləyib hazırlamaqdan ibarətdir. Qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

- milli iqtisadi inkişaf modelinin təşəkkülündə sığorta sisteminin rolu və yerinin müəyyən edilməsi;
- sığorta sisteminin təşkili zamanı xarici ölkələrin, o cümlədən, MDB məkanı ölkələrinin təcrübəsinin öyrənilməsi;
- sığorta sisteminin maliyyə resurslarının təşkili zamanı hüquqi bazanın öyrənilməsi;
- respublikamızda milli sığorta bazarının formalaşması və tənzimlənməsinin spesifik xüsusiyyətlərinin müəyyənəşdirilməsi və qiymətləndirilməsi;
- müasir şəraitdə sığorta sisteminin maliyyəsinin təşkili prosesində bazarın kompleks-sistemli həyata keçirilməsi zərurətinin öyrənilməsi.

Tədqiqatın informasiya bazası və işlənməsi metodları. Tədqiqatın informasiya bazasını Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin illik məcmuə və hesabatları, Mərkəzi Bankın, Maliyyə nazirliyinin, o cümlədən Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidmətinin ümumiləşmiş illik hesabatları, həmçinin, milli sığorta şirkətlərinin illik maliyyə və uçot məlumatları, habelə müxtəlif dövrü nəşrlərdə və internet resurslarındakı məlumatlar, müasir dövrün görkəmli iqtisadçı alimlərinin tədqiqat əsərlərində işlənmiş sığorta nəzəriyyəsi, respublika Prezidentinin və hökumətinin sığorta üzrə qəbul etdiyi qərarlar və sərəncamlar, Milli Məclisin qəbul etdiyi qanunlar, habelə sığorta sisteminin fəaliyyətini tənzimləyən digər normativ aktlar, təlimatlar, qaydalar təşkil edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqat işinin elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- Sığorta sisteminin inkişafı, milli sığorta bazarının formalaşması prosesində sığorta sisteminin maliyyəsinin təşkilinin kompleks – sistemli halda həyata keçirilməsi zərurəti sübut edilmiş;
- Müxtəlif mərhələlərdə dövlətin rolu və iştirakının qabaqcıl təcrübədən yararlanmaqla təkmilləşdirilməsi mexanizmi əsaslandırılmış;

- Sığorta qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi və bazar münasibətlərinə adekvat Sığorta Məcəlləsinin hazırlanmasına ehtiyac duyulduğu üzrə çıxarılmış;
- Bir tərəfdən qanunvericilikdəki boşluqları aradan götürmək, digər tərəfdən isə sığorta risklərinin kompleks əhatə olunması istiqamətində tədbirlər planı irəli sürülmüş;
- Sığorta bazarının sabitləşdirici rolunun artırılmasını təmin etmək məqsədilə bir sıra yeni icbari sığorta növlərinin aparılması (işəgötürənin məsuliyyətinin sığortası, tikinti risklərinin və tikintidə çalışanların sığortası) və mövcud olan, lakin kifayət qədər işləməyən icbari sığorta növlərinin (tibbi sığorta və s.) təkmilləşdirilməsi istiqamətində əsaslı tədbirlər planı irəli sürülmüş;
- Sığorta ehtiyatlarının və nizamnamə kapitallarının investisiyaya yönəldilməsinin artımı və səmərəliliyinin yüksəldilməsində diversifikasiya normalarının tətbiqi üzrə elmi əsaslandırılma həyata keçirilmişdir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin nəticələri respublikada həyata keçirilən sığorta sisteminin təşkili prosesinin təkmilləşdirilməsi zamanı nəzərə alın bilər.

Dissertasiya işinin strukturu və həcmi. Tədqiqat işi giriş, üç fəsil, 8 paragraf, nəticə və təkliflər və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarət olub, qəbul edilmiş standartlara müvafiq şəkildə ümumi həcmi 96 səhifədir. İşdə 5 cədvəl, 7 diaqram və 2 sxem verilmiş və təhlil edilmişdir.

Уровень развития сферы страхования в нашей стране пока нельзя считать удовлетворяющим. Существует большая необходимость в усовершенствовании этого уровня количественно и качественно. С этой точки зрения изучение вопросов, системы страхования и страхового рынка является актуальным. Разные авторы исследовали аспекты страхования в нашей стране. Основным объектом исследования в данных исследовательских работах являются разные виды страхования, проблема управления страховыми ресурсами, но вопросы регулирования страховых отношений в целом и в комплексе не исследовались. Следовательно, представляемая диссертационная работа может считаться актуальной в этой сфере.

Цель исследовательской работы является, на базе исследования научно-методологических и практических основ страховой деятельности представление предложений и рекомендаций для развития страхового дела и усовершенствование его законодательной базы в условиях формирования национальной экономики. Для достижения поставленной цели в работе: определены роль и место страхования в формировании национальной модели развития экономики; была изучена практика в области проблем в системе деятельности страхования зарубежных стран; была изучена законодательная база системы страховой деятельности; определен и оценен процесс формирования и специфические особенности регулирования национального страхового рынка.

The current development level of insurance sector in our country is not satisfactory. There is a big necessity of qualitatively and quantitatively improvement of this sector and therefore the study of issues regulating the insurance market are considered an actual. Some aspects of insurance were researched by various authors. The problem of the management of insurance resources, some types of insurance were researched in those works, but the matters of insurance relations in general and in the complex were not researched.

The purpose of the dissertation work is of the basis of research of scientific methodology and practical base of insurance activity to provide proposals and recommendations for the development of insurance and improvement its legal basis within the conditions of the foundation of the national economy.

In order to achieve this aim the following works were done: the role and position of insurance in the formation of the national model of development of economy were determined; the practice of regulation of insurance activity in the foreign countries was studied; the legal basis of insurance activity was studied; the process of the establishment of the national insurance market and its specific features of regulation was identified and assessed.